

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

POLITIKOS IR MEDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

INGRIDA BURNAJEVA-JOUFFRIN

II kurso studentė

**BUVUSIO LUKIŠKIŲ KALĖJIMO KONVERSIJA:
KONCEPTUALIZAVIMO AŠIŲ ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: dr. R. Statulevičiūtė-Kaučikienė

Vilnius, 2023

BIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Burnajeva-Jouffrin I., Buvusio Lukiškių kalėjimo konversija: konceptualizavimo ašų analizė: Politikos ir medijų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė R. Statulevičiūtė-Kaučikienė, 2023 m. – 44 p., 109,473 spaudos ženklų su tarpais, neįskaitant išnašų.

Reikšminiai žodžiai: Lukiškių kalėjimas, kalinimo institucijos konversija, Lukiškės 2.0, konceptualizavimo ašys, paveldo industrija, populiarioji kultūra, heterotopijos.

Šiame rašto darbe nagrinėjama buvusio Lukiškių kalėjimo konversija, prasidėjusi 2021 m. vasarą. Tiriamos naujajame kalėjime besilankančių ir pasirenkančių nesilankyti asmenų kalėjimo sampratos. Pristatomos dvi hipotetinės buvusio kalėjimo konceptualizavimo ašys bei heterotopijų dėmuo, kuriuo siekiama apjungti skirtingas kalėjimo sampratas.

Giluminių interviu su Lukiškėse besilankančiais ir pasirenkančiais nesilankyti asmenimis medžiaga yra analizuojama pagal indukciniu būdu parengtus teorinius rėmus. Tokiu būdu išsiaiškinama, kaip konceptualizuojamas buvęs Lukiškių kalėjimas, parodomos skirtingos ir sutampančios konceptualizavimo ašys, atskleidžiamos abiejų pusių suvokimų įtampos, dalies Lietuvos visuomenės požiūris į kalinimo institucijas ir juose kalinamuosius asmenis.

TURINYS

ĮVADAS	4
1. KALĖJIMO KONCEPTUALIZAVIMO AŠIŲ PO KONVERSIJOS APIBRĖŽIMAS IR METODOLOGINIS INSTRUMENTAS.....	15
1.1 „Laisvės atėmimo“ ašis	15
1.2 „Laisvės šventimo“ ašis	18
1.3 Papildomas heterotopinių erdvių dėmuo.....	23
2. KALĖJIMO KONCEPTUALIZAVIMO AŠIŲ (NE)VARTOTOJŲ TYRIMO REZULTATŲ PRISTATYMAS	24
2.1. Buvęs Lukiškių kalėjimas – nesilankančiųjų buvusiam kalėjime sampratos.....	24
2.1.1 Kalėjimą liudijantys bei apibrėžiantys elementai	25
2.1.2 Paralelių paieškos: KGB muziejus, Aušvicas, psichiatrijos klinikos	28
2.1.3 Kalėjimas ir paveldas: reprezentuojamųjų periferija	29
2.1.4 Šiandieninio įveiklinimo vertinimas: kalėjimo reikšmių redukavimas bei menkinimas	32
2.2. „Lukiškės 2.0“ – naujų prasmų kūrimo etapas: naująjį įveiklinimą palaikančiųjų sampratos.....	34
2.2.1 Paveldo industrijos fenomenas ir utilitarizmo apraiškos	34
2.2.2 „Lukiškės 2.0“ – karnavalas, bendruomenė ir laisvės šventimo erdvė.....	38
2.2.3 „Šitas kalėjimas yra geriau nei dar vienas dangorėžis“ – pasipriešinimo komercializavimui dėmuo.....	41
2.3 Buvęs Lukiškių kalėjimas kaip kitoniška erdvė: susidūrimo taškai.....	42
IŠVADOS	44
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	47
PRIEDAI.....	50
SUMMARY	136

IVADAS

2019-ais Lietuvoje įsibėgėjus kalinimo institucijų pertvarkai ir iš Lukiškių kalėjimo iškėlus paskutiniuosius kalinius, 2021-ųjų vasarą prasidėjo Lukiškių kalėjimo konversija, kuri pakeitė šios erdvės konceptualizavimą, paskirtis, pobūdį, ateinančiųjų lankytojų bei kalėjime dirbančiųjų kontingentą. Vilniaus Lukiškių tardymo izoliatorius-kalėjimas (toliau – LTIK) buvo išnuomotas muzikos agentūrai „8 Days A Week“, kuri laimėjo konkursą dėl šio komplekso laikinos nuomos (ši agentūra buvo vienintelis konkurso dalyvis, pateikęs paraišką¹): šiandien čia vyksta meno dirbtuvės, spektakliai, kino filmų peržiūros, koncertai, parodos, vedamos ekskursijos po buvusias kalėjimo patalpas, veikia keli barai. Buvusios administracijos bei kalėjimo apsaugos patalpos (pastarosios tarp kalėjimo rezidentų vadinamos „barakais“) šiuo metu yra nuomojamos menininkams (muzikantams, dramaturgams, aktoriams, dailininkams ir kt.). Nuomininkai pasirašę sutartis su „8 Days A Week“ agentūra gali naudotis patalpomis visą parą bei nekeičiant fasado, jas remontuoti, pritaikyti savo poreikiams. 2002 m. Lukiškių kalėjimo pastatų kompleksas paskelbtas valstybės saugomu kultūros vertybių paveldu², 2021-ųjų pabaigoje „Lukiškės 2.0“ konceptas laimėjo LRT Metų kultūros reiškinių apdovanojimą, o 2022 metų vasarą buvusiam kalėjime vyko trijų dienų muzikos festivalis „#mybloodyfestival“, kuris Europos muzikos festivalių apdovanojimų („European Festival Awards“) buvo nominuotas kaip geriausias 2022 m. debiutavęs festivalis³ („Best new festival“ kategorija).

Lukiškių kalėjimo konversija – dviejų tapatybių sankirta, erdvės prasmių kognityvinis disonansas, daugiasluoksnis reikšmių priskyrimo procesas, kuriame dalyvauja daug skirtingų elementų. Savo ruožtu visuomenė pasidalinusi į skirtingus nuomonių, konversijos vertinimų ir asmeninių interesų, susijusių su šio komplekso panaudojimu, poliūs. Šiame rašto darbe analizuojamos dvi hipotetinės Lukiškių kalėjimo konversijos konceptualizavimo ašys:

1. Pasirenkančių nesilankyti naujame kalėjime sampratos (kalėjimas kaip laisvės atėmimo institucija, kurios atmintis, įprasminimas neturėtų keistis po uždarymo);

---

¹ „8 Days A Week“ kuria naują Lukiškių kalėjimą... | Go Vilnius, žiūrėta 2023 m. sausio 2 d., <https://www.govilnius.lt/visos-naujienos/8-days-a-week-kuria-nauja-lukiskiu-kalejimo-versija-ir-prasme>.

² „Kultūros Vertybių Registras“, žiūrėta gruodžio 5 d., 2022, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/3FF1D241-F370-4910-AB36-B656C418B3BE>true>.

³ „Shortlists | European Festival Awards“, žiūrėta 2023 m. sausio 2 d., <https://www.europeanfestivalawards.org/shortlists-2022/>.

2. Naujajį įveiklinimą palaikančiųjų sampratos (kalėjimas kaip multifunkcinė erdvė, kultūros oazė, kurios įveiklinimas turėtų būti priklausomas nuo visuomenės poreikių).

Kalbant apie konceptualios kalėjimo idėjos formulavimo perspektyvą, buvusios institucijos vidaus atstovai, gidai mėgina išlaikyti Lukiškių autentišką „kalėjimiškumą“, liudydami apie žiaurias ir skausmingas čia kalėjusių istorijas, pabrėždami architektūrinį kalėjimo unikalumą (vienintelis toks atvejis Lietuvoje⁴) – panoptikoną. Pati architektūrinė panoptikono idėja veikė ne tik kaip erdvė, kurioje vyko disciplinarinėje struktūroje atsidūrusių asmenų įkalinimas, tardymai ir nuolatinis stebėjimas, bet ir jis pats yra architektūrinis erdvinio kankinimo instrumentas⁵: „architektūra nėra izoliuota ar autonomiška terpė, ji aktyviai dalyvauja socialinėje, intelektualinėje ir vizualinėje kultūroje, kuri apima ir peržengia disciplinos ribas, <...> [aut. pastaba: ji] neišvengiamai yra susijusi su sunkesniais nei formos ar stiliaus klausimais“⁶. Žvelgiant iš šios perspektyvos, materialiai savitas laiko ir erdvės kontekste architektūrinis objektas – kalėjimas, tarnauja kaip konceptų, susijusių su visuomenės „iš(si)valymo“, kūnų performavimo pagal visuomenės moralinius ir etinius standartus⁷, pėdsakas, kuris veikia net po institucijos panaikinimo. Disciplinarinės sistemos įrankis, neigiantis laisvę tiek fiziniu, tiek ideologiniu aspektais – **laisvės atėmimo** funkciją atliekantis pastatas.

Kitoje Lukiškių kalėjimo idėjos formulavimo pusėje – pramogų industrijos atstovai, konvertuojantys kalėjimą į „tamsiojo turizmo“ lizdą, kuriame „šokas tapo pagrindiniu vartojimo stimulu“⁸. Nors kalbėdami apie konversiją idėjos iniciatoriai referuoja į kalėjimą, naujame kontekste jis labiau reprezentuoja *Disneilendą*: sukurtą naują gyvybę; vietą, kurioje dominuoja linksmybės ir gyvenimas, *karnavališką* malonumą, apie kurį kalba Johnas Fiske, ir pasaulį, „kuriame nelieka rangų ir socialinės struktūros“⁹. Į naujajį kalėjimą pasilinksinti gali ateiti bet kas, net buvę kaliniai – tai atskiras mikrokosmas, kuriame kultūra ir laisvė įgauna naujas prasmes. Tarsi, kultūros pagrindinis tikslas būtų „išvaduoti, atpalaiduoti kūrybingą ir

---

⁴ ‘Lukiškių kalėjimo istorija – milijonus kainavęs statinys, menantis istorinius kankinimus’, lrt.lt, žiūrėta 2023 m. sausio 2d., <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1248131/lukiskiu-kalejimo-istorija-milijonus-kainaves-statinys-menantis-istorinius-kankinimus>.

⁵ Eyal Weizman, *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*, 1st edition (New York: Zone Books, 2017), 91.

⁶ Carol J. And Robert Taylor Editors Burns, *Perspecta 21* (The M.I.T. Press, 1984).

⁷ Whitten Overby, ‘A Multimedia Panopticon: Media, Translation, and History in OMA’s *S,M,L,XL* and the Arnhem Prison’, *Journal of Architectural Education* 69, no. 2 (3 July 2015): 174, <https://doi.org/10.1080/10464883.2015.1063396>.

⁸ Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, F First Paperback Edition Used (New York, N.Y.: Picador, 2004), 20.

⁹ John Fiske, *Understanding Popular Culture*, 2nd edition (London: Routledge, 2010), 73.

žaismingą laisvę¹⁰, kadangi būtent „laisvės“ sąvoka yra viena kertinių šioje konceptualizavimo pusėje. Paradoksalia tampa pati naujai konstruojamo kalėjimo sąvoka: panoptikonas kaip **laisvės šventimo** arena, vartojimo, saviraiškos erdvė. Tarsi, standartiniai laiko praleidimo būdai nebepasotina daug mačiusio vartotojo ir atsiranda poreikis „suprekinti“ kitoniškas (Michelio Foucault vadinamas „heterotopines“¹¹) erdves. Kitas paradoksas – naujoje kalėjimo struktūroje apsverčianti optika: panoptiniame pastate randasi sinoptinio mechanizmo apraiškos (iš „mažuma stebi daugumą“ į „dauguma stebi mažumą“ žvilgsnio režimo logika).

Taip pat svarbu pastebėti, jog konversijos kontekste itin reikšmingas kolektyvinės atminties dėmuo, kadangi prasmės, kurios yra suteikiamos erdvėms ateina ne tik iš pačios dominuojančios kultūros ir ją palaikančios, reprodukuojančios visuomenės, bet ir per istorinę atmintį¹². Lietuvos kontekste esama pavyzdžių, kuomet skaudžią praeitį menančių erdvių atmintis išlaikoma bei sudėtingai įsileidžiamos naujos prasmės (pvz. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus, daug diskusijų susilaukęs Lukiškių aikštės klausimas), tuo tarpu LTIK paverstas madinga pramogų vieta, nors taip pat mėginama ir išlaikyti „kalėjimiškumą“. Šioje vietoje svarbu įvesti dar vieną papildomą kontekstą – paveldo ir paminklo sąvokas, jų epistemologiją. Istorinės atminties tyrėjai, tarp kurių – Pierre'as Nora pastebi, kad paveldas yra tai, ką mes, kaip sociumas pasirenkame pasiimti iš praeities bei naudoti kaip savą, o kultūros paveldo *vertybė* (Lukiškių kalėjimo atvejis) – tai, ką mes pasirenkame išsaugoti ir perduoti ateities kartoms. Taigi lyginant „paveldo“ ir „paminklo“ sąvokas, pastaroji kalba daugiau apie dokumentinę, meninę vertę, istorinį informatyvumą, tuo tarpu paveldo (Nora vartoja *lieux de mémoire* sąvoką) svarbiausias funkcionalumas – perdavimo-perėmimo veiksmas, kartu atminties tęstinumo užtikrinimas¹³. Vis dėlto, abi sąvokos itin glaudžiai susijusios bei dažnai persidengiančios, kaip antai Rasa Čepaitienė pastebi, kad Vakarų visuomenėse tendencingai nyksta tradicinė „paminklo“ funkcija, vis dažniau svarbus tampa ne pats paminklas, o „visuomenės santykis su juo, jo poveikis tautiniam ir grupiniam tapatumui“¹⁴. Svarbu tampa nebe saugoti praeitį, jos relikтус, o į dabartį integruoti visuomenės gyvenimo, gyvybingumo pėdsakus. Taigi, buvusio Lukiškių kalėjimo kontekste paminklo ir paveldo sąvokos suteikia papildomą „sluoksnį“ diskusijoms: jeigu kalėjimas yra ne tik dokumentinę, istorinę vertę

---

¹⁰ Fiske, 73.

¹¹ Michel Foucault, 'Des espaces autres. Une conference inédite de Michel Foucault', *Architecture Mouvement Continuité* 54, no. 2 (1984), <https://doi.org/10.3917/empa.054.0012>.

¹² Rasa Čepaitienė, *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje* (Vilnius: LII, 2005) 15-22.

¹³ Pierre Nora, 'Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire', *Representations* 26 (1 April 1989): 7–24, <https://doi.org/10.2307/2928520>.

¹⁴ Čepaitienė, 279.

nešantis objektas, bet ir paveldas, kokią atmintis, gyvybingumo pėdsakas perduodamas dabartiniu įveiklinimu?

Literatūros apžvalga bei temos naujumas, aktualumas

Akademinėje literatūroje plačiai apžvelgtas Koepelgevangenis, kitaip dar vadinamas „Koepel Panopticon“ (liet. – Koepelio panoptikonas) kalėjimas, esantis Bredroje, Nyderlanduose (tarp rašiusių apie šį kalėjimą – Remas Koolhaasas, Elia Zenghelis, Elena Martinez-Millana, Andres Canovas Alcarazas, Whitten Overby). Šis kalėjimas buvo pastatytas 1886 metais ir beveik po 100 metų jis buvo rekonstruotas architekto Remo Koolhaaso (rekonstrukcija vyko 1979-1980 m.): tuometinis rekonstrukcijos projektas buvo pristatytas 1980-ųjų Venecijos bienalėje, kalėjimas veikė iki pat 2015-ųjų. Analizuojantys šį kalėjimą daugiausiai remiasi Foucault „Disciplinuoti ir bausti“ knygoje įvedamais konceptais, daug apie panoptikoną rašė ir pats Koolhaasas, konceptualizuodamas architektūros ir panoptikono sąsajas, architektūros kaip konstruktyvistinio socialinio kondensatoriaus sampratą (autorius žinomiausi darbai šiomis temomis: „S, M, L, XL“ (1995)¹⁵, „Paklaikęs Niujorkas: manifestas atgaline data“ (1978)¹⁶). Keliuose straipsniuose taip pat aptariamas panoptikono kaip skaitmeninio vartojimo architektūros, katalizuojančios skopofiliją, vaidmuo¹⁷. Akademiniai veikalai daugiausiai koncentruojasi į architektūros, kaip įrankio disciplinuoti, bausti ir riboti laisvę, analizę. Koepelgevangenis, kaip ir Lukiškės – panoptinio kalėjimo konversijos pavyzdys: nuo 2015 metų Koepelio kalėjimas veikė kaip pabėgėlių priėmimo centras, vėliau komercializuotas ir paverstas renginių erdve¹⁸ (įkurtas viešbutis, pabėgimo kambariai). Konversijos reikšmės literatūroje neapžvelgiamos.

Kitas kalėjimo konversijos, prieštaraujančios pradinės erdvės paskirčiai, pavyzdys – Punta Carretas kalėjimo Urugvajuje atvejis (kalėjimas paverstas prekybos centru). Pokytį aprašančios autorės Ana Guglielmucci ir Luciana Scaraffuni Ribeiro pastebi, kad panašių erdvių valdymo politika yra susijusi su skirtingų visuomenės grupių (ne)reprezentacija, įvairiomis praeities materialinių ir paveldosauginių viešos erdvės elementų privatizavimu, kartu atminties valdymu per rinkos logiką ir atminties manipuliaciją. Teigiama, kad atmintis

---

¹⁵ Rem Koolhaas and Bruce Mau, *S, M, L, XL: Small, Medium, Large, Extra Large*, ed. Jennifer Sigler, 1st Printing edition (New York, N.Y: The Monacelli Press, 1995).

¹⁶ Rem Koolhaas, *Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan*, First Edition (Oxford University Press, 1978).

¹⁷ Overby, ‘A Multimedia Panopticon’, 170.

¹⁸ ‘Koepelgevangenis Arnhem – Beschrijving’, žiūrėta 2023 m. sausio 2d., <https://koepelgevangenisarnhem.nl/>.

nėra absoliučiai priklausoma nuo materialios erdvės, įvedama „kolektyvinės amnezijos“ sąvoka, susijusi su selektyvia ir dinamiška atmintimi, sunkumu perduoti asmeninius prisiminimus tiems, kurie tų įvykių nepatyrė¹⁹. Ši analizė koreliuoja su anksčiau aprašyta paveldo sąvoka, ją praplečia selektyvia valdymo logika, demonstruoja, kaip uždarytų kalėjimų įveiklinimas gali tapti įrankiu „koreguoti“ istoriją, pasirinkimu (ne)reprezentuoti skirtingas visuomenės grupes.

Lenkijos Mokotowio kalėjimas (dar vadinamas Rakowieckos kalėjimu, lenkiškai – Rakowiecka), esantis Varšuvoje, buvo atidarytas tais pačiais metais kaip ir Lukiškės – 1904-aisiais. Šias kalinimo įstaigas sieja panaši istorija: Rakowieckos kalėjimas taip pat buvo pastatytas carinės valdžios, jame buvo kalinami politiniai, religiniai kaliniai, žymiausi komunizmo opozicionieriai; vykdomos egzekucijos, žudynės²⁰. Kalėjimas veikė iki 2016 metų, po uždarymo jame įkurtas muziejus, skirtas „atkurti atminimą tų, apie kuriuos nebuvo kalbėta ilgus metus, įamžinti tuos, kuriems ilgam buvo atimtas orumas ir derama garbė“²¹, taip pat antikomunistinio pasipriešinimo dalyviams atminti („Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych“, lietuviškai skambėtų taip: „Prakeiktų karių ir politinių kalinių muziejus“). Rakowieckos kalėjimo konversijos, istorinės atminties analizių akademinėje literatūroje nėra daug, didžioji dauguma šaltinių – istoriniai. Šis kalėjimas – kitokios, istoriją aktualizuojančios konversijos pavyzdys, lyginant su Punta Carretas ar Koepelgevangeniso kalėjimų konversijomis. Pastaraisiais atvejais atmintis ir įveiklinimo pobūdis keitėsi (nususukama nuo istorinės atminties), tuo tarpu Rakowieckos atveju – istorinė atmintis aktualizuojama, naujos prasmės neįsileidžiamos.

Kalbant apie patį Lukiškių kalėjimą ir su juo susijusią akademinę literatūrą, kalėjimas analizuojamas ir pristatomas nuotropomis: 1939-1944 m. karo laikotarpį aprašė lenkų rašytoja Helena Pasierbska („Vilniaus Lukiškės: karo metų įvykių fone 1939-1944“, 2003²²), taip pat apie kalėjimą užsimenama Arūno Bubnio knygoje „Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)“²³, išleistoje 1998 m. bei kitų autorių darbuose, susijusiuose su nacių okupacija, žydų genocidu. Apie Lukiškių kalėjimą memuaruose rašė Menachemas Beginas, kalėjęs Lukiškėse

---

¹⁹ Ana Guglielmucci and Luciana Scaraffuni Ribeiro, ‘Site of Memory and Site of Forgetting: The Repurposing of the Punta Carretas Prison’, *Latin American Perspectives* 43, no. 5 (September 2016): 132-33, <https://doi.org/10.1177/0094582X15570882>.

²⁰ ‘HISTORIA RAKOWIECKIEJ’, Muzeum Rakowiecka37, žiūrėta 2023 m. sausio 4, <https://www.muzeumrakowiecka37.pl/historia-rakowieckiej>.

²¹ ‘HISTORIA RAKOWIECKIEJ’.

²² Helena Pasierbska, *Wileńskie Łukiszki na tle wydarzeń lat wojny 1939-1944*, Wyd. 2 (Łowicz: Poligrafia, 2003).

²³ Arūnas Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva: 1941-1944* (Lietuvos tautinis kultūros fondas, 1998).

1940 metais („Baltosios naktys: Rusijos kalinio istorija“, 1979²⁴). Lukiškių kalėjimas minimas Vytauto Jogėlos, Elmanto Meilaus ir Virgilijaus Pugačiausko monografijoje „Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a. - XX a. pradžia)“²⁵. Viena naujausių akademinė publikacijų – Felixo Ackermanno „Lukiškių kalėjimas kaip XX a. Vilniaus istorijos mikrokosmosas“²⁶ darbas. Šis Lukiškių istorijos fragmentiškumas akademinėje literatūroje iliustruoja kalėjimo atminties daugiasluoksniškumą ir istorijos interpretacijų įvairovę. Vis dėlto kalėjimas buvo unikalus nuo pat jo pastatymo pradžios: tuometinėje carinėje Rusijoje jis buvo pats moderniausias ir brangiausias kalėjimo kompleksas, savyje talpinęs net trijų skirtingų religijų maldos namus – Romos katalikų, žydų ir stačiatikių erdves, šildymo, oro ventiliavimo ir kanalizacijos sistemas²⁷. XIX ir XX a. sandūroje pastatytas Lukiškių kalėjimas liudijo apie besikeičiantį požiūrį į kalėjimų funkcijas: buvo pereinama nuo viešų fizinių kankinimų ir bausmių prie kalinių resocializavimo ir uždarų bausmių vykdymo. Prie šių procesų, anot Ackermanno²⁸, prisidėjo architektūrinio pastato projekto – panoptikono bei religijos susipynimas: carinė kontrolė ir perauklėjimas Lukiškėse buvo vykdomi pasitelkiant trijų religijų dvasininkus. Autorius pristatydamas Lukiškių kalėjimo istorinę apžvalgą parodo, kaip politinių struktūrų kismas veikė nusikaltimo sampratą, kokių tautybių, politinių ar religinių pažiūrų kaliniai buvo daugiausiai kalinami atitinkamais laikotarpiais. Su Lukiškių kalėjimu susijusių akademinė darbų specifika koreliuoja su tyrimo metu surinktais duomenimis, respondentų liudijimais: kalėjimo istorija ir atmintis viešajame diskurse yra fragmentuota, netolydi.

Buvę kalėjimai ir kriminalinio-penitencinio pobūdžio įstaigos, tardymo izoliatoriai, kuriuose buvo kalinami/tardomi kriminaliniai nusikaltėliai, yra įprastų skausmą ir žiaurumą menančių memorialų bei muziejų ribų neatitinkantys vienetai. Paulas Williamsas, kalbėdamas apie memorialinius muziejus pastebi, kad jie dažniausiai liudija apie žmonijos išgyvenimus, kurie tarpusavyje siejasi tam tikra tematika. Memorialai, muziejai statomi „aukoms, kurios dažniausiai būna civiliai, <...> kurie nužudomi moraliai problematiškomis, nežmogiškomis aplinkybėmis, jų mirtis negali būti aiškinama ir vaizduojama kaip didvyriška, pasiaukojama ar

---

²⁴ Menachem Begin, *White Nights: The Story of a Prisoner in Russia*, 1st edition (New York: Harper & Row, 1979).

²⁵ Vytautas Jogėla, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro: (XV a. - XX a. pradžia): kolektyvinė monografija* (Diemedžio, 2008).

²⁶ Felix Ackermann, ‘Lukiškių kalėjimas kaip XXa. Vilniaus istorijos mikrokosmosas’, kn. Vietos dvasios beiškant / sudarytoja Rasa Čepaitienė (Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014), <https://www.lituanistika.lt/content/61658>.

²⁷ Ackermann, 189-195.

²⁸ Ackermann, 204-208.

kaip nors naudinga visuomenei ar tautai; <...> jų istorijos talpina dramatiškumą, kuri galima įtaigiai rekonstruoti ir pasakoti memorialinių muziejų lankytojams²⁹. Šiuo aspektu LTIK ne tik *iškreinta* iš pastarojo konteksto, nes dažniausiai visuomenėje vyraujanti kalėjimo samprata yra susijusi su nusikaltusiųjų baudimu. Šioje vietoje kyla dar daugiau klausimų: kaip (ir ar) turėtų būti *įmuziejinamas* (įmuziejinti – paversti muziejiniu eksponatu³⁰) buvęs kalėjimas, kokios reprezentacijos (ir ar) verti jame kalėję asmenys? Papildomą sluoksnį Lukiškių kalėjimo problematikai įneša pati šios vietos istorija, menanti daugiau nei 100 metų veikimo kaip kalinimo institucija. Lukiškių kalėjimą pagal paskirtį naudojo skirtingos valdžios, įskaitant carinės Rusijos, okupacinių vokiečių ir sovietų valdžios, jame kalėjo tokie asmenys kaip lietuvių rašytoja ir švietėja J. Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai Jonas Vileišis ir Mykolas Biržiška, Izraelio ministras pirmininkas, Nobelio taikos premijos laureatas Menachemas Beginas bei kiti³¹. Lukiškės buvo tam tikru sukilimų ir pasipriešinimų tašku: vis dėlto jame kalėjo politiniai priešininkai, tuometinių režimų oponentai. Šiame pastate buvo ne tik kalinami, bet kankinami, žudomi kitaip mąstantys, valdžios nepriimantys asmenys, kaip antai apie Lukiškes kalbėjo Ackermannas: „politiniai priešininkai – nesvarbu, kas valdė Vilnių, – visada buvo laikomi Lukiškių kalėjime“³². Šis kontekstas praplečia paties „nusikaltimo“ sampratą, kalinamųjų kontingentą bei priartina Williamso išskirtas memorialų tematikas.

Pirmajame šio darbo skyriuje ir jo poskyriuose pristatomas teorinis pagrindas, kuriuo remiamasi tyrimo analizėje, formuluojamos dvi pagrindinės Lukiškių kalėjimo konceptualizavimo ašys, atsispiriant nuo turimų kokybinio tyrimo duomenų bei pristatomas papildomas „kitioniškų erdvių“ dėmuo, kuriame sujungiamos skirtingų ašių sampratos. Tyrimui relevantiški autoriai atsirinkti indukciniu būdu: atliekant giluminius interviu tuo pat metu buvo gilinamasi į akademinę literatūrą, o patys autorių darbai atsirinkti jau turint visus tyrimo duomenis.

Lukiškių kalėjimas yra unikali institucija Lietuvos kontekste tiek istoriniu, administraciniu bei kultūriniu aspektais, tiek naujuoju sprendimu dėl dabartinio komplekso įveiklinimo, tačiau pati kalėjimo problematika dar nėra plačiai nagrinėta akademinėje

---

²⁹ Paul Williams, *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities* (Oxford ; New York: Berg Publishers, 2007), 20.

³⁰ 'Įmuziejinti | Lietuvių Kalbos Naujažodžių Duomenynas', žiūrėta 2023 m. sausio 2 d., <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C4%AFmuziejinti?i=6507d113-ca63-4516-9faf-20b9fb2a5908>.

³¹ 'Kultūros Vertybių Registras'.

³² 'Klausimai Lukiškėms – SA.lt', žiūrėta 2023 m. sausio 4, <https://sa.lt/klausimai-lukiskems/>.

literatūroje. Kaip apie Lukiškes rašė Ackermannas, „buvau labai nustebęs negalėdamas rasti jokios rašytinės kalėjimo istorijos, <...> Lukiškės šiandien veikia yra miglota, neapibrėžta transnacionalinė *lieu de mémoire*, o ne konkretus tyrimų objektas“³³ – pastarųjų metų historiografiniuose šaltiniuose aprašomi tik trumpi Lukiškių veikimo epizodai, o monografijos, apimančios visą veikimo laikotarpį (nuo 1904 iki 2019 m.), nėra. Nors pasauliniame kontekste kalėjimų kompleksų paskirties kismas yra pasitaikanti praktika, vis dėlto, Lietuvoje tai pirma tokio tipo konversija. Šiame rašto darbe siekiama įsigilinti į buvusio kalėjimo konceptualizavimo ašis, pristatyti tyrimo dalyvių sampratas, jas veikiančius elementus. Tai pirmas tokio pobūdžio akademinis darbas: surinkta ir pristatoma visuomenės nuomonė apie Lukiškių kalėjimo konversiją, taip pat pateikiamas informantų požiūris į Lietuvos kalinimo sistemą, istorinius pastatų kompleksus bei jų įveiklinimą. Kadangi Lukiškių kalėjimo istorija yra daugiasluksnė ir kompleksinė, su konversija susiję klausimai yra sudėtingi ir daugialypiai. Svarbu šioje diskusijoje pastebėti skirtingas nuomones, į jas atsižvelgti, planuojant tolimesnį kalėjimo įveiklinimą.

Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai

Šiame rašto darbe bus siekiama išsiaiškinti, kokiais būdais konceptualizuojamas buvęs Lukiškių kalėjimas; kokias reikšmes jam priskiria dvi tikslinės šio tyrimo grupės: besilankantys „Lukiškės 2.0“ organizuojamuose renginiuose bei veiklose, ir intencionaliai pasirenkantys nesilankyti.

Tikslas: Išanalizuoti ir palyginti, kaip konceptualizuojamas buvęs Lukiškių kalėjimas tarp jame besilankančių ir pasirenkančių nesilankyti asmenų.

Uždaviniai:

1. Surinkti tyrimui reikiamą empirinę medžiagą atliekant individualius giluminius (iš dalies struktūruotus) interviu;

---

³³ Felix Ackermann, 'Lukiškių kalėjimas kaip XXa. Vilniaus istorijos mikrokosmosas', kn. Vietos dvasios beiškant / sudarytoja Rasa Čepaitienė (Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014), 189, <https://www.lituanistika.lt/content/61658>.

2. Pasitelkiant perskaityta literatūra, pristatyti dvi galimas buvusio Lukiškių kalėjimo konceptualizavimo ašis ir heterotopijų teorinius rėmus;
3. Identifikuoti, kaip tyrimo dalyviai vertina kalėjimo konversiją;
4. Atskleisti kaip buvusį Lukiškių kalėjimą konceptualizuoja jame besilankantys ir pasirenkantys nesilankyti asmenys.

Tyrimo metodologija

Siekiant užtikrinti tyrimo kokybę, kuo didesnę objektyvumą bei pasiekti išsikelptą tyrimo tikslą, buvo pasirinktas kokybinis tyrimas – giluminiai (iš dalies struktūruoti) interviu. Prieš atliekant tyrimą buvo peržvelgti naujienų portaluose publikuoti pranešimai ir juose dominuojantys kalėjimo konversijos vertinimai. Jų turinys atskleidė homogenišką viešąją nuomonę: pristatomi utilitaristinę sampratą atspindintys požiūrio taškai³⁴. Kadangi šio darbo tikslas yra išsiaiškinti buvusio kalėjimo konceptualizavimo ašis, o tai – tam tikras tarp vartotojų vyraujančių sampratų tyrimas, giluminiai interviu buvo pati tinkamiausia prieiga, tokiu būdu atskleidžiamos viešojoje erdvėje necirkuliuojančios nuomonės, vertinimai. Pasirinkti informatyviausi tyrimo dalyviai, kurių atrankai pasitelktas kvietimas socialinėse medijose (žr. Priedas Nr. 1). Pagrindinis tyrimo dalyvių atrankos kriterijus – temos išmanymas (daroma prielaida, kad asmenys, kurie patys išreiškia norą dalyvauti tyrime bei kreipiasi į tyrėją, turi susidarę nuomonę apie Lukiškių kalėjimą, gali pateikti savo vertinimą) bei santykis su Lukiškių kalėjimu: buvo siekiama atrinkti tuos tyrimo dalyvius, kurie būtų lankęsi, ar dalyvavę kalėjime organizuojamose veiklose iki ar po konversijos, būtų susipažinę su konversija, ar būtų intencionaliai nesilankantys „Lukiškės 2.0“. Dėl paties kvietimo dalyvauti tyrime specifikos, dalyviai apie jį sužinojo „sniego gniūžtės“ efekto būdu – iš lūpų į lūpas, dalinant. Dėl šios tyrimo charakteristikos bei pačios tyrimo imties, pristatomi rezultatai nėra reprezentatyvūs ir išvados daromos tyrimo imties rėmuose.

Iš viso atlikta 14 interviu, iš kurių 12 – gyvai, o 2 – vaizdo skambučio metu (informantai nr. 7 ir 8), dėl informantų geografinės lokacijos tyrimo duomenų rinkimo metu.

---

³⁴ „8 Days A Week“ kuria naują Lukiškių kalėjimą... | Go Vilnius, kiti pavyzdžiai į paieškos sistemą suvedus "Lukiškių kalėjimo konversija": <https://www.makaliauslietuva.lt/ka-veikti-lietuvoje/lukiskiu-kalejimas/>; <https://www.vz.lt/laisvalaikis/pomegiai/2021/06/10/lukiskiu-kalejimas-placiai-atveria-vartus>; <https://www.zmones.lt/naujiena/martynas-butkevicius-atvirai-apie-lukiskiu-kalejimo-transformacija-ir-cia-sukurta-stebukla-KOBrxZKAVXD>.

Surinktais tyrimo duomenimis buvo naudojamosi juos suskirsčius pagal tai, ar informantas (-ė) lankėsi ar pasirinko nesilankyti buvusiam kalėjime (žr. Priedas Nr. 4):

- 6 tyrimo dalyviai lankosi „Lukiškės 2.0“ veiklose ir konversiją vertina teigiamai;
- 6 pasirinko nesilankyti ir pokytį vertina neigiamai;
- 2 tyrimo dalyviai apsilankę negalėjo apsispręsti dėl šio komplekso vertinimo.

Prieš pradėdant tyrimo duomenų rinkimo etapą, buvo gilinamasi į tyrimui relevantišką literatūrą: panašių konversijų analizes, panoptikono, kultūros produktų sampratas, paveldo ir istorinės atminties tendencijas Lietuvos sociokultūriniame lauke, įmuziejimo ir komercializavimo procesus. Tuomet buvo sudarytas orientacinis interviu klausimynas (žr. Priedas Nr. 3) ir renkami duomenys – atliekami interviu. Siekiant kuo didesnio objektyvumo, duomenų analizei buvo pasirinkta indukcinė prieiga, kad būtent tyrimo duomenys diktuočių iš jų išplaukiančias temas.

Tyrimo šaltiniai ir literatūra

Pirmojo skyriaus pirmajame poskyryje aprašomi „Laisvės atėmimo“ (kitaip – *nesilankančiųjų buvusiam kalėjime samprata*) ašies teoriniai rėmai formuluojami pasitelkiant Jeremy'io Benthamo sukurtu (*The Panopticon Writings*, pirmą kartą publikuota 1791 m.³⁵) ir Michelio Foucault (*Discipline and Punish*, 1975³⁶) išplėtotu panoptikono konceptu, dėl jau ankščiau minėto Lukiškių kalėjimo architektūrinio išplanavimo unikalumo bei panoptikono ir tyrimo dalyvių kalėjimo sampratų ideologinio, praktinio atitikimo. Taip pat remiamasi Rasos Čepaitienės knygoje „Laikas ir akmenys“ (2005)³⁷ pristatoma teorija apie *įpaminklinimo, įmuziejimo* ir paveldo komercializavimo sampratas: taip įkontekstinamos panašios interviu metu surinktos informantų mintys. Paskutiniai šio poskyrio autoriai – John E. Tunbridge'as ir Gregory J. Ashworthas: jų pristatomos heterogeniškos paveldo rinkos plėtros idėjos (*Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*, 1994³⁸, cituojama iš R. Čepaitienės „Laikas ir akmenys“) atspindi dalies tyrimo dalyvių išsakytą konversijos kritiką. Antrajame poskyryje apibrėžiama „Laisvės šventimo“ (kitaip – *naująjį įveiklinimą*

---

³⁵ Jeremy Bentham, *The Panopticon Writings*, ed. Miran Bozovic, Second Edition (London u.a: Verso, 1791).

³⁶ Michel Foucault, *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas* (Baltos lankos, 1998).

³⁷ Čepaitienė, *Laikas ir akmenys*.

³⁸ J. E. Tunbridge and G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict* (Wiley, 1994).

palaikančiųjų) ašis: pasitelkiama jau minėtu Tunbridge'o ir Ashwortho akademinio darbu, pristatomas *paveldo industrijos* fenomenas, iš dalies paaiškinantis kalėjimo konversiją, tyrimo dalyvių, palaikančių konversiją, naudotus argumentus. Taip pat remiamasi Johno Fiske'ės darbais (*Understanding Popular Culture*, 1989³⁹ ir *Power Plays Power Works*, pirmą kartą išleista 1993⁴⁰), akcentuojant populiariosios kultūros kaip pasipriešinimo dominuojančiai ideologijai (tyrimo metu išsakyto *laisvės* diskurso) svarbą. Papildoma perspektyva pristatoma apibrėžiant Thomaso Mathieseno (*The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited*, 1997⁴¹) sinoptikono koncepto teorinius rėmus. Paskutinio poskyrio teorinis pagrindas – Foucault aprašomos heterotopijos (*Des espaces autres*, 1967⁴²): kitoniškų erdvių aprašymo principai šį tyrimą papildo ankščiau neminėtais aspektais, susijusiais su kalėjimo erdvės išskirtinumu.

Darbo struktūra

Pirmojoje šio magistro darbo dalyje konstruojamas teorinis įrankis, kuriuo apibrėžiamos buvusio kalėjimo konceptualizavimo ašys – „Laisvės atėmimo“ (1.1) ir „Laisvės šventimo“ (1.2), šių ašių specifika. Taip pat pristatomos su paveldu, istorinės atminties vadyba susijusios tyrimui reikšmingos prielaidos. Paskutiniame pirmojo skyriaus poskyryje (1.3) aprašomas papildomas heterotopijų dėmuo, paaiškinama, kaip tyrimo duomenys susijungia/persidengia kitoniškų erdvių kontekste.

Antroji ir pagrindinė magistrinio darbo dalis skirta konceptualizavimo ašių analizei, tyrimo duomenų pristatymui: buvusiam kalėjime nesilankančių informantų sampratos (2.1) bei konversiją palaikančiųjų sampratos (2.2). Paskutiniame antros dalies poskyryje (2.3) pristatomi konceptualizavimo ašių susidūrimo taškai.

---

³⁹ Fiske, *Understanding Popular Culture*.

⁴⁰ John Fiske and Black Hawk Hancock, *Power Plays Power Works: Second Edition*, 1st edition (London New York: Routledge, 2016).

⁴¹ Thomas Mathiesen, 'The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited', *Theoretical Criminology* 1, no. 2 (May 1997): 215–34, <https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>.

⁴² Foucault, 'Des espaces autres. Une conference inédite de Michel Foucault' (1984).

1. KALĖJIMO KONCEPTUALIZAVIMO AŠIŲ PO KONVERSIJOS APIBRĖŽIMAS IR METODOLOGINIS INSTRUMENTAS

Viešojoje diskusijoje apie buvusio Lukiškių kalėjimo galimus įprasminimus dalyvauja skirtingus požiūrius palaikančios pusės: tie, kurie tiki, kad kalėjimo pradinė reikšmė turėtų būti išsaugota, tam tikru būdu pagerbta, perduota ateitiems kartoms jos nemodifikuojant („tradicinė konservacinė“⁴³ samprata), bei tie, kuriems atrodo, kad pastatų kompleksas turėtų būti pritaikytas ne vien *įmuziejinant* jo istoriją, bet taip pat jį *įveiklinant* ir kitais būdais, aktyviai vartojant kultūros vertybes („kultūros išteklių“⁴⁴ samprata). Dvora Yanow aiškina, kad visuomenė, pasidalindama į skirtingus polius, jos vadinamas „interpretacines bendruomenes“⁴⁵, kurios skirtingai *įrėmina* socialinę realybę. Anot Yanow, taip nutinka dėl specifinių kultūrinių bruožų, tokių kaip kontekstinis žinojimas, išsilavinimas, kalba, rasė, etninė priklausomybė, religija, politinės pažiūros, socialiniai ir ekonominiai poreikiai. Šiame skyriuje pristatomos dvi galimos konceptualizavimo ašys bei heterotopijų teoriniai rėmai, kuriais pasitelkiant bus atliekamas tyrimas. Siekiama analizuoti tyrime dalyvavusiųjų pasirinkimą, interpretuoti jų aiškinimui pasirenkamas paraleles, apjungti galimus kontekstus.

1.1 „Laisvės atėmimo“ ašis

Architektūra dabar skirta ne tik džiuginti akį arba padėti apžvelgti išorinę erdvę, tačiau ir kontroliuoti, artikuliuotai bei detaliai, tai, kas dedasi viduje – padaryti matomus tuos, kurie ten yra.

Foucault⁴⁶

Siekiant nustatyti teorinius rėmus, kuriais vėliau bus naudojamosi analizuojant buvusio „tradicinio“ kalėjimo (atliekančio laisvės atėmimo funkciją) konceptualizavimo elementus, svarbu pradėti nuo paties LTIK pastatų komplekso. Iškėlus instituciją, tam tikrai visuomenės daliai kompleksas vis dar liudija ir kalba apie čia veikusį kalėjimą garsiau nei bet kokios kitos pastangos pakeisti šio komplekso įveiklinimą. Šį „kalėjimiškumą“ pasirinkta įrėminti pasitelkiant panoptikono sąvoka: tokiu būdu apibrėžiamas tiek fizinis kalėjimo organizavimo

⁴³ Čepaitienė, *Laikas ir akmenys*, 280.

⁴⁴ *Ibd.*

⁴⁵ Dvora Yanow, *Conducting interpretative policy analysis*, (Sage Publications, 2000) cituota iš Federico Bellentani and Mario Panico, ‘The Meanings of Monuments and Memorials: Toward a Semiotic Approach’, *Punctum. International Journal of Semiotics* 2, no. 1 (31 July 2016): 39, <https://doi.org/10.18680/hss.2016.0004>.

⁴⁶ Michel Foucault, *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas* (Baltos lankos, 1998), 207.

aspektas, tiek idėjinės ir metafizinės jo funkcijos. Kitame teoriniame bloke analizuojamos kultūros objektų, paveldosaugos tendencijos, paveldo interpretacijų klausimai Lietuvos kontekste, pasitelkiant Čepaitienės knyga „Laikas ir akmenys“. Svarbu atkreipti dėmesį, kad respondentai, mėgindami apibrėžti jų suvokimą ir Lukiškių kalėjimo „baisumą“, dažnai jį lygino su Aušvico koncentracijos stovykla (informantai nr. 2, 3, 4, 5, 7), kaip vienu iš neginčijamų, skausmą liudijančių vietų. Pristatoma galima prieiga analizuoti visuomenės pasirinkimą nesilankyti „Lukiškės 2.0“ organizuojamuose renginiuose.

Panoptikono sąvoką pirmasis pavartojo Jeremy Benthamas laiškuose broliui, kalbėdamas ne tik apie kalėjimus, bet ir apie įvairios paskirties pastatus, institucijas, kurioms svarbus kontrolės ir inspekcijos (angl. *inspection house*) aspektas – mokyklas, ligonines, prieglaudas skurstantiems, kurčėnybių, aklųjų institucijas⁴⁷. Tuo tarpu Foucault panoptikono sąvoką išplėtė bei papildė filosofinėmis prasmėmis, techninį konceptą paversdamas visuomenės veikimo principu. Knygoje „Disciplinuoti ir bausti“ Foucault kalbėdamas apie būdus, kuriais Vakarų visuomenėje kūnas tampa vieta, kurioje ryškiausiai reiškiasi socialinės ir politinės galios, disciplinavimo sistemos, jis šiuos procesus pavadina disciplinarinėje visuomenėje veikiančiu panoptikonu. Foucault istoriją pradeda nuo XVII a. pab. maro epidemijos metu taikytų ribojimų pasakojimo, primenančio kalinimo institucijų organizavimo apibūdinimą: „tokia uždara, skersai išilgai padalinta, stebima erdvė, kur individai įspausti jiems skirtoje vietoje, kur kontroliuojamas menkiausias krustelėjimas, registruojami visi įvykiai, kur centrą ir periferiją jungia nenutrūkstamas dokumentacijos srautas, kur valdžia skleidžiasi nesivaržydama tolydžios hierarchijos principu, kur kiekvienas individas nuolatos fiksuojamas, egzaminuojamas ir užima savo vietą tarp gyvųjų, ligonių arba mirusiųjų <...> kiekvienam jo vietą, kūną, ligą, mirtį, turtą nurodo visur esanti ir visa žinanti valdžia, reguliariai ir nenutrūkstamai besiskaidanti tol, kol galutinai apibrėžia, kas yra individas, kas jam būdinga, kas jam priklauso ir kas jam atsitinka“⁴⁸. Taigi, panoptikonas – optinė sistema, disciplinarinis konceptas, kurio esmė yra nuolat jaučiamas žvilgsnis, fiksuojantis menkiausią krustelėjimą, varžantis ne tik judesius, bet ir mintis. Dėl šio betarpiškumo principo, galiausiai nebesvarbu, ar šioje struktūroje esantys asmenys (kalėjimo atveju – nuteistieji) iš tiesų yra stebimi, valdžia nuolat jaučiama, matoma, bet neverifikuojama („nes kalinys niekada neturi žinoti, kokių momentu yra stebimas, tačiau jis turi būti tikras, kad tai gali nutikti bet kurią akimirką“⁴⁹). Savo

---

⁴⁷ Jeremy Bentham, *The Panopticon Writings*, ed. Miran Bozovic, Second Edition (London u.a: Verso, 2001), 29-35.

⁴⁸ Foucault, *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas*, 234.

⁴⁹ Foucault, 238.

ruožtu Lukiškių kalėjimas yra įgyvendintas panoptikonas, architektūrinis pavidalas, jame veikianti sistema yra peržengianti materialumą, prievarta *ekshibicionuojanti* kalinius: „architektūra dabar laikoma priemone individui transformuoti: ji veikia tuos, kuriuos priglobia, įtakoja jų elgesį, <...> daro juos pažinius ir modifikuoja“⁵⁰. Tobulai išvystytas panoptikonas kontroliuoja, riboja ir disciplinuoja kalinius, o jame veikiantys valdžios struktūrų atstovai – „organiška jo dalis“⁵¹. Foucault tęsdamas panoptikono konceptualizavimą pastebi, kad disciplinarinės sistemos nuolat plėtė savo įtakos, veikimo sferą, kol galiausiai XVIII a. pasklido po visą visuomenės kūną, suformavo tam tikrą disciplinarinės visuomenės tipą, kurios veikimo principas – nuolatinis tarpusavio stebėjimas.

Kalbant apie klausimus, susijusius su buvusio Lukiškių kalėjimo *įmuziejimu* ar naudojimu visuomeninėms, edukacinėms reikmėms, svarbu pradėti nuo Čepaitienės pastebėjimo, kad „paveldo“ sąvoka per pastaruosius dešimtmečius itin išsiplėtė ir tapo pertekline. Dėl šio vyksmo potencialiais paveldo ištekliais tampa plataus spektro mišinys (folkloras, istoriniai įvykiai ir asmenybės, materialios praeities liekanos ir pan.), iš kurio galiausiai kuriamas paveldas atsirenkant bei tam tikrus faktus paliekant periferijoje. Šio proceso priežastimi autorė įvardina siekį „intensyvinti masinį vartojimą, nesvarbu, koks bebūtų šio vartojimo objektas“⁵². Toks praeities instrumentalizavimas priveda prie „išteklių prigimties iškreipimo, kelia grėsmę, kad jie gali būti deformuoti, nuvertinti ar išeikvoti“⁵³. Atminties objektai ne tik išsirenkami: siekiant didinti paveldo populiarumą, jo išteklių patrauklumą, imamasi jų dirbtinai „pūsti“ (jį pristatant blogesniu, baisesniu, žiauresniu ar atvirkščiai). Dėl šių procesų panašūs sprendimai kritikų vadinami „destruktyviais“, „negarbingais“, „parazitine“ kultūrinės prostitucijos forma⁵⁴. Šie išvardinti procesai komplikuoja tam tikrų socialinių grupių, tautos reprezentavimą, interesų atspindėjimą, kadangi kartais jų įtraukimas į paveldosaugos akiratį nėra pakankamai strategiškai, pelningas.

Čepaitienė taip pat pastebi, kad paveldas, kaip ir kiti šiuolaikinės visuomenės vartojimo produktai, vartotojams perduoda tam tikrą patirtį, komunikacinę žinutę, per kurią įsisąmoninama atitinkama idėja, išgyvenami jausmai. Šie paveldo komercializavimo procesai neretai reikalauja redukuoti didelį kiekį informacijos į „lengvai suvokiamų charakteristikų tinklą, kad paveldo produktas būtų lengvai susiejamas su lankytojo, neturinčio specialiųjų

---

⁵⁰ Foucault, 207-208.

⁵¹ Foucault, 242.

⁵² Čepaitienė, *Laikas ir akmenys*, 285.

⁵³ Čepaitienė, 286.

⁵⁴ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Distant Heritage...*, 1-3, cituota iš Čepaitienė, *Laikas ir akmenys*, 287.

žinių, išgyventa patirtimi ir istorinio pažinimo poreikiais.⁵⁵ Daugiasluoksnė ir daugiametė Lukiškių kalėjimo istorija, kurioje dalyvavo skirtingi politiniai režimai, apsunkina kalėjimo pasakojimo tikslumą: jis niekada nebus „tikrasis“ ar „pirmapradis“, o tik interpretacinis – tai tik keli paveldo redukavimo, tam tikro standartizavimo pavyzdžiai. Savo ruožtu John E. Tunbridge⁵⁶ ir Gregory J. Ashworthas kalba apie skirtingus paveldo pateikimo būdus, kurių bendros tendencijos parodo, kad šiandieninio vartotojo nebepatenkina homogeniški paveldo produktų pateikimai, todėl vis labiau plečiamos heterogenišku paveldo produktų rinkos⁵⁶. Visi šie išvardinti veiksniai parodo, kad paveldo produktas, dalyvaujantis rinkoje, taip pat turi patenkinti tam tikrus rinkos principus, siekiant didesnės naudos, vartotojų susidomėjimo bei įsitraukimo. Materialus istorinis objektas, esantis dabartyje, turi atliepti dabarties standartus, o tai susiję „ne tik su istorinės atsakomybės, bei ir su praeities vertybių ir idealų perėmimo ir panaudojimo dabarties visuomenėje sklaida“⁵⁷. Taigi, paveldo objekto interpretacijos ir jo pateikimas visuomenei taip pat liudija apie šiandienines aktualijas, vertybes, etines dilemas.

Apibendrinant buvusio kalėjimo, kaip laisvės atėmimo institucijos konceptualizavimo ašį, išskirtini šie sudedamieji elementai:

1. Panoptikonas – „mažuma stebi daugumą“ principas, kuris persmelkęs šiuolaikinę visuomenę;
2. Apie kalėjimą liudija pastatų kompleksas, jame veiks valdžios mechanizmai, disciplinarinę sistemą reprezentuojanti architektūra;
3. *Pasirenkamas* paveldas neatspindi tam tikrų grupių interesų ir periferijoje palieka dalį visuomenės, jų istorijas;
4. Paveldas, tapdamas vartojimo objektu, yra iškreipiamas ir redukuojamas.

1.2 „Laisvės šventimo“ ašis

Žmonės gali priversti kultūrinės prekes tarnauti savo interesams ir jausti malonumą jas naudodami ir kurdami savo pačių socialinių tapatybių bei santykių reikšmes.

Fiske⁵⁸

---

⁵⁵ Čepaitienė 366.

⁵⁶ J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage...*, 21-22, cituota iš Čepaitienė, *Laikas ir akmenys*, 366.

⁵⁷ Čepaitienė, 369.

⁵⁸ Fiske, *Understanding Popular Culture*, 63.

Naujas Lukiškių kalėjimo komplekso įpavidalinimas – tipinis „paveldo industrijos“ reiškiny: šis fenomenas, pasak J. E. Tunbridge'o, G. J. Ashwortho, yra Vakarų civilizacijoje gimusios pramogų industrijos sudėtinė dalis. Autoriai pratešia, kad „muziejų ir paveldo vietovių lankymas šiandien vis labiau siejamas su įvairialype kultūrine veikla, <...> augant gyventojų ekonominei galiai atsirado vis daugiau potencialių kultūrinės produkcijos vartotojų iš platesnių socialinių sluoksnių, kas pagimdė jau minėtą kultūrinių veiklų ir paveldo demokratizaciją“⁵⁹. Šiame magistro darbo skyriuje aprašomi „Laisvės šventimo“ konceptualizavimo ašies teoriniai rėmai, pasitelkiant Johno Fiske'ės „Populiariosios kultūros supratimas“ ir „Power Plays Power Works“ knygomis. Fiske savo analizėje vartoja *populiariosios kultūros* sąvoką, kurią svarbu apsibrėžti prieš pradėdant žvelgti į tyrimui reikšmingas idėjas. Taigi, populiarioji kultūra tai – aktyvus, nesibaigiantis prasmų ir malonumų kūrimo procesas, susijęs su ja kuriančių žmonių interesais, socialinės sistemos veikimo būdais. Svarbu pastebėti, kad kultūra negali būti „primesta“ iš viršaus, ji kuriama socialinių grupių viduje. Ji apima ne tik vyraujančias madas, bet ir galimybes joms priešintis: dėl pastarosios tezės autorius populiarįją kultūrą laiko *kovos lauku*⁶⁰.

Lukiškių kalėjimo dabartinio įveiklinimo organizatoriai viešojoje komunikacijoje naudoja laisvės tematiką (žr. Priedas Nr. 2): „Lukiškės 2.0“ *Facebook* paskyroje pasitaikanti grotažymė – „#growfree“ (angl. k. – auk laisvėje/laisvas). Kultūros produktų kontekste, laisvė tampa tam tikru pasipriešinimu: būtent *karnavalą* Fiske įvardina kaip erdvę, kurioje atpalaiduojama kūrybinga ir žaisminga laisvė. Tai „silpnėsių“ (jų priešingybė knygoje – „galingieji“, arba tie, kurie valdo dominuojančiąją kultūrą/ideologiją; neturintys galios kurti masinės kultūros) įrankis išlaikyti savo teisę į kultūros produkciją⁶¹. Tęsdamas karnavalo konceptualizavimą, Fiske jį lygina su sportu, sakydamas, kad karnavale, kaip ir sporte egzistuoja tam tikros taisyklės. Tik priešingai nei sporte, karnavalas taisykles priima atvirkščiai, versdamas pasaulį aukštyne kojom ir kurdamas jo atbulą struktūrą. Jeigu kasdienybėje individas laikosi tam tikrų „normalumo ribų“, karnavale siekiama kuo labiau atsipalaiduoti nuo „socialiai sukonstruoto ir disciplinuoto subjektyvumo“⁶² (pabrėžiamas būtent kūniškumo aspektas), atitrūkti nuo savojo „aš“. Karnavale, tarsi, dingsta rangai ir socialinės hierarchijos: pasilieka tik materialioji būtis, kūniškas buvimas. Čia visi tampa lygūs materialioje plotmėje. Šioje „naujoje struktūroje“ itin svarbus tampa kūniškas malonumas,

---

⁵⁹ Čepaitienė, 284.

⁶⁰ Fiske, *Understanding Popular Culture*, 17-41.

⁶¹ Fiske, 73-79.

⁶² Fiske, 74.

sureikšminantis reginio svarbą bei atmetantis gilumines prasmes: „kai objektas tampa vien reginiu, jis jaudrina tikrai fizines pajautas – žiūrovo kūną, bet ne jo subjekto konstrukta“⁶³. Reginys, kurio metu stimuliuojami kūniški malonumai, atitolina, atpalaiduoja subjektyvumą.

Autorius populiariąją kultūrą taip pat vadina pasipriešinimo (socialiniu ir politiniu lygmeniu) dominuojančiai ideologijai lauku. Vienas iš iliustruojančių pavyzdžių, kuriuos pateikia Fiske, kalbėdamas apie kultūrą kaip opozicinę jėgą, yra devyniasdešimtaisiais gyvavusi suplėšytų džinsų mada. Jis pasakoja apie šio gesto (tyčinio džinsų suplėšymo) reikšmingumą kultūros sferoje, pateikdamas galimus vartotojų pasirinkimo priežastingumus (kodėl vartotojai tyčia plėšė džinsus):

1. Neturto demonstravimas (tuo pačiu metu kritikuojama prieštaringa šio priežastingumo reikšmė: asmenys, kurie iš tiesų vargingai gyvena, savo nepritekliaus nepaverčia mada. Vis dėlto, toks „skurdas“ kai kuriais atvejais gali reikšti užuojautą varguolių padėčiai);
2. Neigimas; alternatyvių, opozicinių vertybių demonstravimas (gražinama septintajame dešimtmetyje gyvavusi džinsų reikšmė);
3. Saviraiška (autoriumi ši priežastis yra svarbiausia: džinsų plėšymas vartotojui gražina galią, nes tai jo paties kūryba ir pasirinkimas, komercializavimo atsisakymas ir pozicija, kad vartotojas gali kurti *savo* kultūrą, pasinaudodamas sistemos ištekliais.)⁶⁴.

Autoriui populiarioji kultūra yra „menas pasitenkinti tuo, kas prieinama“⁶⁵, todėl tiriant kultūros prekes, svarbu atsižvelgti ne tik į pačią prekę, bet ir būdus, kaip vartotojai šias prekes naudoja, nes būtent naudojimo būduose gali rasti opozicijos dominuojančiai kultūrai (bei ideologijai) apraiškos. Taip pat dėka šio „semiotinio partizaniško karo“⁶⁶, atsiranda galimybė įprasinti socialinius skirtumus bei interesų konfliktą tarp populiariosios kultūros ir dominuojančios ideologijos. Taigi, šis pavyzdys taip pat iliustruoja Lukiškių kalėjimo atvejį: užuot pasinaudoję naujomis ar jau buvusiomis laisvalaikio erdvėmis, „Lukiškės 2.0“ organizatoriai pasirenka kurti beprecedentę erdvę. Kalėjime, kuris neturėjo jokių sąsajų su pramogomis, realizuojama iniciatorių vizija: multifunkcinė pramogų ir kultūros oazė. Tokiu būdu ne tik pasinaudojama jau esamais ištekliais, bet ir pasipriešinama pramogų lauke dominuojančiam supratimui, kur turėtų būti organizuojamas laisvalaikis, kultūros dirbtuvės, pramogos.

---

⁶³ Fiske, 75.

⁶⁴ Fiske, 17-20.

⁶⁵ Fiske, 21.

⁶⁶ Umberto Eco, *La guerre du faux*, (1986) cituota iš Fiske, *Understanding Popular Culture*, 24.

Kitas svarbus dĕmuo populiariosios kultūros kūrimo procesuose yra *inkorporavimas*: kuomet dominuojanti kultūra (autorius ją taip pat vadina *dominuojančia ideologija*) perima socialiai sukurtas prasmes ir jas paverčia prekėmis. Kaip pavyzdį Fiske pateikia tą pačią suplyšusių džinsų madą: kai dominuojanti kultūra pradėjo reklamuoti bei pardavinėti industriniu būdu nudėvėtus ir suplyšusius džinsus, iš pavaldžių grupių buvo atimta proga išreikšti savo opozicinį požiūrį; ar net pati opozicijos galimybė. Tokiu būdu, „opozicijos ženklai užtikrina pranašumą tų, kam ji oponuoja, <...> sudriskę džinsai daugiau neprieštarauja *suprekinimo* vertybėms, o virsta jų plėtojimo ir stiprinimo priemone“⁶⁷. Vis dėlto, lieka tokių vietų, kurių inkorporuoti nepavyksta dėl praktinių priežasčių: „galingieji“ stato namus, prekybos centrus, galerijas, kalėjimus, o „silpnieji“ šiuose vietose sukuria savo *erdves*: „jie padaro jas savomis, užima jas tol, kol jiems reikia, ir tada, kada reikia. Strategija veikia šiose vietose; įsibrovę į jas partizanai, paverčia jas savo erdve – erdvė tampa įsisavinta vieta“⁶⁸. Taip yra dėl to, kad neįmanoma sukontroliuoti viešose ir (ar) privačiose erdvėse besilankančius žmones, ar jų elgesį, veikimą. Savo argumentą autorius paaiškina prekybos galerijų pavyzdžiu: „paaugliai ją [*aut. pastaba*: prekybos galerijų erdvę] naudoja kaip savo asmeninę erdvę susitikti, slaptai pasimatyti, demonstruoti ir vartoti madas; parduotuvės yra neišsemiamas įvaizdžių išteklių bankas, kurį galima paversti savo asmeniniu stiliumi, savo individualia šneka“⁶⁹. Tęsiant prekybos galerijų pavyzdį, Fiske plėtoja kitą tezę: kad šios erdvės taptų patraukliomis, jos privalo paklusti vartotojų norams. Nors galerijų erdvė strategiškai suplanuota prekybai, pelno generavimui (t.y. atliepti verslininkų pamatinį tikslą), šiose erdvėse neapsieinama be atvirų, beformių, poilsio zonų, kuriomis žmonės naudojasi taip, kaip nori bei kurios savaime negeneruoja jokio pelno: „sistemas, kuri stato ir valdo prekybos galerijas, tvarka nuolat rizikuoja virsti netvarka tų, kurie jomis naudojasi“⁷⁰. Taigi, postmodernistinė prekybos galerija yra fragmentuotų, netolydžių ir pereinamų erdvių oazė. Šis pavyzdys praplečia Lukiškių kalėjimo kaip pasipriešinimo ir saviraiškos idėjos sampratą: tyrimo dalyviams (informantas nr. 1, 6, 8, 10, 13) atrodo, kad jeigu buvusio kalėjimo kompleksas nebūtų išnaudojamas, ar būtų nugriautas ir jo vietoje pastatomi daugiabučiai, biurai, tai prilygtų *inkorporavimui*, arba – iš visuomenės (ypač menininkų) būtų atimta galimybė kurti. „Lukiškės 2.0“ atvejis parodo, kad nepaisant organizatorių tikslų, siekiant išlaikyti šios vietos patrauklumą, pastarieji visuomet privalės atsižvelgti į visuomenės poreikius.

---

⁶⁷ Fiske, 21-24.

⁶⁸ Fiske, 34.

⁶⁹ Fiske, 41.

⁷⁰ Fiske, 43.

Konceptualizuojant Lukiškių kalėjimą po konversijos, svarbu įtraukti optikos, žvilgsnio technikų prizmę. Knygoje „Power Plays Power Works“ Fiske kalba apie futbolo stadionaų rungtynių metu, kuriame apsverčia panoptikono optika ir veikia nebe „mažuma stebi daugumą“, o „dauguma stebi mažumą“ logika. Šią „žiūrovų visuomenės“⁷¹ idėją konceptualizavo norvegų sociologas Thomas Mathiesenas, pavadindamas ją sinoptikonu. Mathiesenas teigia, kad lygiai taip pat kaip ir Foucault aprašomas panoptikonas, sinoptikonas gimė tuo pačiu metu: tarp 1750-ųjų ir 1830-ųjų, kuomet atsirado masinė spauda. Taigi, autorius modernaus sinoptikono pradžią sieja su masinių medijų atsiradimu, pridurdamas, kad pirminės šios optinės struktūros užuomazgos radosi žymiai ankščiau, kuomet vyko pirmieji religiniai susibūrimai. Vis dėlto, Mathiesenas pastebi, kad šie panoptikono ir sinoptikono terminai „išsivystė intymioje sąveikoje, netgi susilieję vienas su kitu“⁷². Grįžtant prie Fiske'ės pavyzdžio iliustruojančio sinoptikoną: futbolo rungtynių metu žaidėjų kūnai sumažinami iki statistinių vienetų, kurie nuolat lyginami ir gretinami tarpusavyje, „braunami“ į rėmus; net žaidėjų marškinėliai tampa šią disciplinuojančią struktūrą reprodukuojančiu etalonu. Tai tam tikru būdu pavagia paties žaidimo reikšmę ir perkelia ją į abstrakčią, imperializuojančią žinių sistemą, kurios esmė – standartizuoti ir vienodai kontroliuoti daugybę skirtingų futbolo patirčių⁷³. Apverstas panoptikonas nebeturi individualizuojančios galios, ji perkeliama gerbėjams (daugumai). Šis dėmuo prasiplečia, kuomet rungtynės yra transliuojamos per televiziją, bei žaidėjai rodomi iš skirtingų kampų, priartinant. Šiuo argumentu daroma prielaida, kad panopticismas kyla iš stebėjimo, nors pasak Greg Elmer⁷⁴, panoptiniame kalėjime galia nepriklauso vien stebėtojui, ar pagrindiniam kalėjimo sargybiniui, ji taip pat atsiranda dėl architektūros, šviesų išdėstymo.

Taigi, apibendrinant „laisvės šventimo“ konceptualizavimo ašį, verta išskirti šiuos sudedamuosius elementus:

1. „Paveldo industrija“ ir paveldo demokratizacija yra šiuolaikinė tendencija, atsiradusi dėl augančios individų ekonominės galios;
2. Karnavalas – kūniško malonumo, „materialios“ lygybės ir atsipalaidavimo erdvė, kurioje dingsta socialinės hierarchijos;

---

⁷¹ Thomas Mathiesen, 'The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited', *Theoretical Criminology* 1, no. 2 (May 1997): 219, <https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>.

⁷² Mathiesen, 233.

⁷³ John Fiske and Black Hawk Hancock, *Power Plays Power Works: Second Edition*, 1st edition (London New York: Routledge, 2016), 81-91.

⁷⁴ Greg Elmer, 'A Diagram of Panoptic Surveillance', *New Media & Society* 5, no. 2 (June 2003): 232, 233, <https://doi.org/10.1177/1461444803005002005>.

3. Populiarioji kultūra yra saviraiškos ir opozicijos galimybė;
4. Inkorporavimas – procesas, kurio metu iš populiariosios kultūros kūrėjų atimama galia;
5. Sinoptikonas – „dauguma stebi mažumą principas“.

1.3 Papildomas heterotopinių erdvių dėmuo

Lukiškių kalėjimą konceptualizuojant per „laisvės atėmimo“ ir „laisvės šventimo“ ašis, galiausiai pritrūksta teorijos, kalbančios apie į anksčiau minėtus rėmus neįkrentančius aspektus. Tradiciniai „kalėjimas“ ir „nekalėjimas“ sampratų poliai – tarsi erdvės, prieštaraujančios viena kitai, tačiau jų sutarimai slypi už taisyklingų erdvių koncepto. Tiek besilankantys „Lukiškės 2.0“, tiek pasirenkantys nesilankyti sutarė dėl vieno: buvęs kalėjimas yra ypatingas, jo erdvinis ir metafizinis veikimas neįprastas, kitoniškas, lyginant su kitomis viešosiomis erdvėmis. Šiam buvusio kalėjimo bruožui analizuoti pasirinktas teorinis įrankis – Foucault „Kitoniškų erdvių“ aprašymo principai. Autorius pristato galimus tokių erdvių, jo dar vadinamų *heterotopijų*, aprašymo būdus. Visų pirma, autorius jas skirsto į dvi pagrindines rūšis: *krizines* (tokiose erdvėse egzistuoja išskirtinai uždraustų arba privilegijuotų vietų, skirtų „žmogiškosios terpės požiūriu“⁷⁵ krizę išgyvenantiems asmenims, pvz. paaugliams, moterims, mėnesinių metu) bei *nukrypimo* (šiose erdvėse talpinami asmenys, kurių elgesys neatitinka tam tikrų visuomenės normų, pvz. psichiatrijos klinikos, kalėjimai). Kitas aprašymo principas – pagal funkcijas, kurios priklauso nuo heterotopijų palaikančios kultūros sinchroniškumo. Autorius pristatydamas šį principą pateikia kapinių pavyzdį: šios vietos funkcijos keitėsi, buvo veikiamos kultūrinių aspektų bei laikotarpio. Trečiasis principas – nesuderinamų erdvių talpinimas vienoje vietoje, o ketvirtasis – laiko skaidymo aspektas. Aiškindamas pastarąjį, autorius tvirtina, kad „visavertiškai funkcionuoti heterotopija ima tada, kai žmonės patiria kažką panašaus į absoliutų atotrūkį nuo savo tradicinio laiko“⁷⁶. Kartais šios heterotopijos reiškiasi švenčių pavidalu. Penktasis – heterotopijose veikia uždarumo arba atvirumo sistemų principai: norint į jas patekti, būtina gauti leidimą ar atlikti tam tikrus ritualus, gestus. Arba atvirkščiai: patekimas, rodos, labai paprastas, bet iš tiesų – „manome, jog patekome vidun, tačiau pats įėjimo faktas mus iš ten pašalina“⁷⁷. Šeštasis, paskutinis aprašymo principas – pagal heterotopijų funkcijas linkusios erdvės atžvilgiu. Šių būna dvi: sukurti *iliuzinę* erdvę, kuri

---

⁷⁵ Foucault, ‘Des espaces autres. Une conference inédite de Michel Foucault’, 15.

⁷⁶ Foucault, 17.

⁷⁷ Foucault, 18.

likusią realią erdvę paverstų dar iliuziškesne, arba sukurti realią erdvę – *kompensacinę* heterotopiją. Pastaruoju atveju likusi erdvė atrodytų tobulesnė, tvarkingesnė, nei yra iš tiesų.

2. KALĖJIMO KONCEPTUALIZAVIMO AŠIŲ (NE)VARTOTOJŲ TYRIMO REZULTATŲ PRISTATYMAS

Šiame skyriuje pristatoma 14 interviu su tyrimo dalyviais analizė. Analizės rėmai yra susiję su pirmajame skyriuje aprašyta teorija (atitinkamai pirmo skyriaus pirmas poskyris su antro skyriaus pirmu poskyriu ir t.t.).

Tyrime dalyvavę 6 informantai pasirinko nesilankyti buvusiam kalėjime organizuojamuose renginiuose, o pačią konversiją į pramogų erdvę vertino neigiamai. Šių asmenų atsakymai pristatomi pirmajame šio skyriaus poskyryje („Buvęs Lukiškių kalėjimas – nesilankančiųjų buvusiam kalėjime sampratos“) bei skirstomi į 4 potemes: kalėjimą liudijantys elementai; kalėjimo lyginimas su kitomis erdvėmis; dabartinio įveiklinimo vertinimas per kalinių (ne)reprezentavimo prizmę; dabartinio įveiklinimo vertinimas per kalėjimo reikšmių redukavimo ir menkinimo prizmę. Kiti 6 tyrime dalyvavę asmenys kalėjimo renginiuose lankosi ir konversiją vertino teigiamai: jų atsakymai pristatomi antrajame šio skyriaus poskyryje („Lukiškės 2.0“ – naujų prasmų kūrimo etapas: naująjį įveiklinimą palaikančiųjų sampratos“). Respondentų atsakymai skirstomi į 3 potemes: paveldo industrija ir utilitarizmo apraiškos; kalėjimas ir laisvės, bendruomenės pasakojimas; kalėjimas ir pasipriešinimo dėmuo. Likę 2 tyrimo dalyviai apsilankę „Lukiškės 2.0“ negalėjo iki galo apsispręsti dėl šios vietos vertinimo. Pastarųjų respondentų atsakymai pristatomi konceptualizuojant abi kalėjimo ašis – „laisvės atėmimo“ ir „laisvės šventimo“. Paskutiniame šio skyriaus poskyryje („Buvęs Lukiškių kalėjimas kaip kitoniška erdvė: susidūrimo taškai“) Lukiškių kalėjimas aprašomas pasitelkiant visų 14 tyrimo dalyvių atsakymais ir Foucault heterotopijų aprašymo teoriniu instrumentu.

2.1. Buvęs Lukiškių kalėjimas – nesilankančiųjų buvusiam kalėjime sampratos

“Balkone, 12 aukšte stovi dvi mergaitės: viena gera, kita bloga. Ir jos abi spjaudo, ant žmonių pakaušių taikosi. Gera pataiko 6 kartus, o bloga – 4. Taip rezultatu 6:4 gėris nugalėjo blogį.”

Šiame tyrimo poskyryje pristatomos tyrime dalyvavusiųjų asmenų, kurie pasirinko nesilankyti Lukiškėse po konversijos, kalėjimo konceptualizavimo ašys. Jos išskaidytos į keturis teminius polius, atliepiančius empirinę medžiagą bei išskirtos teorijos rėmus:

- kalėjimą liudijantys, primenantys ir apibrėžiantys elementai (tokie kaip emocijos, jausmai, fizinis pavojus);
- paralelių paieškos: KGB muziejus, Aušvicas, psichiatrijos klinikos;
- kalėjimo ir paveldo problema, susijusi su nereprezentuojamomis grupėmis;
- šiandieninio įveiklinimo vertinimas: kalėjimo prasmių redukavimas bei jo reikšmių menkinimas.

2.1.1 Kalėjimą liudijantys bei apibrėžiantys elementai

Tyrimo dalyvavę asmenys, kurie pasirinko nesilankyti Lukiškių kalėjime po konversijos, pasakodami apie savo santykį su šia vieta, kalėjimo sampratą, siekdami paaiškinti savo pasirinkimą nesilankyti „Lukiškės 2.0“ dažniausiai kalbėjo apie specifinę šios erdvės energiją, kylančius jausmus ir emocijas bei daugiasluoksnę Lukiškių kalėjimo istoriją.

Energija, mistika, jausmai ir emocijos

Pasak respondentų, kalėjimo ribos nesibaigia ties komplekso perimetru, panašiai, kaip Foucault konceptualizuotas panoptikonas „peržengia“ architektūrinės struktūras: nesilankantiems Lukiškėse tai nėra vien pastatas, savyje talpinantis istoriją. Fizinis kompleksas tampa antrinės svarbos objektu: svarbiau tai, kas ten vyko ir kokio pobūdžio emocijos, jausmai ten buvo patiriami. Kalėjimo realybės specifika, tarsi pripildė kalėjimo sienas, tokiu būdu informantų atitraukiamas dėmesys nuo fizinės plotmės: *„bet aš tikiu, kad energija, ypač tokia stipri energija kaip neapykanta, skausmas – viskas yra labai stiprios emocijos, visa tai turi stipresnę išliekamąją vertę, nei galbūt kažkokios geros emocijos“* (I.2), *„bent jau minimalus taktinis konteksto atskyrimas: kur kalėjimas, kur ligoninė, nors pavyzdžiui ligoninė – ar čia švari, teigiama erdvė? Administracija – švari, teigiama erdvė? Dėl ligoninės man būtų didelis klausimas, iš tikrųjų: tai, ką mano mama pasakoja, tai yra žmonės, kurie ten žudėsi, vartojo... Ten to skausmo, įtampos psichologinės tikrai buvo daug tam kontekste“* (I.9) *„aš manau, kad ten lieka tiek daug skausmo, net šiurpas eina per kūną, sienos yra prisigėrusios to skausmo, to netikrumo, visos neapykantos viskam <...> vis dėlto yra istorija, kas vyko ir tos sienos tikrai*

prisigėrusios tos energijos, kuri persiduoda.“ (I.7), „kadangi žinau, kad pilna kraujo tose sienose, man jau pats tas faktas: man bet kokia vieta susijusi su krauju, su mirtimi, nėra maloni ir aš neįsivaiciu noro ten eit“ (I.5). Kraujo, skausmo ir siaubo „prisigėrusios“ sienos – neišmatuojami elementai, kuriuos informantai tiki vis dar esant Lukiškių kalėjime. Šie pasakojimai – bene dažniausiai pasitaikę respondentų pasakojimuose.

Kitas materialumą peržengiantis elementas respondentų atsakymuose – emocijos ir jausmai. Apie juos respondentams liudija kalėjimo aplinka, ją reprezentuojantys ženklai: *„tos vietos, gali sakyti, kad čia kažkokie prietarai, ar kas, kad jauti, nejauti tą kančią, bet ji sklando. Pasakojimas yra, tai persiduoda. Tie simboliai – apie tai reikia irgi galvoti“ (I.4); kalėjimo kvapas: „nežinau, kaip ten galima išvert, nes tas kančios specifinis kvapas – prakaito, ten yra. Kančia turi kvapą kažkokį, tą man keli žmonės yra sakę, ir tas tebestovi ten po 40 metų ir daugiau tas stovi“ (I.4); išlikęs buvusios paskirties jausmas: „pabuvus ten, kuomet buvo kaliniai ir kuomet buvo įkalinimo įstaiga, pajutus visa tai, kažkaip labai sudėtinga pagalvoti, kad ten galima gerai praleisti laiką“ (I.7), „man [aut. pastaba: Lukiškėse] nebuvo jauki aplinka ir kažkaip net sugadino koncertą, nes tas koncertas man liko kaip blogas įspūdis kažkoks, kur man atrodo mes išėjom net dviem dainom iki galo. Nežinau, ar pats koncertas blogas buvo, ar tiesiog aplinka neleido įsijausti, bet man ten nepatiko“ (I.3). Taigi, panašiai, kaip pirminė architektūrinė idėja – panoptikonas, galiausiai persismelkia ir plinta į kitas visuomenės struktūrų plotmes, taip ir kalėjimo emocinė plotmė išlieka pastatų komplekse, egzistuoja „virš“ fizinio kalėjimo sienų net po pačios institucijos iškėlimo. Šiuo požiūriu respondentai, tarsi, materiją nukelia į „antrinį planą“: „jeigu pavyzdžiui žmogus galvoja, kad materija yra pirminė, jo požiūris į tai, kas užsilieka toje struktūroje, na pavyzdžiui, iškėlėm kalinius, struktūra – plika. Žmonės, kurie negalvoja, kad materija pirminė, o kad viskas stovi ant kitų dalykų, jie supranta, kad net jeigu tu išvežei kalinius ir nieko ten nebėra, <...> toj struktūroj lieka kažkokia atmintis, pavadinkim, kažkokia nemateriali struktūra. Greta materialios struktūros – kalėjimo sienų, yra kažkokia nemateriali struktūra“ (I.9), „man ta erdvė labai asocijuojasi su smurtu, nusikaltimu ir kančia, visgi, ir jų kančia kažkiek svarbi, žinai? Jo, jie privertė kentėti kitus žmones, bet jie galiausiai ir patys dėl to gyvenimo kenčia. Man ta erdvė asocijavosi su kančia, kalte, prievarta, neigiamom emocijom ir dabar staiga ten – pramogos“ (I.3). Materija – antrinė struktūra, kuri atsirado iš nematerialios struktūros, taigi ji reprezentuoja ir dar labiau įtvirtina pirminės struktūros egzistavimą.*

Saugumo aspektas

Dalis respondentų vienokiais ar kitokiais būdais buvo susidūrę su Lukiškių kalinimo institucija iki konversijos (pvz. informantė nr. 2 mokėsi mokykloje, esančioje priešais Lukiškių kalėjimą, informantai nr. 4, 12 lankė kalinius iki uždarymo, informantė nr. 7 atliko sociologinį tyrimą apie Lukiškių kalinimo sąlygas ir lankėsi kalėjime, kuomet jis dar veikė, informantės nr. 9 motina dirbo gydytoja Lukiškių kalėjime). Šis susidūrimas jiems paliko įvairių jausmų, atsiminimų: vienas iš elementų, pasitaikančių jų refleksijose yra saugumo (tiek fizinio, tiek psichologinio) klausimas: „*šiaip, labai niūri patirtis [aut. pastaba: apsilankymo Lukiškėse] buvo, kad buvo grėsmės jausmas ir jausmas, kad už durnų blogi ir baisūs žmonės gyvena*“ (I.3), „*aš manau, kad ta [aut. pastaba: Lukiškių kalėjimo] lokacija buvo istorinė, nemanau, kad reikia kalėjimo centre, ar senamiesty, ar šiaip, kalėjimo mieste: man atrodo, kad kalinimo vieta turi būti atokiau nuo miesto gyventojų, nes tai yra paprasčiausiai nesaugu. Jie gali pavyzdžiui iš ten pabėgti*“ (I.2). Įvairūs praeities susidūrimų pasakojimai, susiję su nesaugumo jausmu, pasitaikė taip pat pokalbio su informante nr. 7 metu. Galima teigti, kad nesaugumo jausmą, ar tam tikrą įtampos buvimą respondentai taip pat komunikavo tokiais epitetais, kaip „baisus“, : „*bet visa tai – baisūs dalykai. Nei vieną kampą paėmus apie Lukiškių kalėjimą, nei vienas iš jų nėra žavus*“ (I.2). Pasak respondentų, kalėjimo „baisumas“ vis dar egzistuoja Lukiškėse ir nėra išblėsęs po konversijos.

Istorija, atmintis

Tarp nesilankančiųjų respondentų, lyginant su naująjį įveiklinimą palaikančiais, dažniau referuojama į istoriją bei vietos atmintį. Taip informantai aiškino savo pasirinkimą nesilankyti Lukiškėse po konversijos, tarsi, jų apsilankymas palaikytų ir reprodukuotų jiems nepriimtina nuomonę ar ideologiją. Atminties ir istorijos daugiasluoksniškumas buvo kaip vienas iš svarbiausių argumentų: „*ten gi pirmieji žydai, kuomet getas dar nebuvo įkurtas, <...> kiek jų ten varyta, aišku, ir sušaudyta. Sovietiniais laikais paskiau buvo kalbos, kad ten šaudė. <...> Lenkų laikais irgi buvo politinių kalinių tų pačių lietuvių: Vilniuje, ar net iš Baltarusijos – visų pakraščių, iš kur juos čia veždavo, kaip politinius kalinius. Kankindavo*“ (I.4), „*šis kalėjimas yra istorinė vieta: ten labai daug kančios buvo, ten žmonės laukė mirties. Taip, ir kriminaliniai nusikaltėliai, bet ir politiniai kaliniai, ir žydai laukė, kol juos išveš į Panerius, juk keitėsi valdžios, o kalėjimas liko. Ten kalėjo ir Žemaitė, ir sovietų saugumo, aišku tuo metu dar nebuvo vadu, vadas Dzeržinskis, ir buvęs Izraelio premjeras vienas – ten buvo istorinė kančios vieta, visokiom prasmėm*“ (I.12). Fragmentiškos pavienių istorijų nuotrupos – kitas respondentų sampratą veikiantis elementas: „*mums pasakojo, kad juos [aut. pastaba: kalinius] tikrina kas 15 minučių: atidarydavo tą langelį ir pažiūrėdavo. Ir sako, kad būna į dieną kelis*

kartus: atidaro langelį – gyvas, atidaro langelį – pasikoręs. <...> Atidaro langelį – jis sveikas, atidaro langelį po 15 minučių, jis jau susibadęs su tušinuku, kad jį išvežtų į lignoninę. Tai visas tas skausmas yra susigėręs tose sienose, ta visa energija. Aš net neįsivaizduoju, kaip ten galima to nejausti, ar kažkaip užsiblokuoti nuo to, viso kas ten buvo“ (I.7). Respondentų argumentai atspinti „tradicinę konservacinę“ sampratą, kurios esmė – istorijos išsaugojimas, pagerbimas ir perdavimas ateitiems kartoms jos nemodifikuojant. Šis informantų referavimas į istoriją parodo, kad jų nuomone, dabartiniu įveiklinimu nėra tinkamai aktualizuojami, išpildomi šie klausimai.

2.1.2 Paralelių paieškos: KGB muziejus, Aušvicas, psichiatrijos klinikos

Istorinių paralelių paieška – vienas iš įrankių, kuriais respondentai pasitelkė, siekdami paaiškinti ir perteikti Lukiškių kalėjimą, jų asmeninį vietos vertinimą ir supratimą. Išskirtini keli aspektai – jau įvykusios istorinės interpretacijos panaudojimas, siekiant parodyti dabartinio Lukiškių įveiklinimo netinkamumą: „*Grūto parkas yra tokia vieta, aš ten nevažiuavau, nes nenoriu iš kažkokių stiklelių su Stalinu gerti. Pigus juokas tikrai nėra atsakymas į tą viską. Ten gali Sadūnaitė arba aš nuvažiuot ir juoktis, kad nebijojom tos sistemos tuo metu, o tie, kas kūrė tą muziejų, jie drebėjo patys. Ir daugino tą sistemą, stiprino ją. Grūto parkas iškraipo istoriją“ (I.4); „bet turbūt niekam nekiltų idėja padaryta Jeručio koncertą Aušvice. <...> Kodėl? Nes nekyla niekam klausimų, kad Aušvice vyko baisūs dalykai. Visi tą žino, tai yra tiek įkalta į smegenis, kad nereikia niekam aiškinti“ (I.2). Istoriniai pavyzdžiai taip pat buvo naudojami, siekiant parodyti, kad neįmanoma pakeisti kalėjimo istorijos specifikos, o jos neaktualizavimas yra netinkamas sprendimas: „*tas pats, kaip jeigu Černobylį išvalytum nuo radiacijos, ar nebeliktų Černobylis su savo baisia istorija? Man atrodo, kad liktų neišvengiamai. Ir ne tik viduje, bet ir kai eini pro kalėjimą, visas pastatas yra labai daug matęs ir to skausmo prisigėręs, ir tu matai, kad tai yra kalėjimas“ (I.3). Kitas aspektas – paralelės panaudojimas, siekiant parodyti, kas galėtų būti tinkamas Lukiškių įveiklinimas: „*pagalvojus apie tas sudėtingas vietas, kur pavyzdžiui kažkokios tragedijos įvykę, kokie Pirčiupiai, ar Medininkai tie patys, anksčiau buvo tradicija tas vietas kažkaip energetiškai valyti, atmelsti ir t.t., tai šitas kažkoks procesas, aš nežinau, gal aš kažką praleidau, bet man atrodo, kad jis yra neįvykęs. Iš vienos būsenos šokta į kitą ir nepadarytas kažkoks tarpinis dalykas, kuris aš nežinau, kas turėjo būti“ (I.9); kiti respondentai (pavyzdžiui I.2, I.4, I.5, I.7, I.9) pasitelkė Vilniaus Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus (KGB muziejaus)***

pavyzdžiu, ieškodami viešoje erdvėje esančio atitikmens, siekdami apibrėžti Lukiškių emocines ir istorines ribas, parodyti tinkamą pagarbos lygį tokioms vietoms. Iš esmės, tarp respondentų šios dvi ankščiau minėtos vietos yra gretinamos kaip itin panašaus pobūdžio.

Kalėjimą respondentai (tiek besilankantys po konversijos, tiek nesilankantys) taip pat gretino, lygino ir kategorizavo su psichiatrinėmis ligoninėmis (apie tai kalba I.2, I.3, I.7, I.10). Čia vėl matoma panoptikono, tiksliau – disciplinarinės, kontrolės visuomenės, apie kurią kalba Foucault, paralelė. Visuomenėje vis dar gajus supratimas, kad kalėjimai, psichiatrinės – tai erdvės skirtos *kitiems*, nuo „normos nukrypusiems“ asmenims, kuriuos reiktų atskirti ir „ištaisyti“: „*kaip pavyzdžiui kalinio: mes bijom, ypač jeigu jis kažkokį didelį nusikaltimą atlikęs: apvogęs, išprievartavęs, tai yra baisu. Lygiai taip pat ir psichikos ligonių mes bijom, jeigu jis serga kažkokia tikrai labai sunkia liga ir, tarkim, ta pačia šizofrenija <...> tai yra nekontroliuojama*“ (I.7). Taip pat informantai, kalbėdami apie institucijas esančias ar turinčias būti už miesto ribų, minėjo kalėjimus ir psichiatrines tame pačiame kontekste: ryškėja „mes“ ir „kiti“ priešprieša.

2.1.3 Kalėjimas ir paveldas: reprezentuojamųjų periferija

Nesilankantys Lukiškių kalėjime po konversijos dabartiniame įveiklinime pastebi kalinių netinkamo reprezentavimo problemą. „Lukiškės 2.0“ respondentams „kalba“ apie visuomenės nebrandumą ir nepasiruošimą kvestionuoti šiandien veikiančią kalinimo institucijų organizavimą, požiūrį į nuteistuosius: „*Lietuvoje mažai kalbama apie kalinius, kalinių likimą. Ar kažkoks kalinio likimas, nors vienas, jo istorija, yra išnešta Lietuvoje? Ar mes kažką apie Lietuvos kalėjimus išvis žinom? Užribiai. Aš net mokiausi priešais kalėjimą, nei viena istorijos pamoka neprasidėjo ir nesibaigė, kalbant apie Lietuvos kalėjimus. To suvokimo yra stoka*“ (I.2), „*Lukiškių kalėjimas – neišeduota kas čia buvo. Gal žmonės nežino? Pritrūko komunikacijos, kadangi tas kalėjimas veikė nuo caro laikų iki praktiškai dabar*“ (I.9). Iki kalėjimo uždarymo dirbęs dvasininku Lukiškėse informantas nr.12 (šiuo metu dirba kitose kalinimo institucijose) bei informantė nr.14, kuri yra tyrinėjusi Lukiškes, Lietuvos kalinimo institucijų sąlygas, pasakojo, kokius neigiamus visuomenės vertinimus iššaukia savanoriška veikla kalėjime, siekimas edukuoti, pasakoti apie nežmoniškas kalėjimo sąlygas: „*čia yra klausimas apie mūsų visuomenę. <...> Tas kalėjimas traukia, kaip pramogų vieta, bet ten labai mažai buvo žmonių, kurie eidavo ten, kaip savanoriai tarnaut: jie jeigu ne „apmėtomi akmenimis“, jie susilaukdavo gausybės priekaištų iš visuomenės narių: „kodėl tu eini pas*

žudikus, kodėl neini pas aukas?“ Ten kai kardinolas Bačkis pakrikštijo tris kalinius, nuteistus – vieną ilgiem kalėjimo metam, o kitus du nuteistus iki gyvos galvos, susilaukė baisiausių atsiliepimų: „mafija plauna mafiją“, aš susilaukiau, kad „neisiu į jūsų parapiją“ <...> man teko sutikti žmonių, kurie stebėjosi „kaip tu ten eini?“, „ką tu ten gero matai?“ – lyg aš ten į kokią pramogą eičiau...“ (I.12), „mano draugai sako: „ką jie tau gero padarė? Neturi apie ką rašyti? Eik ir kokiai mamai papasakok, kurios vaiką nužudė, kaip tas kalinys valgyt neturi“ – ir jie irgi teisūs. Bet kita vertus, tas kalinys išeis, galbūt jis pasikeitė?“ (I.14). Šie pavyzdžiai iliustruoja Lietuvos kalinių periferiją: „nematomą“ visuomenės dalį, kuri, pasak dalies sociumo, yra neverta solidarumo, paguodos ar kalinimo sąlygų kvestionavimo.

Nesilankantys Lukiškėse dažniau kėlė moralės klausimus, susijusius su požiūriu į nuteistųjų kančią ir skausmą: „bet kalėjimas ir kaliniai ir jų lemtis, likimas žmonėm nėra toks trigeris [aut. pastaba: reakciją iššaukiantis veiksnys], kaip holokaustas, todėl žmonėm atrodo, kad tai – kas kito. Bet iš principo, žmogaus skausmas yra skirtingas, bet tai nereiškia, kad vienas arba kitas skausmas turi mažesnę išliekamąją vertę“ (I.2), „bet ir kriminalinis nusikaltėlis yra žmogus ir ta kančia yra ne šiaip sau dalykas“ (I.4), „jeigu pasižiūrėtumėte į politikus, kurie tik užsimindavo, kad kalėjimų reforma yra būtina, kad kalėjimai galiausiai yra mūsų ateitis, jie būdavo užsiuolami, sutrypiami, pasakoma, kad „jūs geriau rūpinkitės pensininkais, studentais“, lygtai rūpinimasis kaliniais yra iš karto prieš pensininkus ir studentus. Čia labai tipiškas, būdingas visuomenės skaldymas <...>. Kalėjimai visada yra periferijoje, visada užribyje ir apie tai garsiai geriau nekalbėt. Tai rodo visuomenės daugumos, nesakau visos, bet daugumos – agresyvų požiūrį į šitą tikrovę“ (I.12). Informantė nr. 14 pateikė daugiau pavyzdžių, iliustruojančių kalinių reprezentavimo ir visuomenės požiūrio į juos problemą. Pavyzdžiui, kuomet ji bandė surasti Rimo Buroko kapą Rokantiškių kapinėse (dalis kalėjimuose mirusių nuteistųjų laidojami masiniuose kapuose, tačiau kadangi R. Burokas buvo gan žinomas poetas, jam skirtas atskiras kapas), administracijos atstovas pripažino neturintis laidojimo dokumentų. Tai parodo, kad Lietuvos visuomenėje nuteistiesiems nėra užtikrinami primityviausi atminties relikvai, skirti uždokumentuoti, informuoti apie nuteistųjų egzistavimą. Respondentė nr. 3 pasidalino pastebėjimu, kaip keičiasi kančios samprata, priklausomai ar ją jautę asmenys buvo nusikaltę: „buvo diskusija su vienais pažįstamais, kurie turi ten studijas muzikos, tai aš jų klausiau, ar jiems OK [aut. pastaba: tinkama] turėti šalia savo kūrybos tokį vaibą [aut. pastaba: atmosferą], tada jų idėja buvo maždaug tokia, kad tai – tik pastato sienos <...>. Aš bandžiau pasakyti, kad tai nėra tik pastato sienos, jos pripildytos skausmo, kančios ir neigiamų jausmų, bet jie su tuo nesutiko. Aš tada klausiau, ar norėtų turėtų studiją

koncentracijos stovykloje, <..> – ne, jau nebūtų OK. O kodėl ne? – nes ten žmonės mirė, kentėjo nekalti. Kaip keičiasi: jeigu kentėjo nekalti žmonės, tai tos erdvės teršti nesinori, tos pramogos kaip ir būtų nepagarba tam tikra. O jeigu Lukiškėse kalėjo žmonės, kančių patyrė, nors ir buvo kalti, tai jau pramogos – viskas gerai“ (I.3). Šis pavyzdys taip pat iliustruoja dalies visuomenės požiūrį į Lukiškėse kalėjusių asmenų reprezentavimą, jų atminties konstravimą; kaltųjų kančios sampratą (verti kančios, reiškia neverti atminties).

Šioje įpaminklinimo ir reprezentavimo diskusijoje respondentai pastebi Lietuvos visuomenės, sociokultūrinės aplinkos tendenciją – atrankų atminties ženklų ir istorinės atminties modifikavimą, panašiai kaip apie tai kalbėjo Čepaitienė, kuomet apibrėžė paveldo ir paminklo funkcijas. Iš šio proceso kylanti pasekmė – nepalankių ar kitaip istorijai, tapatumui prieštaraujančių ženklų šalinimas: *„pas mus Lietuvoje nueita su paminklais į tą momentą, kad tai, kas yra istorinė atmintis, pavyzdžiui – sovietmetis, kad tai reikia naikinti. Ne tai transformuoti kažkaip, kaip čia buvo siūlymas samanom Cvirką apaugint, ar dar kažką, kad tai reikia nukelt, pašalinti. Pas mus tokia politika – šalinkim atminties ženklus, atsiminkime kažkaip kitaip, svarbu, kad tik nebūtų ženklų. Vadovėlyje parašysim, bet ženklų neturėtų būti“* (I.9). Informantė nr. 14 taip pat pastebi, kad šiame nuteistųjų „išstūmime“ slypi kitos visuomenės problemos: *„mes labai daug ką nurašom: nurašom emigrantus, nurašom musulmonus, žydus... Nurašom viską ir liekam savo siauram, lietuviškam rūtų daržely. Toks visuomenės požiūris į nusikaltėlius: bet per visą Lietuvą yra 100 žmonių, kurie nuteisti iki gyvos galvos. Iš viso yra apie 5000 kalinamųjų, reiškia 4900 žmonių išeis kitąmet, ar už penkių metų ir jie bus prekybos centre, jų vaikai bus mokykloje, gatvėj. Tai nėra kiti“*. Šioje vietoje respondentų nuomonė išsiskiria: prieš tai aprašytuose pavyzdžiuose kalėjimas kategorizuojamas kartu su psichiatrinėmis klinikomis (remiantis Foucault, tai – *kitų* atskyrimas, išstūmimas iš sociumo pasitaisyti), tačiau keliant su reprezentavimu ir resocializacija susijusius klausimus, kaliniai jau nebekategorizuojami kaip „kiti“, kritikuojamas įsitikinimas, kad kaliniai – atskira visuomenės dalis.

Lukiškių kalėjimas respondentams yra patrauklaus ir informatyvaus muziejaus galimybė, o šios galimybės netinkamas išnaudojimas – kritika dabartinėms kultūros institucijų struktūroms: *„Lietuvoje muziejų kultūra yra labai prasta. Mes galėtume geriau galvoti, kaip mums muziejus padaryti įdomius ir ką mes galėtume parodyti tuose muziejuose įdomaus, kad žmonės eitų. Ir kaip tą švietėjišką veiklą vystyti, galbūt pavyzdžiui nusikalstamumas Lietuvoje sumažėtų. Na, čia aš fantazuuju, bet jis nesumažės nuo to, kad jaunimas gers tame pastate“* (I.2), *„lenkai išleidę monografiją apie Lukiškes, net ne mes. Gal atsiras kažkada jėgų su tuo*

kažką padaryt, duok Dieve, kad tai būtų laikina. Bet ne tik muziejų, ar ekspozicijų, kažkokį sandėlį ar daiktų saugyklą, aišku, dabar muziejai jau to kratosi“ (I.4). Lukiškių kalėjimo konversija informantams nr. 12 ir 14 yra ne tik apie ne iki galo išnaudotą įmuziejimo galimybę, bet ir apie nuteistųjų gyvenimų sujaukimą: [aut. pastaba: sprendimas iškelti kalinius yra] „nusikaltėliškas dėl to, kad buvo nutraukti ryšiai, nutraukta savanoriška veikla. Reabilitacijos programos, kurių buvo nemažai, ne tik apie tai, ką aš kalbu, viskas buvo nutraukta ir <...> vykdoma tokia kaip spec. operacija, labai nežmoniškai viskas padaryta“ (I.12), „žmonės ten [aut. pastaba: Lukiškėse] sėdėjo dešimtmečiais ir turėjo savo paveikslus, savo gėles, savo socialinius darbuotojus. Ir juos kaip į tremtį, per dvi dienas, kaip malkas sukrovė ir ištasė po visą Lietuvą. Ten jau buvo jų namai, kokie bebuvo, bet buvo namai“ (I.14). Galimai šiomis refleksijomis buvo pasidalinta dėl to, kad abu anksčiau minėti respondentai dirbo ar dirba su nuteistaisiais, išlaiko su jais kontaktą.

2.1.4 Šiandieninio įveiklinimo vertinimas: kalėjimo reikšmių redukavimas bei menkinimas

Praeities instrumentalizavimas ir paveldo demokratizacija, apie kuriuos kalba Čepaitienė, yra taip pat tarp respondentų pastebėti Lukiškių kalėjimo įveiklinimo elementai. Respondentai antrina Čepaitienei, kad šie paveldo komercializavimo procesai redukuoja pirmines kalėjimo prasmes bei jas sumenkina: „tokiai organizacijai tokia erdvė atrodo patraukli komerciškai, bet jie net nesugeba nei emociškai, nei idėjiškai tos erdvės suvaldyt <...>. Matyt, kad jie visiškai nesuvokia, kur jie yra ir ką jie iš to nori padaryt. Tam tikra vieta, kuri turi savo pavadinimą ir galima ja pasinaudoti – tai viskas. <...> Primityvius jausmus, primityvias emocijas, suvokimą daugina tokie projektai ir paskui visas gyvenimas darosi toks. Multiplikuojasi tos lėkštos idėjos ir paskiau jauni žmonės mano, kad tai yra viršūnė kažko – meno ar dar ko nors. Bet padaryti renginį kalėjime yra visiškai nesunku“ (I.4), „kad čia kažkaip labai labai skirtingas pobūdis to, kas buvo ir to, kas dabar vyksta. Ir čia negali to suderinti, tiesiog“ (I.7), „[aut. pastaba: Lukiškės] tapo vartojimo objektu, kad tie baisūs dalykai, kurie siejasi su ta erdve, įdarbinami į pinigus ir žmonės hedonistiškai ten leidžia pinigus ir linksminasi.<...> O kuo skiriasi nuo to, kad koncentracijos stovykloje tą patį padaryt? Bet aš manau, kad didelei visuomenės daliai tai tikrai netiktų“ (I.3). Informantai taip pat pastebi, kad „Lukiškės 2.0“ ne tik išnaudoja kalėjimą komerciniais tikslais, bet tai daro itin sumažinant istorijos kiekį, ją paruošiant „masiniam vartojimui“, kaip antai apie tai kalba J. E. Tunbridge‘as

ir G. J. Ashworthas: „lėkštai, be skonio, be pagarbos praeičiai. Aš esu labai tolimas nuo to, kad reiktų šlovinti praeitį. Yra pas mus puslapių, kurių mes nenorime atsiminti, o yra tų, kuriuos mes šlovinam. Bet realiai žvelgti į praeitį ir gerbti praeitį tokią, kokia ji buvo – ten net užuominos nėra tame“ (I.12), „iš kartuvių gali suvenyrą pasidaryt, iš ko tik nori“ (I.4). Tokiu būdu patenkinamas vartotojų smalsumas, neįprastos patirties poreikis: „o kur yra grey area [aut. pastaba: pilkoji zona], žmonėm yra įdomu tą tyrinėti, nes žmonėm atrodo, kad tame daug žavesio. Šiaip iš principo – tamsoje daug žavesio, ji traukia. O čia yra tam tikra tamsa: tamsūs prisiminimai, tamsios istorijos, tamsūs žmonės, kažkokie demonai. Labai daug mistikos ir tau vienareikšmiškai norisi tą išbandyt“ (I.2). Antrinė panašių procesų pasekmė – banalėjanti ir nereflektuojanti visuomenė (apie tai kalba I.4, I.5, I.7, I.9, I.12): „nes kultūra kaip ir gali apmąstyt skausmingus įvykius, pramogos tuo tarpu, nėra skirtos nieko kontempliuot – tai yra tiesiog: atsipalaiduoti, pamišti, atsirauti <...> žmonėm neįdomūs rimti dalykai. Aš suprantu, kodėl jie nuėjo tokiu paprastu keliu: apskritai mes dabar einame tuo keliu paprastumo. Kaip uždirbti pinigus? Kaip gali galvoti apie kažkokia prasmes, kai reikia uždirbinėti pinigų?“ (I.9), visuomenė, kurios pamatinis tikslas - pelnas. Tai gimdo masinį vartojimą, kuomet nebeatsižvelgiama į tai, kas yra vartojama, kaip apie tai kalba Čepaitienė.

Pasak respondentų, istorinė šių procesų paralelė – Sovietų Sąjungos naudoti istorinės atminties konstravimo įrankiai: „dabar vis madingiau kalbėti apie įveiklinimus, progresą. Bet mano karta turi baisią alergiją šiam žodžiui: nes sovietiniais laikais komunistai apie progresą kalbėdavo taip pat labai daug. Ir taip pat būdavo vykdomi įveiklinimai erdvių, pavyzdžiui Kryžiaus bažnyčia prie prezidentūros, tarybiniais laikais buvo vadinama „Mažoji baroko salė“ <...>, katedra buvo paveikslų galerija <...>, Kazimiero bažnyčia – ateizmo muziejus, Jonų bažnyčia – mokslo muziejus. Taip ideologija vienus pastatus įveiklindavo, dabar šita ideologija kitus įveiklina, ar ne? Bet tai yra tas pats istorijos negerbimas. Tas pats siekis nustumti istoriją vardan tuo metu taip suprantamo progreso. Bet jeigu mes tai naikinsim, mes sunaikinsim visą gyvybę. Vis tik civilizacija be tradicijos yra niekinė“ (I.12), „o kuo mes nuo Rusijos skiriamės, jeigu nubraukiame istoriją?“ (I.14), „Jeigu mes kažkokia veidmainystę, chaltūrą [aut. pastaba: blogai padarytą darbą] įpinam, dėl to ir Sovietų Sąjunga sugriuvo: dėl tos chaltūros visos, tikrų dalykų imitacijų“ (I.4). Šiuo aspektu respondentai antrina Tunbridge ir Ashworth išsakytai kritikai dėl paveldo komercializavimo, ar panašių sprendimų nešamų grėsmių.

2.2. „Lukiškės 2.0“ – naujų prasmų kūrimo etapas: naująjį įveiklinimą palaikančiųjų sampratos

„Man norisi palinkėt visiems tiems žmonėms, kurie skaitys tavo darbą apie Lukiškės, atvirumo tai vietai. Kad nežiūrėt taip stereotipiškai, nes nuo 2021 m. vasaros iki dabar, ta vieta tikrai pasikeitė.<...> Man labai patiko šios vasaros šūkis: „auk laisvėj!“ – tas ir parodė, kad kalėjime tu gali būti laisvas. Visom prasmėm. Kalėjimas gali būti ir laisvė.“

Informantė Nr. 6: V.G.

Šiame tyrimo poskyryje pristatoma ir aprašoma naująjį Lukiškių kalėjimo įveiklinimą palaikančių respondentų nuomonė – utilitarizmo, kultūros išteklių idėjos. Tyrimo dalyviai pripažįsta ir pastebi buvusio kalėjimo ženklus (grotas, celių sistemą, koncertinos vielą), tačiau tiki, kad šio pastato pritaikymą reikia permąstyti, pritaikyti visuomenei, kultūros veikloms – atsinaujinti ir „judėti į priekį“. Daugeliui atrodo, kad dėka naujojo įveiklinimo, kalėjime organizuojamų veiklų, kalėjimo „aura“ yra pasikeitusi. Tyrimo metu surinkti duomenys suskirstyti į 3 temas, atspindinčias anksčiau aprašytus teorinius rėmus, „laisvės šventimo“ paskirtį atliekančios erdvės konceptualizavimą:

- paveldo industrijos konceptą atitinkančios idėjos, utilitarizmo propagavimas;
- „Lukiškės 2.0“ erdvės siejimas su laisve, karnavalu ir bendruomene;
- naujų reikšmių vertinimai.

2.2.1 Paveldo industrijos fenomenas ir utilitarizmo apraiškos

Įdomu pastebėti, kad dabartinio kalėjimo įvaizdis išlaiko „kalėjimiškumo“ simbolius, juos naudoja viešojoje komunikacijoje, vizualiuose tekstuose, kūrybiniuose sprendimuose (žr. Priedas Nr. 2). Prieduose pateikiamame pavyzdyje, kuriuo buvo pasidalinta „Lukiškės 2.0“ Facebook paskyroje, matoma koncertina, #growfree grotazymė. Pasitelkdami kalėjimo simboliais, organizatoriai kaupia piniginį kapitalą, naudojami vietos populiarumu. Kalėjimo patalpose organizuojamų ekskursijų kaina, yra 15-20 eurų⁷⁸ (pigesnė ekskursija dieną –

⁷⁸ ‘Lukiškių kalėjimas 2.0’, žiūrėta 2022 m. lapkričio 15 d., <https://www.bilietai.lt/lit/organizatoriai-ir-vietos/vietos/lukiskiu-kalejimas-20-6693/>. Lyginant su Lietuvos nacionaliniu muziejumi (kaina – 6 eur, <https://bilietai-gp.lnm.lt/>, žiūrėta 2023 m. sausio 4), Nacionaline dailės galerija (kaina – 8 eur, <https://bilietai-ndg.lndm.lt/>, žiūrėta 2023 m. sausio 4) ar MO muziejumi (kaina – 11 eur, https://bilietai.mo.lt/?_ga=2.203827280.1788271314.1672818374-300339850.1672818374, žiūrėta 2023 m.

„dieninis pasivaikščiojimas“, brangesnė – „naktinis pasivaikščiojimas“). Ekskursijos dažniausiai būna išperkamos kelioms dienoms į priekį (tikrinant *Bilietai.lt*⁷⁹ bilietų platinimo platformoje sekmadienio rytą, kelios laisvos vietos likusios tik antradieniui) – tai liudija apie didelį vartotojų susidomėjimą bei koncepto nusisekimą. Kitas aspektas – kalėjimo kiemas, kuriame organizuojami koncertai ir kur vyko trijų dienų „#mybloodyfestival“ muzikos festivalis: ši erdvė nėra pritaikyta (erdvės išplanavimo, akustikos aspektais, kadangi ji yra uždara ir garsas joje aidi – apie tai pasakojo ten dirbantys muzikantai, informantas nr. 13) muzikinio garso renginiams, tačiau nepaisant to, čia vyksta koncertai, kurių kaina nesiskiria nuo kitų organizatorių pristatomų renginių tam skirtose erdvėse. Taip pat menininkams nuomojamos buvusios administracijos bei apsaugos patalpos, kurios, pasak ten kuriančių rezidentų, „nėra pigios“. Tai tik keli iš pavyzdžių, parodančių, kad komercija ir populiarumas yra „Lukiškių 2.0“ projekto veikimo dalis.

Paveldo industrija

Informantai, kurie lankėsi Lukiškių kalėjime po konversijos džiaugėsi naująja vieta: ją vadino atviru (su atvirumu susiję šios vietos apibūdinimai pasitaikė itin dažnai) kultūros židiniu. Šio komplekso įvairumas ir platus pritaikymo spektras – paveldo industrijos išdava. Tai atspindi šio proceso teorinius rėmus, iliustruoja paveldo demokratizaciją. Konversijos šalininkai dažniau palankiai vertino kalėjimo komercializavimą, jį siejo su „natūraliais“ šiuolaikinės visuomenės funkcionavimo procesais: *„nuomininkai, ar tie, kas užsiima ta erdve, kaip ir nori tą dalyką atverti žmonėm, kad pasižiūrėti, kažką sužinoti, na jo, gal kažkiek komercializuoti, bet taip veikia mūsų pasaulis, kadangi esame dabar laisvi“* (I.1), *„čia neišvengsi to. Mes viską monetizuojame, ką tik galima monetizuoti. Čia net nėra šiuolaikinio pasaulio dalykai, apskritai žmogaus: jeigu gali parduoti, kodėl neparduoti“* (I.10). Kiti paveldo industriją iliustruojantys pavyzdžiai: *„kadangi čia yra visiškas trendas [aut. pastaba: tendencija] pasaulyje ir sakyčiau jis dabar jau sensta: dabar jau nieko nebestebina keistose erdvėse meno erdvės, bet toks unikalus, tokiam pastate, tokios paskirties“* (I.3), *„mes gyvename tokiais laikais, kada viskas yra labai orientuota į potyrius ir naujoves, inovacijas. Tiek technologines, tiek kultūrinėje erdvėje: aš pats nesu menininkas, bet jeigu būčiau, tai čia yra wow, čia ir yra tas, kuomet ant seno pagrindo, ant tų pagrindų gali kurti kažką naujo. Tai labai atspindi šį laikmetį, norą siekti kažko naujo, bet pasinaudojant tuo, kas jau yra sukurta,*

---

sausio 4), kaina yra aukštesnė. Tuo tarpu Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus ekskursijos kaina panaši (teminė ekskursija – 10 eur, apžvalginė – 15 eur, <http://www.genocid.lt/muziejus/lt/1107/a/>, žiūrėta 2023 m. sausio 4).

⁷⁹ ‘Lukiškių kalėjimas 2.0’.

sena“ (I.8). Panašias mintis taip pat išsakė informantai nr.10, nr.11, nr.13: pastatai, kurie nebeatliepia savo pradinės paskirties turėtų būti iš naujo pergalvojami ir pritaikomi visuomenės poreikiams. Šiuo atveju papildomas kultūros ir istorijos dėmuo praturtina šį kompleksą, o pati apsilankymo buvusiam kalėjime patirtis tampa daugiasluoksni, nepaviršutiniška: „tas kontrastas, visgi, gali paskatinti tam tikrus suvokimus, kai tai nėra paviršutiniška pramoga. Nes koncertai yra paviršutiniška pramoga, bet jeigu spektaklis net apie teigiamas emocijas, bet neša kažkokį gilesnį supratimą, tai net tas kontrastas su erdve gali padėti dar didesnę dimensiją patirti, nei tik vartojimas. <...> Yra pramoga, kur tiesiog hedonistiškai būni ir tai tik pramoga, bet yra kur apmąstom, pagalvojam ir išjaučiam jausmus, liekam sukrėsti grįžę, nes tai menas, kuris paliečia“ (I.3). Respondentai taip pat išsakė kultūros išteklių, utilitarizmo sampratas atitinkančias idėjas, susijusias su aktyviu paveldo vartojimu, jo pritaikymu šiandieniniams poreikiams: „jis [aut. pastaba: kalėjimo kompleksas] tiesiog yra fiziškai per didelis, nes ten labai dideli plotai, jį laikyti tik kaip muziejų, ar mėginti jį užkonservuoti kaip istorinį paminklą, būtų netikslinga. Jį įveiklinant, kaip tik įgalina palikti visus pastatus, jų nenaikinant ir negriaunant. Vis dėlto tai yra Vilniaus miesto centras – auksinės vertės žemė. Įveiklinimas duoda galimybę išsaugoti daugiau, nei šiaip būtų išsaugota – čia žiūrint į mūsų politikų požiūrį į paminklus. Čia geriausia, kas galėjo atsitikti“ (I.8), „aš kaip supratau, ta nuoma tokia laikina ir buvo: iškelėm ir kol sugalvosim, ką daryti, tegu tai neša naudą“ (I.1). Informantė nr.3 visuomenę, kuri geba derinti seną ir naują, kurti savą kultūrą, pasinaudojant esamais ištekliais, vadina „vartotojiška postmodernia visuomene“: „vartotojiška, postmoderni: apima ir geriausius ir blogiausius aspektus. Visuomenė, kurioje prieštaravimai sumesti į vieną vietą ir dar iš jų geba išspausti pinigą. Šitą moka vartotojiška, postmoderni visuomenė“. Neišvengiamai šių procesų metu redukuojamas informacijos ir istorijos kiekis, paruošiama įdomi programa, kuri atlieptų lūkesčius ir kalbėtų didesnei visuomenės daliai, kaip antai apie tai kalba ir Čepaitienė, tačiau respondentai tame neižvelgia problemiško, verčiau – įprastą visuomenės funkcionavimo principą. Informantų pavyzdžiai: „Daktaras ir Jonaitienė yra labiau pop, ne šalies vertybinė, istorinė dalis, o kažkokia pop dalis, kas šiaip žmonėms yra įdomu. Aišku, kad dvasiškai atrodo, kad tie politiniai svarbesni yra dalykai, juos reikia saugot. Bet reikia pateikti dalykus, kad žmonėms būtų įdomu“ (I.1), „aš suprantu, kad turistams gali būti įdomu, pavyzdžiui, pasėdėti Dekanidzės kameroje, ar dar kažką panašaus, bet čia jau yra šoubiznis“ (I.11). Kiti respondentai (Informantai nr. 6, 8) pastebi, kad galvojant apie šios erdvės paskirtį, reikia nepamiršti, kad Lukiškės turi generuoti pelną bei tenkinti visuomenės poreikius, tad šiandieninių istorinių vietų „prikėlimas naujam gyvenimui“ – itin patraukli tendencija. Apibendrinant, Lukiškių atvejis paveldo industrijos konceptą papildė Fiske'ės aprašytas

populiariosios kultūros elementas: šio komplekso įveiklinime dalyvauja ir pati visuomenė, atliepami tam tikri jos poreikiai (kultūra, pramogų erdvė). Paveldo industrijos ir populiariosios kultūros kūrimo procesai persidengia, kuomet aktyviai vartojama ir produkuojama kultūra pačios visuomenės viduje.

Istorinio paminklo panaudojimas komercijoje

Tyrime dalyvavę asmenys, kurie palaiko naująjį įveiklinimą, pastebi, kad Lukiškių kalėjimo specifinė istorija yra vienas iš elementų, pritraukiančių dabartinius komplekso lankytojus. Konversiją palaikantieji mažiau kalbėjo apie kalėjimo prasmį redukavimą ir menkinimą, jiems neatrodė, kad istorija nustumama į šalį ar negerbiama, tačiau manė, kad ji panaudojama kaip motyvacija, tam tikras jaukas pritraukti lankytojams: *„vis tiek turbūt yra tas istorinis patrauklumas Lukiškių. Tu suvoki, kad ten kažkada buvo visiškai kitokia erdvė ir ją dabar keičia į tokią kultūrinę erdvę. <...> Su Lukiškėm buvo paprasta, nes ta vieta pati iš savęs pasakoja istoriją. Bet koks pastatas, bet žmogui yra svarbi istorija, kuri tave pakviestų. Nes naujos vietos irgi atsidarinėja ir geros miesto lokacijose, bet jos ne visos turi istoriją ir todėl žmonės tiesiog nesupranta apie ką čia. Ir galiausiai pamatai, kad po metų, dviejų, tų vietų nebelieka. O čia yra istorija. <...> Egzotikos elementas – Dieve, aš nueisiu į koncertą kalėjime!“* (I.6), *„Lukiškės yra caro laikų pastatas ir tai yra architektūrinis paminklas, ir aš džiaugiuosi, kad sprendimas nebuvo griauti, ar kažkaip rekonstruoti iš esmės, ar įpinti stiklainius [aut. pastaba: referuojama į daugiaaukščius biurų pastatus, kurie atrodo, kaip stikliniai]. <...> Tai, kas dabar, yra man yra labai gražu, plius išlieka istorinė vertė, kaip muziejaus. Ir aš tikiuosi, kad ne visi kalėjimo pastatai bus išnuomoti ir leidžiama daryti remontus, keisti visą formą. Bet išliks ta autentika, kur dabar vyksta labai įdomios ekskursijos, tai tokia multifunkcinė erdvė man patinka labai“* (I.8). Palaikantieji paveldo industriją labiau linkę tikėti, kad istorija išlieka pastatų komplekse, nepriklausomai nuo įveiklinimo, t. y., naujos veiklos kalėjime neredukuoja jo istorinės atminties.

Progreso pasakojimas

Kitas dažnai pasitaikęs komplekso pasikeitimo stimulus – „judėjimas į priekį“, poreikis keistis, transformuotis, kurį respondentai siejo su progresu: *„kad atmintis turi būti savo vietoje, judėjimas tolyn turi būti savo vietoje. <...> Viena vertus tas naujoviškas panaudojimas įgalina tą vietą laikyti gyvą, nes muziejus dar turi tą momentą, kad tai yra riboto panaudojimo būdas. Viskas gražu, gerai, žmonės ateina, žiūri, bet tada neįgyja naujų kontekstų. Ir kaip sakiau, gyvenimas neturėtų sustoti“* (I.11). Panašias mintis išsakė informantai nr.1, nr.8, nr.10 ir Nr.

11.: teigiama, kad tokio didelio komplekso išlaikymas daug kainuoja, ypač, jeigu uždarytas kalėjimas nebeneša jokios naudos, pelno. Anot informantų, jeigu kalėjime veiktų vien edukacinio pobūdžio centrai, institucijos, greičiausiai nebūtų įmanoma išnaudoti viso pastatų komplekso, tad dabartinis erdvės funkcijų fragmentiškumas – progresyvus ir pelningas sprendimas.

2.2.2 „Lukiškės 2.0“ – karnavalas, bendruomenė ir laisvės šventimo erdvė

Buvusio kalėjimo įveiklinimas ir jame kurianti bendruomenė, organizuojami vakarėliai atitinka anksčiau aprašytus karnavalo teorinius rėmus: žaisminga erdvė, kurioje aktyviai kuriama kultūra, propaguojamas reginio malonumas (koncertai, parodos, filmų peržiūros, vakarėliai). Svarbu pastebėti, kad buvusiam kalėjime dingsta socialinės hierarchijos, jame lygūs tampa tiek buvę kaliniai, tiek visi kiti, atėję čia pasilinksminti. Paradoksas: įvyko struktūrų apsvertimas ir kalėjime tapo įmanoma atrasti laisvę. Svarbiausia tampa materiali plotmė, malonumas ir „geras laikas“: atmetamos giluminės prasmės, švenčiama, akcentuojamas būvimas „čia ir dabar“: *„parodos, meniniai pasirodymai, visokios instaliacijos, koncertai, kūrybinės erdvės. Vasara tai buvo tapę ir tam tikra kino sale, kuomet rodė filmus. Aš nežinau, ar šiai dienai tai kompanijai, kuri vykdo visą konversijos procesą, yra kažkas neįmanomo, nes atrodo, kad jeigu žmonės ten kažką sugalvoja, jeigu erdvė leidžia, jie tą įgyvendins <...> Kažkas grįžta pasižiūrėti, kur sėdėjo, yra ir tokių žmonių. Ne kartą girdėjau, kad buvę kaliniai atėjo pas gidus į pasivaikščiojimus ir sakė: „aš va šitoje kameroje buvau“..“ (I.6), „lankantis toj vietoj tu gali įvertinti savo laisvę, savo patogų ir gražų gyvenimą. Ta vieta gali tikrai įprasminti, padėti savo laisvę pamatyti ir joje būnant suvokti, kaip gerai tu gyveni“ (I.3). Karnavalo teorinius rėmus atspindi „Lukiškės 2.0“ organizuojamų veiklų kalėjime pobūdis: vakaronės, barai, koncertai. Karnavalas kuria „atbulas struktūras“, pasaulį verčia aukštyn kojom, o kalėjimo paralelė – panoptikono virsmas į sinoptikoną. Šį virsmą pastebėję informantai pasidalino keliais pavyzdžiais: „esi muzikantas ir 20 metų kūrei muziką, atėjai tą vieną valandą, tas stebėjimas apsiverčia, apverčia optiką. Visi stebi vieną. Vienas stebi visus, tai dabar atvirkščiai. Dauguma stebi mažumą“ (I.10), „būti nuolat stebimu ir nejausti, kada tave stebi, tai mes dabar taip gyvenam su internetu. Visi ekshibina [aut. pastaba: demonstruojasi], nori būti matomi, tai iš esmės <...> per šią prizmę, kalėjimas visiškai atitinka šiandienos žmogaus būvį: jis internete rodo save ir nori būti stebimas. Tiek storių sharina [aut. pastaba: dalinasi istorijomis] žmonės, tai manau, kad jie net mato tame vertę: būti dėmesio*

centre. <...> Mes būdami internete vieši, einame į tokį fizinį kalėjimą, koks yra Lukiškės. <...> Čia visiškai ta pati paralelė. Savo noru: „imkite mano gyvenimą ir skaitykite“ (I.9). Šios respondentų perspektyvos parodo šiandieninės visuomenės viešumo sampratą, siekį būti matomais, o Lukiškių kalėjimas – reprodukuoja jau egzistuojančias stebėjimo/būvimo stebimais struktūras.

Asmenys, kurie dalyvauja „Lukiškės 2.0“ projekto renginiuose, dažniau pasakojo apie vietos idėjinį pasikeitimą, naują etapą, aiškindami, kad kalėjime organizuojamų veiklų pokytis keičia ir paties pastatų komplekso pobūdį: „jeigu sako mano aplinkiniai „kaip tu čia tam kalėjime laiką leidi, kodėl čia tau taip faina, ten tokia bloga aura“, tai man atrodo, kad labai pavyko išvalyt tą aurą, nes visai kitokie žmonės ten renkasi, kitokią emociją atneša. Jeigu esi nusiteikęs, kad ten buvo kalėjimas, ir, skambiai pasakysiu, likimai ten buvo laužomi, žmonės ten už pačius žiauriausius nusikaltimus buvo pasodinti, tai dabar ten kultūrinė erdvė, visai kita emocija. Man atrodo, kad reikia būti atviram tam visai procesui, kad kalėjimas gali tapti tokia erdve – visiems atvira“ (I.6). Informantas nr. 13 buvusio kalėjimo erdvės idėjinį pasikeitimą siejo su visišku jėgos struktūrų išsikėlimu, pasidalindamas pasakojimu: „pradžioje buvo apsauga likusi nuo kalėjimo, su tais žmonėm buvo neįmanoma kalbėti. Jie kalba su tavim kaip...<...> tai buvo žiauriai creapy [aut. pastaba: baisu], nes jie rėkia ant tavęs: „nedaužyk durų!“, „kas aš tau čia toks?“ – va tokius. Kai jau pradėjo šaukti ant Gabijos, tai galvoju: „eik velniop!“. Bet tie, kurie atvyko dabar, jie yra žiauriai geri: žmonės atsimena tavo veidą, žino vardus, sveikinasi, klausia, kaip gyveni. Aš manau, kad kas pakeitė šią erdvę iš esmės, tai būtent jėgos išstūmimas iš teritorijos. Nėra jokių jėgos struktūrų, kurios veikia kaip brutali jėga, bet ne humaniška jėga“. Taip pat pasakojama apie laisvės šventimą, ar net naujos bendruomenės Lukiškėse atsiradimą: „tai atrodė, kad jie [aut. pastaba: „Lukiškės 2.0“ organizatoriai] iš tikrųjų kūrė bendruomenę <...> ir kai aš pati prisijungiau kaip savanorė prie šitos kompanijos, man tai tik patvirtino. Vieną kartą susitinki su barmenu, kitą su gidu, tavęs paklausia, kaip tau sekasi, būtinai pasisveikina, nepraeina pro šoną. Visą laiką kažkoks gyvas kontaktas yra, visi dirba dėl bendro tikslo ir tas tikslas yra atskleisti, kad kalėjimas gali tapti teigiamą emociją nešančia vieta“ (I.6). Išskirtinos dvi Lukiškėse veikiančios bendruomenės: organizacinė (paties projekto atstovai, savanoriai) bei menininkų bendruomenė (asmenys, kurie nuomoja buvusio kalėjimo patalpas): „man atrodo, kad nieko geriau miesto centre negali būti, nei kažkokia koncentruota vieta kuriantiems, menininkam. Man atrodo, kad tokios vietos labai trūko ir dar vis labai trūksta, nes kai prasidėjo ta žinia tarp muzikantų ir kūrėjų, tai jas iš karto praktiškai išgraibstė, nes deficitas yra. Didelis poreikis“ (I.10). Informantas nr.13,

nuomojantis administracinio pastato patalpas kūrybinėms veikloms, pastebi šį proceso, nesibaigiančio kūrimo aspektą: „*dėl to, kad jis [aut. pastaba: kalėjimas; konversija] nėra išpildytas, jis yra pildomas. Jis yra procesas, jie [aut. pastaba: agentūra „8 Days A Week“] nori čia likti, mes norim čia likti ilgam, bet tam, kad liktume ilgam, čia reikia kažką daryti. Kai uždedi tašką, tai ir tampa kalėjimu, nes ką toliau? Tol, kol ši vieta crazy [aut. pastaba: pakvaišusi, beprotiška], viskas cirkuliuoja, organizatoriai paleidę vadžias, tai čia ir teatrai atsidarys, ir kino salės“.* Šis naujų prasmų, atliepiančių kalėjimo lankytojų supratimą ir poreikius, kūrimas yra vienas esminių populiariosios kultūros aspektų: „Lukiškių 2.0“ projektą kuria patys žmonės dalyvaujantys tose veiklose, nuomojantys patalpas, savanoriaujantys ir vartojantys kultūrą šiame komplekse.

Tęsiant apie pasakojimus, susijusius su laisve ir jos šventimu, respondentams buvęs kalėjimas tapo tam tikru laisvės, saviraiškos simboliu: „*bet kalėjimas yra daiktas ir jis yra niekas, jeigu jame laisvi žmonės gyvena. Mes jį paversim, kuo mes norim jį paverst – performansų ar koncertų dalimi. <...> grotos, spygliuota viela, kai kur langai pakeisti, bet kai kur ne. Tau primena apie tai. <...> Visos šitos sienos alsuoja apie troškimą gyventi tokį gyvenimą, kokį aš gyvenu. Čia šimtą metų žmonės apie tai svajojo, ir tai išsipildė. Judam į priekį.<...> Kaip ir visos bastėjos galų gale virsta muziejais. Kodėl taip yra per visą žmonijos istoriją? Galų gale mes į tą einam. Statyk patį didžiausią, stipriausią fortą, bet jis palūš prieš žmogaus norą laisvai gyventi“ (I.13). Laisvės pasakojimą praturtina istorinis kontekstas, atsigręžiama į Sovietų okupaciją ir įvedamas papildomas sluoksnis – išsilaisvinimo iš represijos pasakojimas: „*tame kalėjime, tose scenose dar kita istorija atsiranda: kova su blogiu. Pačiam Vilniui, kaip miestui, aš manau, kad kitoj šaly, ne tokioj lanksčioj ir atviroj... Lietuvių mentalitete yra tas mokėjimas keistis, išlikti, prisitaikyti“ (I.10), „kai buvom okupuoti, tai mes buvom kaip fasadas kažkokių žmonių, reprezentuoti juos. Ir Lukiškės tuo buvo – fasadinis pastatas, skirtas reprezentuoti, kaip pas mus carinėje Rusijoje gerai, Sovietų Sąjungoje – gerai. Tai nebuvo apie mus. O dabar ta pati vieta tapo, kur mes reprezentuojam save, ne kažką, save. Iš tos pačios vietos, iš to paties genealaus pastato“ (I.13). Idėjinėje plotmėje lyginamos dvi jėgos bei represijos struktūros: kalėjimas ir Sovietų Sąjunga: tik iškėlus kalėjimą ar subyrėjus Sovietų Sąjungai, randasi galimybė naujai įprasminti laisvę/nepriklausomybę.**

2.2.3 „Šitas kalėjimas yra geriau nei dar vienas dangorėžis“ – pasipriešinimo komercializavimui dëmuo

Saviraiška ir pasipriešinimas – Fiske‘ės išskirti kaip vieni svarbiausių populiariosios kultūros bruožų. Savo ruožtu konversiją palaikančioji pusė dabartinį kalėjimo įveiklinimą mato kaip pasipriešinimą komercializacijai: informantai užsiminė, kad blogiausias šio komplekso organizavimo sprendimas būtų jį nugriovus jo vietoje pastatyti dangorėžį, biurų ar butų pastatą, arba įkurti „eilinį skverą“, parkelį. Tokiu būdu, dabartinis sprendimas nors ir nėra daugiausiai pelno generuojantis, bet vis dėlto, atliepiantis visuomenės, Fiske‘ės vadinamų „silpnųjų“ poreikius, prieštaraujantis tikrajai komercializacijai: „nes yra tikrai daug skeptikų tos vietos atžvilgiu, „kodėl čia ne muziejus, o pasilinksminimo vieta tapo?“. *Kažkas išvis nori nugriauti tą vietą, nes patogi vieta daugiabučiams – brangūs butai, geras vaizdas. <...> Man atrodo, kad jeigu tas pastatas nebūtų pritaikytas konversijai, būtų daug rizikų, būtume praradę daug autentikos, kurią šiai dienai pavyksta išsaugot. Man norisi, kad išlaikytume autentiką, <...> bet kartu atvira širdim pasižiūrėtume į tą vietą ir leistume jai augti. Ugdytume naują kultūrinę kartą. Jeigu sveikame kūne reikalinga sveika siela, tai Lukiškės padeda išlaikyti sveikos sielos elementą. <...> Esu ėjusi į seminarą Lukiškėse apie emocinę sveikatą, kas yra keista, bet man tai padeda savo emocinį gerbūvį palaikyti, turbūt. Kita vertus – aš galiu ten nueit tiesiog pasilinksinti. Tai, man atrodo, kad yra įvairiapusis tas veiklų spektras, kuris šiuo metu yra kalėjime. Tai padeda, atliepia visuomenės poreikius.“ (I.6) – šiame informantės pasakojime ryškėja ankščiau aprašytų prekybos galerijų paralelė (kuomet tokios vietos tenkina vartotojų poreikius, paliekama erdvė kūrybai). Kiti informantų išsakytų nuogastavimų dėl buvusio kalėjimo inkorporavimo pavyzdžiai: „man atrodo baisiau būtų jeigu nugriautų tą pastatą ir padarytų eilinį skverą, kuriame nieko įdomaus nėra. Trys takeliai, suoliukai ir eilinė žaidimų aikštelė, kuri net neįdomi. Man atrodo, kad čia blogiau būtų“ (I.1), „aš žinau, kad ten buvo planų, vis dar gal yra tos dilemos, statyti viešbučius industrinius, ar verslo centrus, tai aš tikrai džiaugčiausi, jeigu tai neįvyktų“ (I.10). Panašiai kaip Fiske‘ės prekybos galerijų pavyzdys, Lukiškių kalėjimas – multifunkcinis, postmodernus kompleksas, savyje talpinantis fragmentuotas, netolydžias ir pereinamas erdves, o naujasis jo įveiklinimas – pasipriešinimo komercializavimui, Fiske‘ės apibrėžtam inkorporavimui, modelis.*

Tarp respondentų polemizuojama su pasilinksminimo erdvės kritika: konversiją palaikantieji nemano, kad Lukiškės tapo dar viena niekuo neišsiskiriančia pasilinksminimo erdve. Jie tikina, kad kultūros aspektas padeda išlaikyti gilumines prasmes, kelia erdvės vertę: „ten nėra ta vieta, kur kaip naktinis klubas, kur skatintų prisigerti. Ten tiesiog pasibūvimo

vieta, koncertai, kur atvažiuoja kultūringi žmonės, neprisigerti. Parodo fulę ar kašį [aut. pastaba: futbolą ar krepšinį], aš su draugėm tiesiog pasėdėjau kažkurį vakarą ir kažkaip nebuvo trashy [aut. pastaba: šiukšlina] vieta, kur mokinukai prisigėrę gali susirinkti. Man atrodo, kad tai kultūringa vieta pasilinksminimams, bet kultūringai“ (I.1), „man atrodo, kad įdėjus kultūrą į tam tikras sienas tu keli vertę. Ne kainą, bet vertę. Kažkas turi studijas, kažkas kažką kuria, gimsta idėjos, transformuojasi pati istorija apie tą pastatą ir tą vietą“ (I.10). Informantai nr. 10 ir 13 taip pat pastebi, kad meninių dirbtuvių ir meno atstovų įsileidimas į buvusio kalėjimo patalpas keičia šio komplekso veidą, kelia jo vertę, daro patrauklesniu visuomenei. Šiame kontekste „Lukiškės 2.0“ buvo lyginamos su *Soho* rajonu, iliustruojant bohemišką ir inovatyvią atmosferą.

Iki Lukiškių konversijos buvo kalbama apie šio komplekso nugriovimą⁸⁰, tai prisimenanti informantė nr. 10 pastebi, kad šis sprendimas būtų buvęs itin pavojingas, kalbant apie kolektyvinę, istorinę atmintį: „*ta filosofija, kad sugriaukim, pamirškim, įdiegsim kažką naujo, yra baisiai skausminga, baisiai pavojinga kolektyvinės pasąmonės lygmeniu. Nereikia pamiršti. Tu visuomenės šešėlį turi turėti omeny: tu negali pamiršti holokausto, negali pamiršti, kad visuomenėje yra nusikalstamumas, tu turi į tai žiūrėti ir rinktis kažkokią pusę ne iš bejėgiškumo, o valingai, nes jeigu apsimesi, kad to nėra, tu lipsi ant to pačio grėblio.<...> Aišku sudėtinga. Tas „nugriaukim“, tai apsimeskim, kad nėra homoseksualų visuomenėje, kad tų žmonių nėra. Kuo tai baigsis? Tau gims vaikas ir sakys: „mama, aš homoseksualus“, ką tu tada darysi? Apsimesi, kad jo nėra? Jeigu tavo ignoruojama dalis atsisuks prieš tave, nes čia neįmanoma kitaip“.* Palaikantieji konversiją joje išvelgia pasirinkimą priimti istoriją, jos nemonifikuoti, tačiau tuo pačiu – žvelgti į ateitį.

2.3 Buvęs Lukiškių kalėjimas kaip kitoniška erdvė: susidūrimo taškai

Papildomas dėmuo, kurio neapima įprasti „kalėjimas“ ir „nekalėjimas“ konceptualūs rėmai, slypi pačios kalėjimo erdvės išskirtinume: tai šios erdvės funkcijos, nesuderinamų erdvių talpinimas viename komplekse, laiko skaidymo aspektas – visa tai – nukrypimo, heterotopijų bruožai. Šiame poskyryje siekiama sujungti tyrimo dalyvių sampratas per kitoniškų erdvių dėmenį, kadangi tradicinis kalėjimas – vienas iš tipinių heterotopijų

---

⁸⁰ ‘Lukiškių kalėjimo ateitis – sutarta, kas taps šio statinio kapitonu’, žiūrėta 2023 m. sausio 6, <https://www.lrytas.lt/bustas/architektura/2019/07/09/news/lukiskiu-kalejimo-ateitis-nori-vystytojai-bet-zada-visuomenei-11027519>.

pavyzdžių. Tuo tarpu naujasis „Lukiškės 2.0“ kalėjimas, kuriame rengiamos pramogos, funkciškai apima dar daugiau aspektų.

Tiek palaikantys naująjį įveiklinimą, tiek jo nepalaikantys, apie kalėjimą pasakojo remdamiesi jo funkcijomis: nors vertinimai skirtingi, funkcijos suprantamos vienodai – pasak Foucault, taip yra dėl heterotopijų palaikančios kultūros sinchroniškumo. Veiklos pobūdžio pokytyje abi pusės mato paveldo industrijos, demokratizacijos procesus, vartotojų susidomėjimą kitoniškomis erdvėmis: „*manau, kad tai yra toji vadinama „mada“*“. *Ir naujų erdvių mada tikrai yra. Buvo ir fabrių visas vaibas [aut. pastaba: atmosfera], kuris vis dar išlieka*“ (I.2). Tyrimo dalyviai sutiko, kad šiuolaikiniam vartotojui reikalingas mistikos, nesuderinamų erdvių ir nežinomybės elementas: „*kiek dabar yra visokių dokumentų apie amerikietiškus serijinius žudikus. Žmonėms labai įdomu kažkodėl*“ (I.1), „*žmonės ten eina, nes nori egzotikos: kai kurie žmonės lipa į kalnus, eina nardyti, šokinėja parašiotu, nes jiems patinka egzotika, ekstrymas [aut. pastaba: ekstremalus potyriai], dėl to eina ir į koncertą [aut. pastaba: kalėjime]*“ (I.5). Taip pat respondentai pastebi erdvės funkcijų daugiasluoksniškumą: „*čia žmonės ateina dirbti, aš ateinu vaikus mokyti vaidybos, pas mane ateina kolegos rašyti spektaklius naujus – jau trys kartos renkasi. Ateina suaugę žmonės, ateina svečiai, jeigu gimtadienis vyksta kažko... Tuo pat metu vyksta ekskursijos, kur rodo senąjį kalėjimą, ten išvis kita publika. Tada yra baras, kur tiesiog faina pasėdėti, tada vyksta koncertai, bažnyčioje nori daryti spektaklius, ten ateina dar kita publika. Čia nėra ribų konceptui, kompleksas tokio dydžio. Čia yra taip crazy, kad gali nueiti į tą garažą, ten vyras daro būgnus*“ (I.13), komplekso reikšmių disonansą: tarsi, Lukiškės niekada negalės atsisakyti kalėjimiškumo, nes tai – jų sėkmės raktas, bet tuo pačiu, linksmybių neegzistavimas tikruose kalėjimuose „Lukiškės 2.0“ automatiškai padaro ne(be)tikru kalėjimu: „*man atrodo, kad šita vieta niekada nenorės pamiršti, kad tai buvo kalėjimas, nes būtent tai, kad tai buvo kalėjimas, jai padeda būt patraukliai tiems žmonėms, kuriems atrodo, kad tai nėra sritis, į kur reiktų kišti moralę. Tai jiems, kad čia buvo kalėjimas yra tik į naudą linksmybėms ir visa kita. <...> Man gal ir nepriimtina ir man keista, kaip žmonėms patinka ir jie nori linksmintis, bet ir kartu aš pripažįstu, kad fainas sumanymas ir faina erdvė ir jie [aut. pastaba: agentūra „8 Days A Week“] viską fainai daro*“ (I.3). Taigi, tyrimo dalyviai gali nesutarti dėl „Lukiškės 2.0“ organizuojamų veiklų vertinimo, tačiau kultūriniai aspektai, pats laikotarpis diktuoja, kokio pobūdžio veiklos organizuojamos šiame komplekse.

Kitas heterotopijų principas – laiko skaidymo aspektas. Respondentai pastebi, kad Lukiškėse itin susipina praeitis ir dabartis, abu dėmenys prisideda prie pačios vartotojų patirties

ir šio komplekso vertinimo: „atsimenu, kai nuėjau ten pirmą kartą į koncertą, buvo toks, turbūt kaip ir daugeliui žmonių ten nuėjusių žmonių, šiek tiek gal nejauku, nes supranti, kad prieš porą metų ten virė visai kitoks gyvenimas, o aš čia atėjau pasilinksminti... Bet, kai matau, kaip tas projektas auga ir plėtojasi, aš labai džiaugiuosi, kad tokią erdvę galima visiškai pakeisti, kitokią emociją į ją įnešti“ (I.6), „man patinka tas maštabinis dydis, man patinka, kad vartai yra senoviniai ir atsidarinėja super lėtai. Tai yra experience [aut. pastaba: patirtis] žmonėm. Tai kalba apie tai, kas buvo. O tai, kas vyksta, kalba apie tai, kas dabar“ (I.13). Buvęs Lukiškių kalėjimas kaip iliuzinė heterotopija – tarp informantų pasitaikiusi samprata: „ir šiaip aš labai mėgtu tos agentūros, kuri organizuoja koncertus, vežamas grupes, bet aš eiti į Lukiškes vengdavau ir man buvo įdomu nueiti į ekskursiją, bet kartu ir nenorėjau to zoologijos sodo jausmo. Eini ir geriesi, arba aikčioji, kaip čia baisu buvo, kaip dabar yra ar kaip viskas apleista“ (I.3), „šiaip kraupu turėti miesto centre kalėjimą, reiktų jį nugriaut, ar palikt kažkokią dalį kaip muziejų... Miestui grožio jis neprideda: turėti jį kaip architektūrinį paminklą, tai taip, bet yra minusas – koks miestas savo centre nori turēt kalėjimą? Čia parkelis, čia administracinis pastatas, o čia – kalėjimas, kur mirė daug žmonių, užėikime!“ (I.5). Lukiškių kalėjimas likusios erdvės atžvilgiu kuria tam tikrą dvilypumą, atskirtį, o žvelgiant iš Foucault perspektyvos – iliuziją, kad kalėjimo įtakos sfera baigiasi už kalėjimo sienų.

Taigi, Lukiškės – kitoniška erdvė, joje susipina nesuderinamos erdvės, priklausomai nuo visuomenės poreikių ir kultūros sinchroniškumo, kinta funkcijos, o laikas tampra reliatyviu. Apsivertusių struktūrų (iš įkalinimo į laisvę) efektas daro šią erdvę dar ypatingesne, neįprastesne: kalėjimas, dažniausiai suvokiamas kaip uždara, plačiąjai visuomenei nepažįstama erdvė, tampa atvira ir prieinamu ir atviru. Šis pasikeitimas leidžia kelti klausimą, ar „Lukiškės 2.0“ vis dar gali būti laikomos kalėjimu. Dėl pastarosios idėjos to sutaria tiek konversiją palaikantys, tiek nepalaikantys tyrimo dalyviai.

IŠVADOS

Lukiškių kalėjimo konversijos tyrimas patvirtino prielaidą, kad šis kompleksas savyje talpina skirtingas, ar net kartais paradoksalias, prieštaringas reikšmes: įkalinimo institucija, kurioje švenčiama laisvė. Tyrimas išryškino dviejų kalėjimui priskiriamų tapatybių susidūrimą, kalėjimo reikšmių reliatyvumą ir tarp kalėjime besilankančių ir pasirenkančių nesilankyti cirkuliuojančias sampratas. Prieš atliekant tyrimą buvo nuogąstaujama, kad konversijoje problemiško nėra: ji vyksta, organizatoriai vieną po kito rinko apdovanojimus, lankytojai

pirko kalėjime organizuojamų ekskursijų bilietus, o koncertai buvo perpildyti žmonių. Tačiau vis didesniai tyrimo dalyvių ratui pasirinkus nesilankyti „Lukiškės 2.0“, pasitvirtino hipotetinė „Laisvės atėmimo“ ašis ir atsiskleidė kita visuomenės dalis – ta, kuriai šis pokytis kalba apie Lietuvoje kalinčiųjų netinkamą reprezentavimą, atminties relikto steigimą; paveldo reikšmių menkinimą, iškreipimą ar net paraleles su Sovietų Sąjungos naudotais istorinės atminties konstravimo įrankiais. Pastarąją konceptualizavimo ašį palaikantieji respondentai nesutinka modifikuoti Lukiškių reikšmių, jų teigimu, kalėjimą liudijantys elementai negali būti panaikinti naujuoju įveiklinimu. Kitą konceptualaus kalėjimo idėjos formulavimo pusę palaikančiųjų, „Laisvės šventimo“ ašies atstovų naudota Sovietų Sąjungos paralelė liudija apie kitokią kalėjimo reprezentuojamą sampratą: respondentams Lukiškės yra laisvės, taigi ir išsilaisvinimo iš priespaudos, simbolis. Caro valdžios statytas kompleksas šiandien reprezentuoja Lietuvos sociumo kurtas idėjas, atliepia visuomenės poreikius, taigi, jis nebeatpindi iš išorės prievarta primestų konceptų: išryškėjo Lukiškių kaip populiariosios kultūros sampratos rėmus atitinkančio komplekso paskirtis. Šis tyrimas taip pat parodė, kad nors kalėjimas yra konceptualizuojamas skirtingai, jo konversija tarp besilankančių ir pasirinkusių nesilankyti aktualizuoja tas pačias temas: istorinės atminties, paveldo demokratizacijos, paminklų bei paveldo funkcijų, nuteistųjų kalinimo sąlygų klausimus.

Kita tyrimo metu pasitvirtinusi prielaida: apie Lukiškių kalėjimą yra žinoma labai mažai. Net keli tyrimo dalyviai pripažino nežinantys istorinės Lukiškių kalėjimo reikšmės, arba nustebo sužinoję, kad kalėjimas buvo naudojamas pagal paskirtį ir veikė Lietuvos okupacijų laikais. Ši perspektyva keitė kai kurių tyrimo dalyvių Lukiškių konversijos vertinimus, pramoga buvusiam kalėjime nebeatrodė tokia patraukli. Abi tyrimo dalyvių pusės pastebėjo, kad Lukiškių kalėjimo konversijos klausimas liudija apie Lietuvos institucijų selektyvaus įpaminklinimo – istorijos dokumentavimo, istorinės atminties steigimo – perdavimo ateities kartoms ir marginalizuotų visuomenės grupių reprezentavimo klausimus. Vertinant dabartinį įveiklinimą, jame „įdarbintas“ kalėjimiškumas neperduoda istorinės Lukiškių visumos: „apsivertusių struktūrų“ efektas ir kalėjimo virsmas iš uždaros į atvirą, prieinamą erdvę leidžia teigti, kad „Lukiškės 2.0“ yra idėjinius kalėjimo rėmus neatitinkanti erdvė – naujasis įveiklinimas prieštarauja pamatinėms kalėjimo sampratomis. Tęsiant konversijos vertinimą ir žvelgiant iš tyrimo metu išsakytos utilitarizmo perspektyvos, konversijos dėka Lukiškės vis dar veikia, jose besilankantys asmenys gali patirti kitokias laisvės ir kūrybiškumo perspektyvas, bendruomenę. Nors ir neperteikiant istorinės visumos, „Lukiškės 2.0“ vis dėlto pasakoja apie buvusio kalėjimo istoriją, aktualizuoja su kriminalinės-penitencinės paskirties institucijomis

susijusius klausimus, suteikia meno atstovams galimybę kurti koncentruotoje bendruomenėje, generuoja pilną ir kuria multifunkcinę, visiems prieinamą laisvalaikio erdvę Vilniaus centre.

Konceptualizavimo ašių analizė taip pat atskleidė paradoksus, tarp respondentų išsakytus prieštaravimus: nors dalis informantų kritikavo netinkamą kalinių reprezentavimą, jų marginalizavimą, tų pačių respondentų pateiktuose pasakojimuose figūravo „mes“ ir „kiti“ priešprieša, kuomet kalbėdami apie kalėjimus, jie pastaruosius kategorizavo kartu su psichiatrinėmis klinikomis, taip iš sociumo atskirdami „nukrypusius“ nuo normos individus. Tokiu būdu respondantai reprodukojo jų pačių kritikos objektą. Pastarąjį pavyzdį praplečia tyrimo metu respondentų išsakyti pavyzdžiai apie visuomenės požiūrį į savanoriškų, resocializacijos veiklų organizavimą kalėjimuose: tai liudija apie Lietuvos visuomenės nepasiruošimą kvestionuoti kalinimo sąlygų, kalbėti apie jų gerinimą, ar nuteistųjų demarginalizaciją. Kitas pavyzdys: tyrimo dalyviai pripažino, kad šiandieninių kultūrinių veiklų ir paveldo demokratizacijos akivaizdoje vartotojai renkasi neįprastus, daugialypius ir heterogeniškus paveldo produktus; heterotopijas – tai, kas skatintų patirti emociją. Tačiau, kalbant apie „Lukiškės 2.0“ organizuojamus „pasivaikščiavimus“, kurių metu pasakojama kalėjimo istorija, buvo išsakyta kritika, kad tai – pramogų verslo išdava, kuri iškreipia ir stipriai sumažina istorijos kiekį. Šio pavyzdžio prieštaravimas slypi neigime, kad dabartinio įveiklinimo organizatoriai tenkina paveldo industrijos lūkesčius bei vartotojams suteikia heterogeniško paveldo produktą. Paskutinis pavyzdys – tarp pasirinkusiųjų nesilankyti gajus „kraujo“ ir „skausmo“ pasakojimo dalyvavimas kalėjimo reikšmių priskyrimo: tyrimo dalyviai konceptualizavo Lukiškes pasitelkdami metafiziniais elementais (tokiais kaip emocijos, energija) tikino, kad šių elementų egzistavimas kalėjime yra neginčijamas ir labai aktyviai jaučiamas. Bet tuo pačiu buvo išsakytas nuogąstavimas, kad dabartinis įveiklinimas redukuoja ir menkina kalėjimo reikšmes. Taigi, jeigu kalėjimo sampratos, pasak šių respondentų, yra kildinamos iš metafizinių elementų, materija tampa antrinės svarbos elementu, reiškia pirmapradis sampratų šaltinis nėra veikiamas antrinių veiksnių: šis materijos/metafizikos priešinimas figūravo viso tyrimo metu. Apskritai metafiziniai elementai kalėjimo reikšmių priskyrimo procesuose aktyviau dalyvauja tarp pasirinkusiųjų nesilankyti Lukiškėse.

„Lukiškės 2.0“ – į visuomenės gyvenimą integruoto paveldo, paradoksaliai atvirto kalėjimo pavyzdys. Konceptualizavimo ašių analizė demonstruoja, kaip Lukiškės dalyvauja socialinių prasmų diskusijų lauke, parodo, kad į diskusiją apie nebenaudojamų erdvių įveiklinimą reikia įtraukti įvairių visuomenės grupių atstovus. Šis tyrimas taip pat atskleidė Lukiškių istorinių tyrimų ir jų viešinimo poreikį, viso kalėjimo veikimo laikotarpio

monografijos trūkumą. Dėl šiam magistro darbui pasirinktų teorinių rėmų, literatūros interpretacijų, pateikta analizė ir išvados yra nereprezentatyvios ir reikšmingos tik šio tyrimo rėmuose. Lieka plačiau neatsakyti klausimai, susiję su šiandieninėmis kalinimo įstaigų įmuziejimo praktikomis, Lukiškių kalėjimo, kaip transnacionalinės reikšmės pastato, dalyvavimo istorinės atminties steigimo procesuose klausimai. Taip pat, dėl tyrimo imties ir dalyvių atrankos specifikos, lieka neapartotos platesnės konversijos perspektyvos, Lukiškių kalėjimo istorinių paralelių klausimai, kurie galimai įveiklinimą organizuojantiems verslo atstovams padėtų jautriau pažvelgti į konversiją bei atliepti didesnės visuomenės dalies lūkesčius.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

‘„8 Days A Week” kuria naują Lukiškių kalėjimą... | Go Vilnius’. Žiūrėta 2023 m. sausio 2. <https://www.govilnius.lt/visos-naujienos/8-days-a-week-kuria-nauja-lukiskiu-kalejimo-versija-ir-prasme>.

Ackermann, Felix. ‘Lukiškių kalėjimas kaip XXa. Vilniaus istorijos mikrokosmosas’. kn. Vietos dvasios beiėškant / sudarytoja Rasa Čepaitienė. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014. <https://www.lituanistika.lt/content/61658>.

Begin, Menachem. *White Nights: The Story of a Prisoner in Russia*. 1st edition. New York: Harper & Row, 1979.

Bellentani, Federico, and Mario Panico. ‘The Meanings of Monuments and Memorials: Toward a Semiotic Approach’. *Punctum. International Journal of Semiotics* 2, no. 1 (31 July 2016): 28–46. <https://doi.org/10.18680/hss.2016.0004>.

Bentham, Jeremy. *The Panopticon Writings*. Edited by Miran Bozovic. Second Edition. London u.a: Verso, 1791.

Bubnys, Arūnas. *Vokiečių okupuota Lietuva: 1941-1944*. Lietuvos tautinis kultūros fondas, 1998.

Čepaitienė, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII, 2005.

Editors Burns, Carol J. And Robert Taylor. *Perspecta 21*. The M.I.T. Press, 1984.

Elmer, Greg. 'A Diagram of Panoptic Surveillance'. *New Media & Society* 5, no. 2 (June 2003): 231–47. <https://doi.org/10.1177/1461444803005002005>.

Fiske, John. *Understanding Popular Culture*. 2nd edition. London: Routledge, 2010.

Fiske, John, and Black Hawk Hancock. *Power Plays Power Works: Second Edition*. 1st edition. London New York: Routledge, 2016.

Foucault, Michel. 'Des espaces autres. Une conference inédite de Michel Foucault'. *Architecture Mouvement Continuité* 54, no. 2 (1984): 12. <https://doi.org/10.3917/empa.054.0012>.

———. *Disciplinuoti Ir Bausti: Kalėjimo Gimimas*. Baltos lankos, 1998.

Guglielmucci, Ana, and Luciana Scaraffuni Ribeiro. 'Site of Memory and Site of Forgetting: The Repurposing of the Punta Carretas Prison'. *Latin American Perspectives* 43, no. 5 (September 2016): 131–44. <https://doi.org/10.1177/0094582X15570882>.

Muzeum Rakowiecka37. 'HISTORIA RAKOWIECKIEJ'. Žiūrėta 2023 m. sausio 3. <https://www.muzeumrakowiecka37.pl/historia-rakowieckiej>.

'Įmuziejinti | Lietuvių Kalbos Naujažodžių Duomenynas'. Žiūrėta 2023 m. sausio 2. <https://ekalba.lt/naujazodziai/%C4%AFmuziejinti?i=6507d113-ca63-4516-9faf-20b9fb2a5908>.

Jogėla, Vytautas. *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro : (XV a. - XX a. pradžia) : kolektyvinė monografija*. Diemedžio, 2008.

'Klausimai Lukiškėms – SA.lt'. Žiūrėta 2023 m. sausio 4. <https://sa.lt/klausimai-lukiskems/>.

'Koepelgevangenis Arnhem – Beschrijving'. Žiūrėta 2023 m. sausio 2. <https://koepelgevangenisarnhem.nl/>.

Koolhaas, Rem. *Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan*. First Edition. Oxford University Press, 1978.

Koolhaas, Rem, and Bruce Mau. *S, M, L, XL: Small, Medium, Large, Extra Large*. Edited by Jennifer Sigler. 1st Printing edition. New York, N.Y: The Monacelli Press, 1995.

'Kultūros Vertybių Registas'. Žiūrėta 2022 m. gruodžio 5. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/3FF1D241-F370-4910-AB36-B656C418B3BE/true>.

‘Lukiškių kalėjimas 2.0’. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 15.
<https://www.bilietai.lt/lit/organizatoriai-ir-vietos/vietos/lukiskiu-kalejimas-20-6693/>.

‘Lukiškių Kalėjimo Ateitis – Sutarta, Kas Taps Šio Statinio Kapitonu’. Žiūrėta 2023 m. sausio 6.
<https://www.lrytas.lt/bustas/architektura/2019/07/09/news/lukiskiu-kalejimo-ateitis-nori-vystytojai-bet-zada-visuomenei-11027519>.

lrt.lt. ‘Lukiškių kalėjimo istorija – milijonus kainavęs statinys, menantis istorinius kankinimus’, Žiūrėta 2023 m. sausio 2.
<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1248131/lukiskiu-kalejimo-istorija-milijonus-kainaves-statinys-menantis-istorinius-kankinimus>.

Mathiesen, Thomas. ‘The Viewer Society: Michel Foucault’s ‘Panopticon’ Revisited’. *Theoretical Criminology* 1, no. 2 (May 1997): 215–34.
<https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>.

Nora, Pierre. ‘Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire’. *Representations* 26 (1 April 1989): 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>.

Overby, Whitten. ‘A Multimedia Panopticon: Media, Translation, and History in OMA’s *S,M,L,XL* and the Arnhem Prison’. *Journal of Architectural Education* 69, no. 2 (3 July 2015): 167–77. <https://doi.org/10.1080/10464883.2015.1063396>.

Pasierbska, Helena. *Wileńskie Łukiszki na tle wydarzeń lat wojny 1939-1944*. Wyd. 2. Łowicz: Poligrafia, 2015.

‘Shortlists | European Festival Awards’. Žiūrėta 2023 m. sausio 2.
<https://www.europeanfestivalawards.org/shortlists-2022/>.

Sontag, Susan. *Regarding the Pain of Others*. F First Paperback Edition Used. New York, N.Y: Picador, 2004.

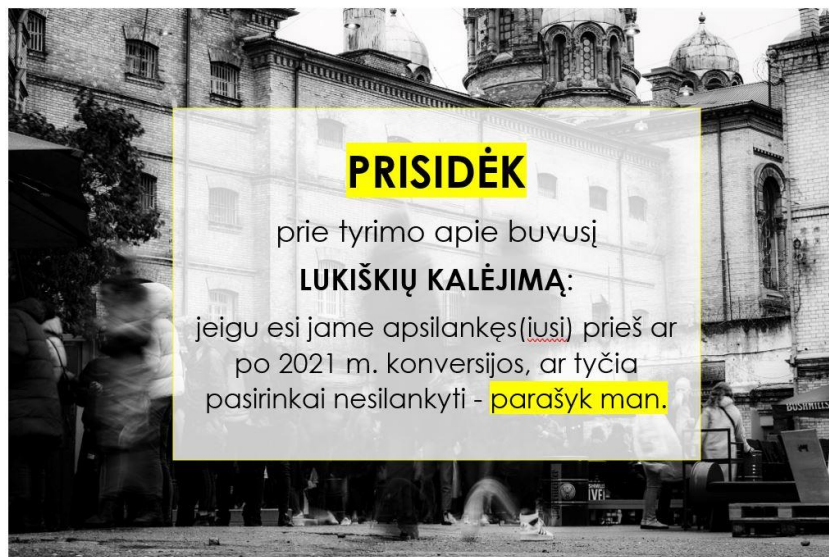
Tunbridge, J. E., and G. J. Ashworth. *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Wiley, 1994.

Weizman, Eyal. *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*. 1st edition. New York: Zone Books, 2017.

Williams, Paul. *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Oxford ; New York: Berg Publishers, 2007.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1: tyrimo atrankai socialiniuose tinkluose naudotas kvietimas. „Lunatikai“ nuotrauka.

Priedas Nr. 2: nuotrauka iš „Lukiškės 2.0“ Facebook paskyros.

Priedas Nr. 3: Orientacinis interviu klausimynas

- Ar sutinkate, kad šis interviu būtų įrašytas, o įrašas būtų naudojamas mano magistro darbo, pavadinimu „*Buvusio Lukiškių kalėjimo konversija: konceptualizavimo ašių analizė*“, tyrime?
- Jeigu galite, trumpai prisistatykite: pasakykite savo vardą, gyvenamą vietą, santykį su Lukiškių kalėjimu (ar esate jame buvę, jeigu ne – kodėl?).

„Apšilimas“

1. (Jeigu taip) Ką veikėte apsilankymo metu?
2. 2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinimas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Lukiškių kalėjimo lokacijos/architektūriniai ypatumai

3. Jūsų nuomone, ar buvusio kalėjimo lokacija Vilniaus m. centre buvo tinkama kalnimo institucijai? Paaškindite, kodėl taip manote?
4. Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?
5. Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Benthamo panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Jūsų nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Istorinė atmintis ir miesto tapatybė

6. Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?
7. Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

8. Ar „Lukiškės 2.0“ projektas kaip nors paveikė jūsų supratimą apie šią erdvę; jos vertinimą?

Konceptualizavimo ašys

9. Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai jums atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų kompleksu nuomą?
10. Šiandieninėje diskusijoje dėl Lukiškių kompleksu panaudojimo/pritaikymo dalyvauja įvairių pozicijų atstovai: vieni iš jų pasisako už pradinę paskirtį atmenančius projektus (aktualizuojant istorinę atmintį), kiti – už naują įpavidalinimą ir paskirties „perrašymą“. Kokia jūsų nuomonė šiuo klausimu?
11. Ar Lukiškių kalėjimo kompleksas yra tinkama lokacija pramogoms? Pagrįskite.
12. Jeigu buvusio kalėjimo patalpose būtų įkurtas viešbutis, ar apsilankytumėte? Kodėl?
13. Ar pritariate teiginiui (*ir kodėl*): nuo 2021 m. metų vasaros iki dabar Lukiškių kalėjimo erdvė yra tinkamai eksploatuojama.
14. Ar pritariate teiginiui (*ir kodėl*): „Lukiškės 2.0“ projektas yra šiandieninius visuomenės poreikius atliepanti multifunkcinė erdvė.
15. Ar pritariate teiginiui (*ir kodėl*): buvęs Lukiškių kalėjimas tapo „preke“.
16. Ar pritariate teiginiui (*ir kodėl*): Lukiškių kalėjimo pokyčiai liudija apie visuomenės siekį *inovatyviai ir progresyviai* pažvelgti į nenaudojamų pastatų įprasminimą.

Baigiamieji pastebėjimai, komentarai

17. Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdote klausimo, kuriuo norėtumėte pasidalinti? Kas tai būtų?

Priedas Nr. 4: Lentelė su informacija apie tyrimo dalyvius

Informanto numeris	Miestas	Santykis su Lukiškių kalėjimu	Ar pasirinko nesilankyti po konversijos?
Nr. 1: I. T.	Vilnius	Lankėsi po konversijos	Ne

Nr. 2: A. M.	Vilnius	Mokėsi mokykloje, esančioje priešais kalėjimą	Taip
Nr. 3: M. P.	Vilnius, gyvena Birštone	Lankėsi ekskursijoje veikiant kalėjimui bei po konversijos	Iš dalies taip
Nr. 4: J. S.	Vilnius	Lankė kalinius veikiant kalėjimui	Taip
Nr. 5: R. R.	Vilnius	Nėra buvęs Lukiškių kalėjime	Taip
Nr. 6: V. G.	Kaunas, gyvena Vilniuje	Savanoriauja „8 Days A Week“ kalėjime organizuojamuose renginiuose	Ne
Nr. 7: L. M.	Molėtų raj.	2011 m. atliko sociologinį tyrimą apie kalėjimo sąlygas, lankėsi veikiant kalėjimui	Taip
Nr. 8: R. K.	Vilnius	Lankė kalinius veikiant kalėjimui bei lankėsi po konversijos	Ne
Nr. 9: L. M.	Vilnius	Informantės mama dirbo kalėjimo ligoninėje, lankėsi po konversijos	Iš dalies taip
Nr. 10: E. A.	Joniškis, gyvena Vilniuje	Veikiant kalėjimui, kaliniams vaidino su teatro trupe bei lankėsi po konversijos	Ne
Nr. 11: J. Ž.	Vilniaus r.	Lankėsi veikiant kalėjimui bei po konversijos	Ne
Nr. 12: A. P.	Vilnius	Lankė kalinius veikiant kalėjimui	Taip
Nr. 13: A. S.	Vilnius	Nuomoja kalėjimo patalpas kūrybinėms veikloms	Ne

Nr. 14: R. V.	Šiauliai, gyvena Vilniuje	Lankėsi veikiant kalėjimui bei po konversijos, knygos apie Lukiškių kalėjimą autorė	Taip
---------------	------------------------------	---	------

Priedas Nr. 5: Giluminių interviu transkripcijos

Informantas(-ė) Nr. 1: I. T.

Miestas: Vilnius

Santykis su Lukiškių kalėjimu: lankėsi renginiuose bei bare po conversijos

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Jame nebuvo, kai jis veikė, nors ir buvo galimybių, o paskui buvau tik du kartus – vieną kartą koncerte – „Jungle“, kitą kartą su draugėm sėdėjom ir tiesiog vakarojom.

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo conversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Nuomonės tvirtos, galvoju, kad neturiu. Man tai nekelia neigiamų minčių, neturėjau kažkokio dvasinio ryšio su tuo, ar panašiai. Nepasakyčiau, kad aš labai tą vietą žinau: na, žinau, kad yra kažkur kažkoks kalėjimas centre ir tiek. Neatrodė, kad tai yra kažkuo kitoks kalėjimas, nei tiesiog paprastas kalėjimas. Nežinau, kokio tipo ten kaliniai sėdėjo ir panašiai. Aišku, jis yra labai senas, gal vien dėl to jis daugiau kažkokios reikšmės turi, bet šiaip man nėra neigiamų minčių apie conversiją. Man atrodo, kad visai normaliai, kad buvo konkursas, niekas jame nedalyvavo ir tada nekėlė klausimo, ką būtų galima daryt kitaip. Nebuvo reikalavimų konkurse dalyvaujančioms įmonėms, projektams. Kas dalyvavo vieninteliai, kas sugalvojo kažkokią galimą conversiją tam pastatui; meninės erdvės ir būna kažkokiose netradicinėse vietose, tai kaip ir gavosi šiuo atveju toks panaudojimas. Kaip galėjo, taip išnaudojo.

Jūsų nuomone, ar buvusio kalėjimo lokacija Vilniaus m. centre buvo tinkama kalinimo institucijai?

Šiom dienom tai ir atrodo, kad keista lokacija kalėjimui – vienas dalykas, o antras dalykas, kada jis atsirado kaip kalinimo institucija? Baisiai seniai. Tuo metu gal ir *OK* buvo, čia kitas klausimas, kodėl vis dar taip ilgai buvo. Tas iškėlimas, turbūt, buvo neišvengiamas. Aišku, kad gerai, kad jį iš ten iškėlė. Gal ir nėra dabar tinkama vieta, bet, kad jį iškėlė, tai *OK*, o ką su juo daryt... Būna diskutuoja: „tai tiesiog nugriaut“, na, nežinau. Gal čia daugiau diskusijos reikėtų. Atsakant į klausimą, ar tinkama ar netinkama šiandienos kontekste, tai jo, netinkama.

Ar manote, kad Lukiškių kalėjimas – kultūros paveldo vertas objektas? Jeigu sakote, kad nugriauti nėra tinkamas sprendimas.

Nežinau, čia daugiau žinoti apie patį pastatą reikia, kad galėtum taip sakyti. Aš manau, kad tai yra didesnis kultūros paveldas, negu lūšnos Šnipiškėse su lauko tualetais kieme, ar net nežinau... Reiktų pasidomėti Vilniaus *zoningo* [aut. pastaba: urbanistinio planavimo] šitais dalykais, bet tikrai yra absurdiškų dalykų, kas yra Vilniuje traktuojami kaip kažkoks paveldas, kas pakliuvo kažkada po kažkokiais sudarytais sąrašais. Kai kažkokio baisaus garažo negali nugriauti, dėl to, kad tai *palenda* po paveldo plotu. Tai čia reiktų apsibrėžti visų pirma, kas yra tas paveldas, ar tas pastatas šiaip yra oficialiai kaip paveldas pažymėtas, ar ne. O šiaip senam, istoriškam mieste kaip Vilnius, tai visokių tų pastatų senų yra, kaip kažkokią funkciją turėjusių ir juos saugo, parodo, remontuoja, naujam gyvenimui prikelia, tai kodėl gi ne.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Aš manau, kad čia priklauso nuo to, kas yra su ta erdve daroma. Dabar irgi kalbant pagalvojau, kad nuomininkai, ar tie, kas užsiima ta erdve, kaip ir nori tą dalyką atverti žmonėm, kad pasižiūrėti, kažką sužinoti, na jo, gal kažkiek komercializuoti, bet taip veikia mūsų pasaulis, kadangi esame dabar laisvi. Man kaip tik atrodo, kad jie visai nori palikti tą dvasią, parodyt žmonėm su tom ekskursijom įvairiom, programom, istorijom... Aišku, kad kažkoks jausmas, ta visa energija, manau, kad likus. Žinai, kaip būna kažkokie *scary houses* [aut. pastaba: siaubo namai], jeigu ten įvyko kažkas, tai tas lieka. Nebūtinai tie namai įgaus naują gyvenimą, bet vieni nugriauna ir kažką naujo pastato, kiti – kažką iš to padaro, kaip kažkokį lankytiną objektą.

Kaip manai, ar dabartinis panaudojimas koreliuoja su pastatų idėja?

Jeigu funkciškai, tai ne – pastatas buvo statytas kaip kalėjimas, dabar ten kalėjimo nėra. Bet tuo pačiu iš kitos pusės: ar perprojektuoti tada tą pastatą reikia kažkokiai naujai funkcijai? Nes valstybė nusprendė, kad kalėjimui tai nėra tinkama vieta, reikia iškelti, bet pastatas lieka. Jo architektūra ir struktūra nekinta, bet kas jame vyksta – aišku, kad pasikeitė ir funkcijos, tokios,

kokia buvo suplanuota architektūriškai, jis nebeatlieka. Bet vėlgi, sename mieste, tokiaime kaip Vilnius, tokių pastatų yra daug. Tas pats Verkių ansamblis, namas, kuriame aš savo vaikystę praleidau: tas pastatas buvo dvaro mokykla, o dabar ten yra keli butai. Keičiasi gyvenimas, keičiasi aplinkybės.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?

Jeigu tai susiję su valstybingumu, tai aišku, kad tai yra labiau verti muziejų: ką mes suprantam, kaip muziejų, kas yra labiau kaip tradicinis muziejus. Pvz. Daktaras ir Jonaitienė yra labiau *pop*, ne šalies vertybinė, istorinė dalis, o kažkokia *pop* dalis, kas šiaip žmonėms yra įdomu. Aišku, kad dvasiškai atrodo, kad tie politiniai svarbesni yra dalykai, juos reikia saugot. Bet reikia pateikti dalykus, kad žmonėms būtų įdomu. Nežinau, ką ekskursijose pasakoja, ar pasakoja apie visus tuos žmones. Na pavyzdžiui, kiek dabar yra visokių dokumentikų apie amerikietiškus serijinius žudikus. Žmonėms labai įdomu kažkodėl, aš jų nežiūrėjau, man kažkaip nelabai prie širdies tokie. Bet turi kažkaip žmonėms parodyt neromantizuojant to, negalima tokių žmonių romantizuoti. Bet kad tai yra įdomu, pvz. Escobar: kaip visiems įdomu! Yra knygos apie jį, koks jis ekstravagantiškas, yra serialų... Kai kurie žmonės viso gyvenimo verslą iš to padarė.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Sunku sugalvoti žodį tam įvaizdžiui apibūdinti. Man asmeniškai tai nekelia neigiamų minčių. Aš kažkodėl apie Berlyną pagalvojau: čia nebūtinai apie įkalinimo aurą ar paskirtį, bet apskritai. Erdvės, kurios buvo vieniems dalykams, yra perkuriamos kitiems dalykams, meninėms erdvėms ir panašiai. Apie tokį progresyvumą... Aš Berlyną prisiminiau: man ten vaikstant, daugiausiai kokį apibūdinimą tam miestui nešiojau galvoje, tai, kad jis toks *trashy* [aut. pastaba: *šiukšlinas*] yra – nenupoliruotas. Aišku, ta istorija yra kompleksinė, bet atrodo, kad tokių erdvių ten likę ir barų visokių yra. Prie tos sienos likučių ten labiau monumentizuota labiau, bet daug palikta keistų, senų erdvių. Bet tuo pačiu – prie tos sienos vaikštai, ar kitur, dairaisi į žmones ir tikrai jauti, koks tai yra laisvas miestas. Tas visai žavu buvo. Minėjai, kad gal Lukiškės tapo tokia vieta, kur *tūsint* [aut. pastaba: *dalyvauti vakarėlyje*] ir panašiai, bet tas koncertas, kur aš buvau, ar šiaip eilinį vakarą ten pasėdėti, ten nėra ta vieta, kur kaip naktinis klubas, kur skatintų prisigerti. Ten tiesiog pasibūvimo vieta, koncertai, kur atvažiuoja kultūringi žmonės, neprisigerti. Parodo *fulę* ar *kašį* [aut. pastaba: *futbolą ar krepšinį*], aš su draugėm tiesiog pasėdėjau kažkurį vakarą ir kažkaip nebuvo *trashy* vieta, kur mokinukai

prisigėrę gali susirinkti. Man atrodo, kad tai kultūringa vieta pasilinksminimams, bet kultūringai.

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai jums atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Gal viešbučių nelabai, bet iš kitos pusės – ten padarius kokį monumentinį muziejų su kažkokia skulptūra per vidurį vietoje tos scenos... manau, kad tai taptų mažiau įdomia vieta, nei tai yra dabar.

Šiandieninėje diskusijoje dėl Lukiškių komplekso panaudojimo/pritaikymo dalyvauja įvairių pozicijų atstovai: vieni iš jų pasisako už pradinę paskirtį atmenančius projektus (aktualizuojant istorinę atmintį), kiti – už naują įpavidalinimą ir paskirties „perrašymą“. Kokia jūsų nuomonė šiuo klausimu?

Aš kaip supratau, ta nuoma tokia laikina ir buvo: iškėlėm ir kol sugalvosim, ką daryti, tegu tai neša naudą. Nieko tame blogo, aš nematau tame vulgarumo. Mieste viena įdomia vieta daugiau. Man atrodo baisiau būtų jeigu nugriautų tą pastatą ir padarytų eilinį skverą, kuriame nieko įdomaus nėra. Trys takeliai, suoliukai ir eilinė žaidimų aikštelė, kuri net neįdomi. Man atrodo, kad čia blogiau būtų.

O į viešbutį eitum Lukiškių kalėjime?

Ne, man kažkaip jau biškį weird [*aut. pastaba: keista*] būtų. Nežinau, kame yra tas toksai mano galvoj atskyrimas. Aš pati gal nenorėčiau. Nežinau. Miegoti ten būtų keistas *experience* [*aut. pastaba: keista patirtis*], bet yra žmonių, kuriems įdomu būtų turbūt.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): nuo 2021 m. metų vasaros iki dabar Lukiškių kalėjimo erdvė yra tinkamai eksploatuojama.

Nemanau, kad netinkamai. Tai laikinas sprendimas, kol sugalvos, ką ten daryt.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): „Lukiškės 2.0“ projektas yra šiandieninius visuomenės poreikius atliepanti multifunkcinė erdvė.

Manau, kad taip. Žiūrint į tai, kaip jiems sekasi, kaip žmonės eina į ekskursijas – kiti eina ir į dieną ir į naktinę, matom, kad ten visada pilna žmonių... Reikia net paieškoti laikų, kai registruojies. Būtų neteisinga sakyti, kad neatliepia.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): buvęs Lukiškių kalėjimas tapo „preke“.

Tam tikra prasme – taip. Prekė yra kažkas, kas yra parduodama, ar ne? Komercializuojama. Ar visada tai yra blogai? Man atrodo, kad kaip tik yra gerai mokėt pasiimt pinigų, ne plėšiant, o siūlant mainais žmonėms kažką įdomaus: kažkokią žinią, kažkokį *experience*, kažkokią nuotaiką.

Informantas(-ė) Nr. 2: A. M.

Miestas: Vilnius, iš Vilniaus

Santykis su Lukiškių kalėjimu: mokėsi mokykloje, esančioje priešais kalėjimą.

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Aš mokiausi mokykloje, kuri yra priešais Lukiškių kalėjimą. Bet aš nesu niekada buvusi Lukiškių kalėjime, nes mane gąsdina ta vieta ir aš nesu dalyvavusi jokiam renginy, kuris ten vyko, nuo to, kai kalėjimas užsidarė.

Labai įdomu. 2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškelus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manai apie šį pasikeitimą?

Aš manau, kad pastatai turi teisę į daug gyvenimų. Tuo tarpu ir pastatai-paminklai irgi turi teisę į daug gyvenimų, ypač, jeigu tai nėra paminklai konkrečiam žmogui, apie kurį nuomonė gali keistis, priklausomai nuo politinių aplinkybių. Bet jeigu tai yra pastatas-paminklas, tai jis turi teisę į antrą, trečią, ketvirtą gyvenimą. O, bet, tačiau: aš turiu tam tikrų vertybinių ir emocinių nesutarimų su konkrečiai šiuo sprendimu. Ne su pastatų konversija, kaip tokia, bet konkrečiai su kalėjimo pavertimu į renginių vietą.

Jeigu tu sakai, kad Lukiškės – kaip paminklas, kaip manai, kokią istoriją šis paminklas neša?

Bent jau kai aš mokiausi mokykloje, ta vieta buvo apaugusi labai mistinėm istorijom. Didelė dalis tų istorijų kilo iš to, kad didžioji dalis žmonių, ypač paskutiniaisiais metais kalėjusių Lukiškių kalėjime, ten kalėjo iki gyvos galvos. Tai reiškia, kad tai buvo žmonės-kaliniai, kurie padarė kažkokius labai baisius nusikaltimus, plius mažai kas suvokia, ką reiškia kalėti iki gyvos galvos. Tai yra ir tam tikri psichiniai sutrikimai, agresija, tiesiog sulaužytas žmogaus likimas ir t.t. Plius, aš manau, kad tai yra tam tikras paminklas ir skausmui, ir kažkokiems

pamąstymams apie padarytas klaidas, tų klaidų atjauta. Arba kaip tik – dar didesnis suagresyvėjimas ir t.t. Kita dalis – to kalėjimo teritorijoje yra bažnyčia, turinti labai gilią šaknis, tai yra Dievo namai. Bažnyčioje, kuri yra kalėjime, yra savotiška...

Sienos labai daug girdėjusios?

Jos yra tiesiog persmelktos skausmu ir net ir neapykanta: kodėl su manim tai nutiko. Kaltinimais ir t.t., arba kaip tik – maldom, atleisti.. Bet visa tai – baisūs dalykai. Nei vieną kampą paėmus apie Lukiškių kalėjimą, nei vienas iš jų nėra žavus.

Įdomiai mąstai. Kaip manai, jeigu iš Lukiškių yra iškelta pati institucija, ar atmintis išlieka pastate? Skausmas, kaip tu sakai?

Aš labai tikiu energetine atmintim: pastatai ir sienos turi išliekamąją energiją. Ir žmonių emocijos, ir jų istorijos, kalbos, žodžiai, kreipimasis į Dievą... Pokalbiai. Aš tikiu, kad nėra, kad pastatai kažką girdi, ar sienos turi ausis. Bet aš tikiu, kad energija, ypač tokia stipri energija kaip neapykanta, skausmas – viskas yra labai stiprios emocijos, visa tai turi stipresnę išliekamąją vertę, nei galbūt kažkokios geros emocijos. Arba džiaugsmas. Kaip pavyzdys, tarkim, Berlyne yra Holokausto muziejus. Ir ten yra padarytos labai gražios sienos, tarp kurių žmonės labai mėgsta fotografuotis. Ir buvo kažkada, prieš kokius 10 metų, padarytas koliažas, kur žmonės šypsosi, pozuoja, o ten – kaulai žmonių. Koliažas buvo padarytas. Faktas, kad žmonės negalvoja apie tai, bet turbūt niekam nekiltų idėja padaryta Jeručio koncertą Aušvice. Mažai tikėtina. Kodėl? Nes nekyla niekam klausimų, kad Aušvice vyko baisūs dalykai. Visi tą žino, tai yra tiek įkalta į smegenis, kad nereikia niekam aiškinti. Bet kalėjimas ir kaliniai ir jų lemtis, likimas žmonėms nėra toks *triggeris* [aut. pastaba: reakciją iššaukiantis veiksnys], kaip holokaustas, todėl žmonėms atrodo, kad tai – kas kito. Bet iš principo, žmogaus skausmas yra skirtingas, bet tai nereiškia, kad vienas arba kitas skausmas turi mažesnę išliekamąją vertę. Paprasčiau tariant: ten sienos yra persmelktos skausmu ir mes to nekvescionuojam ir nerengiam ten [aut. pastaba: Aušvice] Jeručio koncerto, o čia – *it's OK*. Bet tame yra labai daug vertybinių klausimų.

Aš buvau Lukiškių ekskursijoje ir jos metu mus vedė pro kalinių buvusias kameras, ir jos nėra niekaip paliestos, jos yra autentiškos. Ant sienų yra grafičiai, įrašai, žinutės motinoms. Kaip tu sakai, kad tai išlieka: net fiziškai tai yra išlikę, tai įdomus momentas. Kaip manai, kodėl žmonėms tai yra OK? Kodėl tam tikrą atmintį mes vertinam kaip vertą pagarbos, o kitą – ne.

Čia turbūt keli dalykai: tai nėra toks stiprus triggeris. Kaip yra tas posakis: „neminėk vokiečiams karo“ – yra tokia idėja, kad bet koks tarpusavio pokalbis baigiasi, kai paminimas Hitleris. Po to nelieka jokių argumentų, nes šis – nužudo visus prieš tai buvusius. Yra kažkokie dalykai, kurie yra labai iškalti. Lietuvoje tai – tremtiniai, tas pats KGB muziejus – ten nerengia koncertų. Tai – absoliutūs dalykai, kurie yra svarbūs: Žalgirio mūšis.. tam tikri stulpai kaip tautos. Jiems nelieka klausimų. O kur yra *grey area* [aut. pastaba: pilkoji zona], žmonėms yra įdomu tą tyrinėti, nes žmonėms atrodo, kad tame daug žavesio. Šiaip iš principo – tamsoje daug žavesio, ji traukia. O čia yra tam tikra tamsa: tamsūs prisiminimai, tamsios istorijos, tamsūs žmonės, kažkokie demonai. Labai daug mistikos ir tau vienareikšmiškai norisi tą išbandyt.

Smalsumą patenkinti?

Jo, tai yra kažkokia smalsumo dalis, plus atrodo, kad tu kažkokią drąsą savo parodai, kad tau nebaisu. Ir parodai, kad tai yra tam tikras įveikimas kažko. Aš čia šoksiu, aš įveiksiu kažkokią tamsą, čia yra labai skirtingai. Bet pagrinde tai yra smalsumas aš manau.

Kaip manai, ar buvusio kalėjimo lokacija Vilniaus m. centre buvo tinkama kalinimo institucijai? Paaiškink, kodėl taip manai?

Aš manau, kad mokykla ten buvo tikrai netinkama. Nes matydavau, kaip atveža kalinius. Apsaugininkai pas mus mokykloje valgydavo. Čia tokių niuansų. Arba, kai aš mokinausi mokykloje, pas mokytojus būdavo tokie juokai:

– Ar galima sėstis?

– Sėst visada spėsi.

Kaip ir negali pykt. Bet tas visada buvo labai arti. Bet aš nemanau, kad tai yra gerai iš mokinio perspektyvos, tavo psichikai ir visam kitam. Aš manau, kad ta lokacija buvo istorinė, nemanau, kad reikia kalėjimo centre, ar senamiesty, ar šiaip, kalėjimo mieste: man atrodo, kad kalinimo vieta turi būti atokiau nuo miesto gyventojų, nes tai yra paprasčiausiai nesaugu. Jie gali pavyzdžiui iš ten pabėgti. Jeigu netyčia kas nors pabėgtų iš ten ir atbėgtų į mūsų mokyklą: kodėl apie tai niekas niekada negalvoja? Arba pastatė ten šalia milžinišką ofisą su didžiausiomis korporacijomis. Jų *due diligence* [aut. pastaba: tyrimas, auditas, siekiant patikrinti nagrinėjamo dalyko faktus ar detales] nekėlė klausimo *is that OK* [aut. pastaba: ar viskas gerai]? Atrodo, kad tai pirmi dalykai, bet... Daug buvo pasakojimų iki mūsų buvo atėję, kad ten sėdi daug *psichinių*, kurie visada buvo psichiniai...

Mokykloje?

Taip, žinai, negali nekalbėti. Tai visada buvo labai arti.

O ar mokytojai organizavo ekskursijas į kalėjimą?

Jas vienu momentu uždraudė. Jų kažkaip buvo, tų ekskursijų, ir buvo nemažai kalbų, kad tos ekskursijos buvo rengiamos. Buvo ir kažkokios *crazy* šnekos, kad tau rodydavo realias celes, kuriose žmonės realiai sėdi. Aš nežinau, ar tai yra tiesa. Gali būti ir ne. Kažkaip paskui tų ekskursijų neberengdavo, tos visos kalbos buvo *messy*. Aš taip ir nenuėjau ten.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Čia, beje, meninis nuokrypis, bet kalbant apie tokias vietas, Subačiaus gatvėje yra du pastatai, kurie amžius pradžioje buvo pastatyti kaip varguolių namai, skirti žydams. Ten yra apie 200 vieno kambario butų, kuriuose gyveno vargingi, vargstantys žydai, po 10-12 žmonių viename. Jie ten gyveno, kad turėtų, kur gyvent, čia nebuvo, kad juos ten *sukišo* kažkas. Kai atėjo naciai, ten įvyko viena pirmųjų *akcijų*, o visus kitus išvežė į getą. Ten apgyvendino Raudonosios armijos karių šeimas, kurių nespėjo evakuoti: motinas su vaikais. Didžiąją dalį šių šeimų vokiečiai irgi išvežė į Panerius, nes galvojo, kad kažkas apie juos žino. Daug vaikų atsidūrė prieglaudose ir tada 1943 metais, kai buvo likviduotas getas, apie pusantro-du tūkstančius žydų gavo iš vieno nacio-gelbėtojo leidimus. Ir juos vietoje to, kad nužudytų iš karto, perkėlė į šiuos namus ir jie ten dar metus dar gyveno iki to, kai vokiečiai pilnai atsitraukinėjo iš Vilniaus. Didelę dalį žmonių sušaudė tiesiog vietoje prie tų namų. O dabar šituose dviejuose pastatuose gyvena žmonės, ten yra parduodami butai. Kažin, ar tie žmonės žino, nors ten stovi paminklas, yra pora lentų, kurios pasakoja šitų pastatų istorijas, bet.. Aš prie ko vedu: techniškai tu bet kokį protingai padarytą architektūrinį išdėstymą gali panaudoti savo tikslais. Architektūriškai, lygiai taip pat kaip šitie butai buvo gerai perdaryti į vieno kambario butus, taip ir čia galima panaudoti kalėjimą įvairiems tikslams, ir jis jiems tarnaus. Techniškai. Ir viskas su tuo bus gerai.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?

Tai yra sudėtingas momentas, nes didelė dalis Lietuvos yra persmelkta krauju. Čia, kur spjausi, bus kažkokia skaudi istorija, kažkam ji bus bloga. Ant kiekvieno kampo bus arba žydai šaudomi, ar dar kažkas... Tiesiog, tokių vietų yra labai daug. Bet man atrodo, kad jeigu tai yra kažkoks didesnis pastatas, kuris turi ir architektūrinę reikšmę, ir istorinę reikšmę, jis turi būti saugomas kaip muziejus, ar vieta, kur gali sužinoti kažkokią istoriją. Grįžtant prie dabar egzistuojančių paminklų, turbūt yra eilė dalykų, kuriuos galėtum padaryti iš KGB muziejaus; net aš galėčiau sugalvoti, ką aš galėčiau padaryt 9-ame forte. Bet mes vis dėlto einam tenai kaip į muziejų, ir mums tai yra svarbu ir įdomu. Ir šiaip man atrodo, kad Lietuvoje muziejų kultūra yra labai prasta. Mes galėtume geriau galvoti, kaip mums muziejus padaryti įdomius ir ką mes galėtume parodyti tuose muziejuose įdomaus, kad žmonės eitų. Ir kaip tą švietėjišką veiklą vystyti, galbūt pavyzdžiui nusikalstamumas Lietuvoje sumažėtų. Na, čia aš fantazuuju, bet jis nesumažės nuo to, kad jaunimas gers tame pastate. Tikrai ne.

Kaip manai, kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai tau atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Pavyzdžiui nešanti kažkokią švietėjišką idėją. Pavyzdžiui kažkoks policijos komisariatas, teisinė institucija, teismai, komitetas, kuris dirba su kankinimais... Galėtų būti kažkokia nors nevyriausybinė organizacija, užsiimanti kova su kažkuo – smurto prieš moteris prevencija. Tai galėtų būti socialinės misijos vieta, nebūtinai muziejus, nebūtinai kažkokia institucija. Bet ir institucija irgi, nes pavyzdžiui Berlyne tas pats kabinetas, kuriame sėdėjo Goebbels'as ir iš kurio jis savo visą propagandą rašė, tas pastatas nėra nugriautas, jis egzistuoja. Bet man atrodo, kad dabar tas jo kabinetas yra kaip muziejus, o bendrai tas pastatas turi kažkokią instituciją savyje. Idėjų visuomenėje tikrai būtų, jeigu išleistų valstybė konkursą.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Su įvaizdžiu pas mus viskas gerai: mes labai modernūs, *hipsteriški* ir orientuoti į jaunimą. Su tuo yra viskas gerai. Tiesiog aš manau, kad net ir atliepiant tam tikrą visuomenės norą, koncertai ir panašiai, irgi gali būti. Skirti tam laiką, paskui tai paverčiant kažkokia socialine ar švietėjiška vieta. Įvaizdžio kūrimas Lukiškių kalėjimo dėka, jeigu mes kalbam apie tarptautinį įvaizdį, tai išvis neveikia. Aš netikiu, kad kažkas užsienyje kažkas susidomėtų atvykti į Vilnių, kad apsilankytų kalėjime. Tame nėra koreliacijos su Vilnium kaip su *brendu*, netikiu. Pas mus viduje galbūt yra *cool* ir *fancy*, žiūrint iš jaunimo perspektyvos, bet ką žinau – jaunimui daug kas yra *cool* ir *fancy*. Aišku, reikia duoti jiems, kur šėlti. Bet čia yra keistas dalykas: mieste,

kuriame negali gerti alkoholio parkelyje, nors daugelyje Europos miestų gali, tu negali nusipirkti alkoholio sekmadienio vakarą, ar negali po 20 val., bet gali šėlti kalėjime.

Ar „Lukiškės 2.0“ projektas kaip nors paveikė jūsų supratimą apie šią erdvę; jos vertinimą?

Ne ne, aš tiesiog turiu savo viziją, ji yra mano, aš niekam nebandau jos užmauti. Aš manau, kad tai yra labai individualu ir kaip kas jaučia, taip ir OK. Mano nuomonė visada buvo tokia: kiek aš matydavau tą vietą, mano nuomonė visada buvo tokia. Nuo to, kad ten pradėjo rengti vakarėlius, nesikeičia nei mano nuomonė apie tuos atlikėjus, nei apie vietą, nei apie alkoholį, kuris ten yra geriamas.

Jau šiek tiek apie tai kalbėjai, bet gali dar užtvirtinti: ar manai, kad tinka Lukiškės pramogoms?

Aš manau, kad tinka, bet ne man. Čia nėra joks nusikaltimas ten groti, ar šėlti. Bet aš nenoriu to daryti.

Tai jeigu būtų viešbutis ten, neitum?

Oi ne. Ką žinau. Ne ne, tikrai ne. Ne, aš net neičiau, jeigu kavinė ten būtų padaryta. Man šiaip didžiausias buvo skausmas, šiuo klausimu, kai ten koncertavo viena grupė, kuri man labai patinka, ir jie pakankamai retai koncertuoja, ir aš buvau labai arti to, kad perku bilietą. Bet paskui supratau, kad yra labai didelė tikimybė, kad man nebus *faina*, bus ne ta nuotaika.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): nuo 2021 m. metų vasaros iki dabar Lukiškių kalėjimo erdvė yra tinkamai eksploatuojama.

Nei taip, nei ne. aš turbūt sakyčiau, kad gerai, kad ji yra eksploatuojama, kad su ja kažkas daroma. Aš turiu kitų idėjų, kaip ją eksploatuoti, bet tai nereiškia, kad aš kažkaip smerkiu šitą eksploatacijos idėją. Čia labai yra mano *judgmento* [aut. pastaba: nuomonės, apsisprendimo] neturėjimas šituo klausimu. Tai yra labai individualus dalykas, kaip žmogus jaučiasi apie tokias vietas, kaip jis vertina tokio pobūdžio vietas. Tai yra didelis susidomėjimas tokia veikla, tai, matyt, kad yra tam poreikis ir viskas gerai.

Tai gal ir atliepia visuomenės poreikius ši vieta? Ar pastebėjai tendenciją, kad visuomenei reikia vis kažko naujo?

Aš nemanau, kad tai yra poreikis kažko naujo, manau, kad tai yra toji vadinama „mada“. Ir naujų erdvių mada tikrai yra. Buvo ir fabrių visas *vaibas* [aut. pastaba: *atmosfera*], kuris vis dar išlieka, kuris yra teoriškai geras, aš manau, tai padeda baisesius fabrikus kažkaip panaudot.

Mada tikrai yra. Aš manau, kas liečia konkrečiai Lukiškių kalėjimą, tai man atrodo, kad ta dalis, kuri mane asmeniškai *triggerina*, tai, kad tai yra labai senas kalėjimas ir ten yra niuansų, kurie tą kalėjimą padaro baisesniu, nei kažkokią *average* [aut. *pastaba*: vidutinę, paprastą] koloniją. Tas momentas yra esminis visame šitame. Bet žmonės apie tai negalvoja, nėra edukacijos ir poreikio švietimui visuomenė niekada neturės. *Patūsint* [aut. *pastaba*: pasilinksminti] ar nueit į muziejų? Faktas, kad *patūsint*. Kiek iš tų žmonių, kurie apsilankę Lukiškių kalėjime yra lankęsi KGB muziejuje, ar 9-ame forte? Aš manau, kad procentaliai duok Dieve jeigu 10 procentų. Tai yra ta problema, kuri mane labai trikdo, kad mes nesugebame Lietuvoje padaryt muziejų įdomiai, kad žmonės eitų, kad galėtum juos pritraukti. Interaktyvūs sprendimai, vykdomos paskaitos, ar erdvė būtų išnaudojama su misija. Čia yra daug persipynusių problemų. O ar atliepia poreikį? Taip. Jis yra toks – *patūsint*. Tą poreikį labai lengva atliepti.

Lukiškėse yra vedamos ekskursijos, kurių metu siekiama labai kalėjimiškai parodyti viską. Pavyzdžiui padaro tavo nuotrauką prie autentiškos sienos, ant kurios sužymėti cm tavo ūgiui pamatuoti. Bet vėlgi, ar matai tame suprekinimo?

Dark tourism yra viskas OK, nes tu vis tiek turi suvokti tą istoriją. Tu jos nesuvoksi, jeigu nesužadinsi savo emocijų. Net imant Trakų pilį: ten ne veltui stovi tas daiktas, kur gali vaikai iškišt galvą. Kodėl? Tai sužadina tam tikras emocijas. Tu jauties drąsus. Tu tai prisimeni per tą patirtį. Lygiai taip pat esu buvusi Peterburge yra padarytas muziejus, kur buvo inkvizicijos laikas kankinami kaliniai. Ten yra visas asortimentas priemonių, kurias naudojo viduramžiais kankinimams ir tu vaikštai žiūri į tą brūdą [aut. *pastaba*: bjaurastį], mėgini suvokti, ir tai sužadina labai stiprias emocijas. Bet aš manau, kad tai yra gerai, nes tu tada suvoki ir prisimeni tą visą baisumą. Tu net norėdamas to nepamirši, nes tai sužadina stiprias emocijas. Jeigu tą dark momentą pajauti, manau, kad tai yra gerai, nes Lietuvoje mažai kalbama apie kalinius, kalinių likimą. Ar kažkoks kalinio likimas, nors vienas, jo istorija, yra *išnešta* Lietuvoje? Ar mes kažką apie Lietuvos kalėjimus išvis žinom? Užribiai. Aš net mokiausi priešais kalėjimą, nei viena istorijos pamoka neprasidėjo ir nesibaigė, kalbant apie Lietuvos kalėjimus. To suvokimo yra stoka. Jeigu kažkokia dalis žmonių nueina į tas ekskursijas, kad atrodytų *cool*, tai tebūnie, nes tai vis tiek atliepia kažkokį švietėjišką tikslą, žmonės atsiranda ten ir galbūt per tą patirtį suvokia ką reiškia išvis tas gyvenimas. Aš nemanau, kad žmonės dažnai pagalvoja, ką reiškia kalėti iki gyvos galvos. Kad ir dabar – aplink Lietuvą yra represinių režimų; mes išgirstame apie politinius kalinius Rusijoje, Baltarusijoje. Mes apie tai paskaitome. Žmogui mūsų amžiaus *duoda* 15 metų, ar 10, ar 18 metų, kaip vienam dabar neseniai žurnalistui

Rusijoje. Ir ar tu tą akimirką pagalvoji, kad jis kalės taip, kaip kalėjo žmonės Lukiškėse. Ką jis ten darys tiek laiko. Gal gali tą įsivaizduoti žiūrėdamas Prison Break, bet jis tikrai nėra toks gražus kaip Michael Scofield'as. Ir visa ta istorija nėra tokia žavi. Jeigu kažkas nueis vedimas to *suprekinimo*, tai tebūnie.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): Lukiškių kalėjimo pokyčiai liudija apie visuomenės siekį inovatyviai ir progresyviai pažvelgti į nenaudojamų pastatų įprasminimą.

Joks čia įprasminimas. Inovatyviai – jo. Aš tikrai buvau nustebus, kai šitas įvyko. Tikrai įdomiai sugalvojo, atsiribojant nuo visokių tų minčių mane kamuojančių, tai tikrai įdomu. Ar tai yra inovatyvu, modernu, drąsu – vienareikšmiškai taip. Tas noras pažiūrėti inovatyviai ir drąsiai į nelabai gražius pastatus, su nelabai gražia istorija, kurių pas mus Lietuvoje yra daug, tai yra labai geras.

Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdote klausimo, kuriuo norėtusi pasidalinti? Kas tai būtų?

Man įdomu, ar yra kažkokia koreliacija, tarp to, kad žmogus nueina į renginį arba išgerti ten, o paskui nueina į ekskursiją. Ar yra, kad žmogus iš pradžių susidomi renginiu, bet paskui ateina, vis dėlto, sužinoti daugiau. Tik neįsivaizduoju kaip tą pamatuoti. Nebent užtaikysi ant tokio žmogaus. Jeigu žiūrėti į tuos renginius, koncertus ir barus kaip į tam tikrą to muziejaus *PRą*, įdomu, ar jis veikia. Nebent žmonės, kurie veda ten ekskursijas galėtų papasakoti, kad žmonės pasidalina, kad vakar gėriau alutį, o šiandien atėjau čia. Jeigu ta koreliacija yra, tai tada galima teigti, kad – valio. Tą daryti tada turbūt yra prasmės. Jeigu tu užtaikysi ant tokių žmonių. Bet žinai, kiek žmonių, tiek nuomonių. Plius geras pavyzdys – grįžtant prie Berlyno muziejaus – tu jau atėjai, čia yra memorialas, suvoki, kur tu atėjai. Jeigu *fotkinasi* ir panašiai, tai nemąsto, arba kaip tik pagalvoja, kad tai buvo tokie žmonės, tai buvo jų istorija ir tai nėra niekaip su jais susiję. Aš niekada negalvojau ankščiau apie tokius dalykus iki vieno momento, kuris man pakeitė suvokimą. Aš kažkada 2011 metais buvau Jeruzalėje, tai nebuvo mano pirmas kartas Jeruzalėje, bet aš tą kartą supratau, kad kai buvau prie Raudų sienos, prie manęs buvo psichiškai nesveika moteris, apsirengusi su suknele su Jėzaus atvaizdais. Ji turėjo užrašinę rankose ir kažką bandė labai artikuluoti, meldėsi, ji tą darė labai emocionaliai. Man tada *dašuto* [*aut. pastaba*: aš supratau], kiek toje vietoje yra, tiesiogine to žodžio prasme, raudų. Kiek žmonės čia ateina, kiek yra išverkę, išjautę, iškentėję, kokia energetiškai tai yra stipri vieta. Mane tai visiškai.... Nušvitimas nutiko. Kai man žmonės sako, kad jiems neįdomu važiuoti į Jeruzalę, nes aš ne žydas, krikščionis, aš ateistas ar dar kažkas, aš sakau, kad čia ne tame esmė. Čia nėra esmė, ar tu tiki į Jėzų, ar dar kažką, Mahometą. Čia yra vieta, kurioje žmonės išgyveno labai

labai daug emocijų. Plius Raudų sienoje žmonės palieka rašteliu: norus. Kiek yra toje vietoje rašyta, kiek jausmo. Šitas momentas man labai daug pakeitė. Tą patį pajaučiau, kai buvau Vatikane. Kiek čia yra visko. Kita labai stipri energetiškai vieta man buvo Salvadoro Dali namas Ispanijoje. Bet žmonės to nepajautė šioje vietoje apie tai negalvoja. Tie, kas pagavo energetinį lauką, tada pradėjo galvoti. Teoriškai tu suvoki, kad yra kažkokia atminintis to pastato, bet jeigu energetiškai to nejauti, ant savęs to neužmauni. O jeigu vieną kartą pajauti, vis kažkokiose vietose atrandi tą energetiką.

Informantas(-ė) Nr. 3: M. P.

Miestas: iš Vilniaus, šiuo metu gyvena Birštone

Santykis su Lukiškių kalėjimu: Lankėsi ekskursijoje, kuomet kalėjimas dar veikė kaip institucija, po konversijos buvo koncerte

Ar esate buvusi Lukiškių kalėjime?

Esu buvus Lukiškėse prieš kokių 10 metų su ekskursija, kadangi mano kolegų rate yra kriminologų, kurie domisi visuomene ir nusikaltimais ir ta visa sistema. Aš per juos sužinojau, kad ten būna vedamos ekskursijos tiesiog visuomenei, apie tai, kaip veikia kalėjimas, kaip ten viskas atrodo, kokia sistema. Nežinau, ar čia buvo visiems prieinama, bet aš patekau į ekskursiją, kur ten viską nuo pat įvažiavimo pro vartus, nuo pat kur apieškojimai žmonių vykdavo – viską aprodė. Aišku, mes prašėm, ar gali atidaryt langelį ir parodyt, kaip viduj gyvena žmonės, bet sakė, kad negali dėl žmogaus teisės į privatumą. Mums neparodė, bet girdėjosi, tarkim, muzikos skirtingos iš įvairių kamerų. Šiaip, labai niūri patirtis buvo, kad buvo grėsmės jausmas ir jausmas, kad už durnų blogi ir baisūs žmonės gyvena. Ir dar buvau Baltojo Kiro koncerte, nors šiaip turbūt būčiau nėjus dar ilgai. Ir šiaip aš labai mėgtu tos agentūros, kuri organizuoja koncertus, vežamas grupes, bet aš eiti į Lukiškes vengdavau ir man buvo įdomu nueiti į ekskursiją, bet kartu ir nenorėjau to zoologijos sodo jausmo. Eini ir geriesi, arba aikčioji, kaip čia baisu buvo, kaip dabar yra ar kaip viskas apleista. Buvo to smalsumo nueiti, bet dar kai kainą sužinojau... galvojau ne, neisiu. Ir ilgai nejau netgi į koncertus, kur norėjau. Kažkaip ta vieta visiškai netraukė. Ir galiausiai nuėjau į Baltojo Kiro koncertą ir galiu pasakyt, kad tai buvo vienas iš niūriausios nuotaikos, man asmeniškai, koncertų. Šiaip aplinka kieme priminė Hofą Klaipėdos. Man nebuvo jauki aplinka ir kažkaip net sugadino koncertą, nes tas

koncertas man liko kaip blogas įspūdis kažkoks, kur man atrodo mes išėjom net dviem dainom iki galo. Nežinau, ar pats koncertas blogas buvo, ar tiesiog aplinka neleido įsijaust, bet man ten nepatiko. Daugiau net nesu buvus.

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškelus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Man atrodo, kai išgirdau pirmą kartą, man labai patiko ta idėja. Aš esu buvus ir Latvijoje, ten yra paverstas man atrodo iš kalėjimo viešbutis... Kuo jaunesnė buvau, tuo labiau patiko panašios idėjos ir šiaip man patinka alternatyva. Šitas iš pradžių patiko, bet vėliau antras įspūdis buvo tas, kad man nepatiko tos erdvės *vaibas* ir joje pramogos. Nes tai visiškai du skirtingi dalykai: kalėjimas, kuriame kalėjo nusikaltėliai, kurie kitiems žmonėms sukūrė kančią, dėl to jie atsirado kalėjime, patys patiria kančią kalėjime. Man ta erdvė labai asocijuojasi su smurtu, nusikaltimu ir kančia, visgi ir jų kančia kažkiek svarbi, žinai? Jo, jie privertė kentėti kitus žmones, bet jie galiausiai ir patys dėl to gyvenimo kenčia. Man ta erdvė asocijavosi su kančia, kalte, prievarta, neigiamom emocijom ir dabar staiga ten – pramogos. Mačiau ten viduje diskotekos kamuolys sukosi ir kaip supratau ten vyksta... Aš save pagavau, kad kaip jaunas žmogus aš lyg turėjau mėgti tą dalyką, aš taip jaučiu iš savo socialinės aplinkos, kad jeigu esi šiuolaikiškas, progresyvus ir visa kita, tu privalai mėgti tą vietą. O jeigu ne – tu konservatyvus ir atsilikęs. Pradėjau save stebėti ir aš atsimenu, kad kai aplinkoje visi apie tai kalbėjo ir aš garsiai neišsakydavau savo nuomonę, nes aš gal tingėdavau aiškinti, kodėl man atrodo, kad tai yra negerai. Vėlgi, dėl tų moralinių dalykų. Dažnai šiais laikais pas žmones neegzistuoja ta moralinė plotmė tam tikruose dalykuose, egzistuoja tik fizinė plotmė. Buvo diskusija su vienu pažįstamais, kurie turi ten studijas muzikos, tai aš jų klausiau, ar jiems *OK* turėti šalia savo kūrybos tokį *vaibą*, tada jų idėja buvo maždaug tokia, kad tai – tik pastato sienos, kad tai tik pastatas ir tai nieko neveikia. Aš bandžiau pasakyti, kad tai nėra tik pastato sienos, jos pripildytos skausmo, kančios ir neigiamų jausmų, bet jie su tuo nesutiko. Aš tada klausiau, ar norėtų turėti studiją koncentracijos stovykloje, jeigu dabar iš jos paverstų į meno kažkokią erdvę, ar būtų *OK*? – ne, jau nebūtų *OK*. O kodėl ne? – nes ten žmonės mirė, kentėjo nekalti. Kaip keičiasi: jeigu kentėjo nekalti žmonės, tai tos erdvės teršti nesinori, tos pramogos kaip ir būtų nepagarba tam tikra. O jeigu Lukiškėse kalėjo žmonės, kančią patyrė, nors ir buvo kalti,

tai jau pramogos – viskas gerai. Man tas yra moralinis aspektas, kad tokioje erdvėje neturėtų būti pramogaujama. Kad tai ištrina tam tikrą moralinę plotmę.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją, žmones, kurie apie tai liudija?

Manau, kad taip, nes tos erdvės liko nepakeistos, tik estetiškai pagražintos: bet tu įėjęs matai, kas ten buvo. Aš tau dabar pasakoju ir prisimenu tas kameras ir matau jose tuos žmones, kurie ten kalėjo.

Įdomu, kad šiuo metu net fiziškai tos sienos nėra pakeistos: ant sienų likusios žinutės, kalendoriai, plakatai, maldos...

Mano požiūris yra tas, kad su įvairiais pastatais, ne tik su tais, kurie turi tą sunkią aurą, kad tu iškeli instituciją, bet ji lieka. Tas pats, kaip jeigu Černobylį išvalytum nuo radiacijos, ar nebeliktų Černobylis su savo baisia istorija? Man atrodo, kad liktų neišvengiamai. Ir ne tik viduje, bet ir kai eini pro kalėjimą, visas pastatas yra labai daug matęs ir to skausmo prisigėręs, ir tu matai, kad tai yra kalėjimas. Nors sakyčiau vizualiai man tas pastatas gal net patinka. Aš gal nenorėčiau, kad jį griautų, nenorėčiau, kad ten pramogautų, bet norėčiau, kad tas pastatas būtų gyvas, kad jame kažkas vyktų ir dabar yra klausimas, kas ten galėtų vykti. Pritariu, kad ten *Stranger Things* filmavo, bet filme ir yra tamsūs dalykai pateikiami, kurie atspindi šią vietą.

Ar sugalvoji, kokios krypties galėtų būti ten veikla?

Dabar kyla, bet nežinau... Gal edukaciniai užsiėmimai visuomenei apie kriminologiją: apie nusikaltimų suvokimą, apie tai, kodėl žmonės tampa, kodėl jie daro nusikaltimus, kaip tai susiję su socialine aplinka. Man visiškai OK, jeigu ten būtų naudojama filmavimams, jeigu filmams reikia tokios tamsios aplinkos: kažkas turėtų būti susiję, kas atspindėtų tą *vaibą*. Kad neneigtų jo. Ta energetika: ten tamsu, niūru, purvina, kad tą ir atskleistų, kad taip šita vieta yra tokia, čia buvo kalėjimas, čia buvo nusikaltėliai.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Jūsų nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Marketingo prasme čia yra *wow* šita priešprieša, konversija yra *wow*. Kad tu šventi laisvę erdvėj, kuri yra apie nelaisvę. Tai čia visiškai postmodernizmo taisyklės. Galima ir pozityvių dalykų išvelgti, kad lankantis toj vietoj tu gali įvertinti savo laisvę, savo patogų ir gražų gyvenimą. Ta vieta gali tikrai įprasminti, padėti savo laisvę pamatyti ir joje būnant suvokti, kaip gerai tu gyveni. Bet tą gali suvokti ir nebūtinai švęsdamas: gal čia mano siauras požiūris, kodėl aš nenoriu tokio šventimo būdo matyti toj erdvėj? Gal per didelis tas kontrastas, aš kaip pati sociologė ir kritikuoju tą vartotojų visuomenę ir matau tai kaip paviršutinį žmogaus hedonizmą. Žmonių vartojimas ir hedonizmas priešpriešoj su socialinėm, visuomeninėm problemom, kurias atspindi kalėjimas. Marketingo prasme, tai tas kontrastas tik į naudą, bet jeigu vertinti moraline prasme, tai neskanu gal.

Jūsų nuomone, ar buvusio kalėjimo lokacija Vilniaus m. centre buvo tinkama kalinimo institucijai? Paaiškinkite, kodėl taip manote?

Aš sakyčiau, kad ne, bet jeigu pradėčiau savo požiūrį kvestionuot: centras turi būti išvalytas nuo visko, kas nehigieniška, centras turi būti reprezentatyvus, išpuoselėtas ir gražus, nebent senovės artefaktai matosi. Čia sovietinis požiūris, kad visos psichiatrinės turi būti užmiesty. Čia prisimenu Miller: Kodėl mum smurtas patinka? Nes mūsų kasdienybė *išvalyta* nuo visų mirčių.. Kodėl žmonės turi gimdyti ir mirti ligoninėj? Kodėl jie nebemiršta ir nebegimdo mūsų kasdienėj aplinkoj? Nes čia nehigieniška, šlykštu, nemaloni patirtis ta senatvė ypatingai ir visa kita. Ir kodėl mes po to tuos smurtinius filmus žiūrim? Nes mum kasdienybėj trūksta šlykščių vaizdų, nuo kurių mes atsiriboję, nes viskas turi būti tik higieniška. Tai atrodo, kad miesto centras turėtų būti gražus, išpuoselėtas ir toks kaip kalėjimas ir psichiatrinės kertasi. Nors man atrodo, kad sveikoje visuomenėje tai neturėtų būti atskirta. Nors kalėjimas visgi galbūt turėtų: jeigu žmogus nusikalto, tai jis turėtų būti izoliuojamas. Bet kalėjimai turėtų būti kitokie, nei kokie jie šiandien yra, aš apie sistemą pačią. Bet sakyčiau, kad čia – Vilniaus centro unikalumas, kad tas kalėjimas yra. Gal reikia jį ten palikti.

Vakar kalbėjau su viena mergina, kuri mokėsi mokykloje priešais kalėjimą. Ji pro langą net matydavo, kaip veža busiku nuteistuosius.

Bet kartu tai juk tikras gyvenimas. Kaip *Shortparis* rusų *undergroundinė* [aut. *pastaba: pogrindžio*] grupė pasipriešinimo, kur studija turi ir sako – ten pirtis, kur ateina vyrai nuogi, geria rūko pirty. Čia – vaikų ligoninė vėžiu sergančių, čia – dar kažkas... Ir tu eini, kasdien matai skirtingų socialinių grupių žmones ir jų tikrą gyvenimą. Labai įkvepia dainas kurti.

Galvoju, faina, kai vaikai augdami mato daug skirtingų socialinių kontekstų. Čia kaip drausminimo priemonė: „Petriuk, būk geras, nes pateksi dar į šitą pastatą“.

Kaip manai, ar Lukiškių kalėjimas prisideda prie Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo?

O taip, manau labai stipriai ir į teigiamą pusę. Visomis marketingo perspektyvomis turėti meno erdvę Lukiškių kalėjime yra labai gerai. Mačiau, kad ir festivalis kažkoks paminėtas *BBC* ar kažkur. Kadangi čia yra visiškas trendas pasaulyje ir sakyčiau jis dabar jau sensta: dabar jau nieko nebestebina keistose erdvėse meno erdvės, bet toks unikalus, tokiam pastate, tokios paskirties... Man atrodo Vilniui tik į naudą.

Ar „Lukiškės 2.0“ projektas kaip nors paveikė jūsų supratimą apie šią erdvę; jos vertinimą?

Apie patį kalėjimą – ne. Nežinau, tas kalėjimas liko kaip pavyzdys kokios baisios sąlygos buvo Lietuvoj kalėjime. Tai, kaip atrodo pats pastatas tai yra *wow*: tam tikras architektūrinis kūrinys, bet kaip baisiai viduj viskas atrodo – tai palikimas sovietinio kalėjimo, apie tai, kokios baisios yra sąlygos kalėjime. Bet tą suvokimą nepaveikė.

Šiandieninėje diskusijoje dėl Lukiškių komplekso panaudojimo/pritaikymo dalyvauja įvairių pozicijų atstovai: vieni iš jų pasisako už pradinę paskirtį atmenančius projektus (aktualizuojant istorinę atmintį), kiti – už naują įpavidalinimą ir paskirties „perrašymą“. Kokia jūsų nuomonė šiuo klausimu?

Jeigu mąstyčiau labiau per ekonominę perspektyvą, kas Vilniui duotų kažko gero, tai reiktų stiprinti naratyvą, kad tai – pramogų erdvė, nes tik tai atneš pinigų. Žmonės eis į gerus renginius, linksminsis ir leis laisvalaikį. Bet vis tiek man atrodo, kad šita vieta niekada nenorės pamiršti, kad tai buvo kalėjimas, nes būtent tai, kad tai buvo kalėjimas, jai padeda būt patraukliai tiems žmonėms, kuriems atrodo, kad tai nėra sritis, į kur reiktų kišti moralę. Tai jiems, kad čia buvo kalėjimas yra tik į naudą linksmybėms ir visa kita. O pirmasis variantas man sunkiai įsivaizduojama, kad atneštų kokią nors ekonominę naudą, nes tokios veiklos kaip muziejus niekada neatneš pelno, bet tai padės išsaugot vietos autentiškumą: apie tą kančią ir tikrą pasakojamą, kokia tai buvo. Neigiamos emocijos vieta, kur niekas nenorėtų patekti. Reiktų kažkokio kompromiso... tikrai ta diskoteka *creepy* [aut. pastaba: baisi] viduje, alkoholis parduodamas viduje... Man tai visiškai juoda, beviltiškumas ir melancholija. Visiškai nematau tame *faino vaibo*. Man gal ir nepriimtina ir man keista, kaip žmonėms patinka ir jie nori

linksmintis, bet ir kartu aš pripažįstu, kad fainas sumanymas ir faina erdvė ir jie viską fainai daro iš principo. Jeigu aš būčiau prieš 10 metų, man būtų tiesiog super – mėgaučiausi ta vieta ir galvočiau „Dieve, kaip gera, kad tai yra“. Su amžium tas atėjo: situacijos, kur anksčiau buvo nesvarbu moralinis kompasas, dabar su amžium jis svarbesnis tapo. Gal dėl to.

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): buvęs Lukiškių kalėjimas tapo „preke“.

Kad tapo vartojimo objektu, kad tie baisūs dalykai, kurie siejasi su ta erdve, įdarbinami į pinigus ir žmonės hedonistiškai ten leidžia pinigus ir linksmiasi. Su sunkiom emocijom. O kuo skiriasi nuo to, kad koncentracijos stovykloje tą patį padaryt? Bet aš manau, kad didelei visuomenės daliai tai tikrai netiktų. Tai kuo čia skiriasi? Vienur – žmonės kentėjo ir kalėjo nekalti, o kitur – kalėjo ir kentėjo, tik kalti buvo. Ir tas, kad jie buvo kalti leidžia toje erdvėje mėgautis kažkaip. Bet aš neįsivaizduoju, kaip žmonės galėtų mėgautis koncentracijos stovyklos erdvėje, nors gal žmonės geba nustebinti, gal visgi galėtų mėgautis.

O kaip su spektaklių kūrimu, režisavimu toje erdvėje?

Gal kaip tik spektaklis apie meilę ir kaip nuostabu gyventi tokioje erdvėje tinka? Tas kontrastas, visgi, gali paskatinti tam tikrus suvokimus, kai tai nėra paviršutiniška pramoga. Nes koncertai yra paviršutiniška pramoga, bet jeigu spektaklis net apie teigiamas emocijas, bet neša kažkokį gilesnį supratimą, tai net tas kontrastas su erdve gali padėti dar didesnę dimensiją patirti, nei tik vartojimas. Meno forma žiūrint kokia. Yra pramoga, kur tiesiog hedonistiškai būni ir tai tik pramoga, bet yra kur apmąstom, pagalvojam ir išjaučiam jausmus, liekam sukrestį grįžę, nes tai menas, kuris paliečia.

Eitum į viešbutį Lukiškėse?

Matai, šiuolaikiniam žmogui įspūdžių reikia: gal ir neičiau. Prieš kokius 7 metus eičiau su džiaugsmu, galvočiau: „kaip faina, reikia visiems apie tai pasakyt“.

Ar yra tuomet taip, kad šiuolaikiniam žmogui reikia tam tikro nusistebėjimo ir kad Lukiškės patenkina tą poreikį?

Manau taip. Čia madingiems, jauniems miesto profesionalams. Ypač, kurie dirba kūrybinių industrijų srity, ar komunikacija, reklama... Kūrybininkai, kuriems, paversti tam tikrus dalykus pinigais yra darbas. Net tokie projektai nestebina, nes jų visur pilna: kokiam Niujorke, ar

Berlyne... Kažkada ir Loftas buvo *wow*, bet dabar jau pilna visokių tokių dalykų ir nebestebina. Bet kalėjime turėt tokią erdvę dar yra, visgi, *wow*.

Kaip pavadintum tokią visuomenę, kuri ten lankosi? Progresyvia?

Vartotojiška. Postmoderni: apima ir geriausius ir blogiausius aspektus. Visuomenė, kurioje prieštaravimai sumesti į vieną vietą ir dar iš jų geba išspausti pinigą. Šitą moka vartotojiška, postmoderni visuomenė.

Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdote klausimo, kuriuo norėtusi pasidalinti? Kas tai būtų?

Šiaip man būtų įdomu sužinoti nuomonę šalia gyvenančių žmonių, ypač tų vyresnių, kurie ten užaugo aplink kalėjimą. Norėtusi, kad ten kažkas būtų, kad tai nebūtų apleistas pastatas, nenorėčiau, kad jį nugriautų, bet nežinau, kas ten galėtų. Ir aš nemanau, kad visuomenėje turėtų tvarkytis pagal tai, kas man patinka ar nepatinka. Kol kas manau, kad ta erdvė atliepia poreikį didelės dalies žmonių, tai gal taip ir turi būti? Galiausiai, kiek yra erdvių, kur žmonija nežinodama, kas ten buvo, pritaikė visai kitom reikmėm? Ir jeigu dabar tu sužinai, kad tavo namai ant kapinių stovi, ar tu jau nebeturi galėt ramiai gyventi tolimesnio gyvenimo, kokį prieš tai gyvenai? Labiau apie tai, kad mes gyvenam socialinių prasmų pasauly. Tai, kas vyksta man nelabai patinka, bet jeigu reiktų pasirinkti tarp to, kad ten pasilieka kalėjimas arba liktų tuščia vieta apleista, tai man geriau tai, kas dabar vyksta. Sienos yra gyvos, jos prisigėrusios kuo neigiamiausių jausmų ir likimų, hedonistiškai ten linksintis man nėra fainas sprendimas. Bet kaip kalbėjom tas rimtesnis menas, kuris paskatintų kaip tik neužsimiršt man atrodo čia būtų geras variantas.

Kitas momentas yra tai, kad Lukiškių kalėjimas yra labai senas ir jis veikė skirtingų valdžių metų, tai tie patys politiniai kaliniai ten buvo kalinami.

Tiksliai! Kaip tai viską keičia. Atrodo dabar iš karto, kad neįmanoma ten linksintis: vėl ta reliatyvi moralė. Šiaip kalėjimas turėtų būti pataisymo vieta: nubausti, bet baudžiant pasitaisyti suteikti galimybę. Bet kalbant apie Lietuvą, kalėjimas yra tik apie bausmę labai baisiom sąlygom ir dar didesnį degradavimą. Įsijautimą į nusikaltėlio vaidmenį dar labiau nei atsikratymą šito vaidmens. Ir išmoksta dar daugiau kriminalinio elgesio, nei nebūnant kalėjime.

Informantas(-ė) Nr. 4: J. S.

Miestas: Vilnius

Santykis su Lukiškių kalėjimu: Yra lankęs kalinius kelis kartus kaip kunigas

Kitos detalės: Bernardinų bažnyčios kunigas, Katalikų radijo Mažosios studijos vyriausiasis redaktorius. 18 mėnesių kalintas KGB izoliatoriuje.

Papasakokite apie jūsų vizitus Lukiškėse.

Vienąkart tai buvo gal net mišios, nelabai atsimenu, buvo kažkoks renginys, su kitais kunigais. O kitą kartą vienas iš tų garsių kalinių, kur buvo nuteistų iki gyvos galvos paprašė atskirai susitikti su juo ir atlikti visus formalumus. Buvau susitikęs, bendravau, su juo kameroj sėdėjau. Kalbėjomės. Esu kelis metus ėjęs – savanorystė, ten nebuvo paskirtų kapelionų, į tą griežto režimo lagerį, kur yra Švenčiausiosios Širdies bažnyčioje, ten esu kelis metus lankęs, praktiškai kas savaitę susitikimai ir mišios su kaliniais. Ten visai kita erdvė. Seminarijoj kai buvau, kaip tik atsivėrė ta galimybė, tai mes į Marijampolės vadinamą zoną važiaavę esam, su nepilnamečių kolonijos nuteistaisiais bendravom. Daug labai entuziazmo tuo metu buvo, 1990-1989 metais. Tie kalėjimai pasidarė atviresni, kai pradėjo įsileisti dvasininkus.

Čia turbūt sovietų laikais kalėjimas buvo vienoks, dabar kitoks, atviresnis darosi?

Nežinau, kiek mačiau tą griežto režimo Rasų kalėjimą vadinamą, ir Lukiškes, tai nematau, kad didelis pokytis būtų įvykęs. Rasų kalėjime buvo padaryta bažnyčia viršuj, koplytėlė, ten tos gelžbetoninės pertvaros... Tai gražus vaizdas, unikalus, kadangi ten sunku pakliūt. Užlipus geležiniais laiptais galėdavai pamatyti gražų Vilniaus vaizdą pro langelius. O daugiau ten viskas tas pats buvo: ir nuotaika, ir ypač visi tie kvapai, jie yra amžini tokiose vietose.

Bendrai kalbant apie pokytį, kuomet 2021 metais iš Lukiškių iškelti paskutiniai kaliniai, Vilniaus m. sav. kalėjimo kompleksą išnuomojo privačiai agentūrai ir projektas buvo pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinimas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Kvalesnio dalyko, labiau nevykusio, būtų sunku sugalvot. Tai yra visiškai nevykę, neapgalvota... Tokiai organizacijai tokia erdvė atrodo patraukli komerciškai, bet jie net nesugeba nei emociškai, nei idėjiškai tos erdvės suvaldyt, aš tą net nesigilindamas galiu sakyti, iš to ką jie daro. Matyt, kad jie visiškai nesuvokia, kur jie yra ir ką jie iš to nori padaryt. Tam tikra vieta, kuri turi savo pavadinimą ir galima ja pasinaudoti – tai viskas. Bet savivaldybė, kurioje turėtų būt žmonių, kurie net jeigu irgi neturi idėjų kokių nors, ką ten, tai bent jau neleisti tokios nesąmonės. Vilniuje sunku surast vietą, kuri būtų baisiau *pakrauta* negu Lukiškės – ten dar baisiau nei KGB. KGB pastatas buvo apygardos teismas, statytas caro laikais. Ten kameros buvo naudojamos, kai vykdavo teismai, atvest žmones. Ten ir Kražių garsioji byla vyko 19 a. pab., tose kamerosė sėdėjo tie žmonės, bet ten viskas gerai baigėsi. Ten laikinai tuos žmones laikė teismo proceso metu, izoliuodavo. Bet paskui lenkų laikais buvo teismas, tuomet vokiečių gestapas – žinoma – ir paskiau jau sovietiniais laikais, tai turbūt nuo 1940-ųjų pasinaudojo sovietai. Bet gestapas ten irgi bet ko nesodino, tik kur jau bylos buvo garsių žmonių, aišku, sėdėjo ir vokiečių laikais. Beabejo vėliau ir žydų, partizanų ir lenkų rasti užrašai: armijos Krajovos, bet Lukiškės tuo ypatingos, kad ten statyta kaip kalėjimas, statytas okupacinių valdžių ir išnaudota okupacinių valdžių Lietuvoje. Yra Vilniuje ta baisi vieta Antakalnyje, mažai kas ją žino: tvirtovės teritorija, kur muziejai visi, į kalną kylant, Kosciuškos gatvė. Aš visada ten bjauriai jaučiuos, čia gal tik kadangi žinai. Bet ten atmintis dingo. Ten buvo sušaudyta žmonių: patogi vieta, nes kalnas, izoliuota. Pastatyta irgi apie 1963 m., sukilimo metu, kalėjimas, tiems sukilėliams laikyti. Tos moterys ten sėdėjo ir tie visi, kuriuos paskiau Lukiškių aikštėje pakorė, ten irgi buvo kalinami. Daugybė žmonių ten perėjo. Caro laikais turbūt buvo kalėjimas kažkoks, paskiau tarybiniais laikais ten irgi laikė. Yra pasakojimų, tokių pusiau legendų, kad kieme sušaudė... Vėliau kariuomenėj priklausė, buvo daboklė, kitoje pusėje – blaiivykla – visur kalinimo vietas. Ir patys Slušų rūmai gi buvo ir vokiečių kalėjimas padarytas, ir man atrodo lenkų laikais buvo kalėjimas, ir sovietmečio pačioj pradžioj. Ten irgi gera vieta, nes ji įlindusi į upę šiek tiek ir ją labai lengva izoliuot. Bet ten kažkaip išsitrynė kažkaip. Kas žino dabar, kad Slušų rūmuose buvo kalėjimas? Tikrai labai nedaug, bet aš mačiau nuotraukas, ten baisiai atrodė su spygliuotom vielom. Bet statyta kaip rūmai, jie kažkada buvo baisiai puošnūs, tai ta Kosciuškos gatvė išsitrynus, muziejai ir tiek, bet Lukiškės tai liko su tuo krūviu.

Viskas šviežia dar...

Iš tikrųjų šviežia. Ten gi pirmieji žydai, kuomet getas dar nebuvo įkurtas, reikia paskaityt memuarus ar literatūrą, kiek jų ten varyta, aišku, ir sušaudyta. Sovietiniais laikais paskiau buvo kalbos, kad ten šaudė: buvo kalbos, kad veža į mišką mirties bausmę vykdyt, bet greičiausiai čia darė, kieme. Visur tose patalpose, tai kalbos jokios nėra. Ten tie žydai masiškai varomi buvo, grūdami į tas kameras. Lenkų laikais irgi buvo politinių kalinių tų pačių lietuvių: Vilniuje, ar net iš Baltarusijos – visų pakraščiu, iš kur juos čia veždavo, kaip politinius kalinius. Kankindavo. Lenkai, aišku, ne tas pats kas naciai, ar bolševikai, bet vis tiek ten prisigėrę to... Kur žmonės ne šiaip kriminaliniai nusikaltėliai, bet ir kriminalinis nusikaltėlis yra žmogus ir ta kančia yra ne šiaip sau dalykas. Tos vietos, gali sakyti, kad čia kažkokie prietarai, ar kas, kad jauti, nejauti tą kančią, bet ji sklendo. Pasakojimas yra, tai persiduoda. Tie simboliai – apie tai reikia irgi galvoti. Man visada, kai apie Lukiškes kas paklausia, tai yra Vakarų Berlyne tas Špandau kalėjimas, ten laikė Niurnbergo nuteistuosius, neatsimenu, kuris buvo paskutinis, iki gyvos galvos *sėdėjo*. Jis mirė ir tą kalėjimą nugriovė ir sulygino su žeme. Ir baigta. Ir nežinau, ką dabar ten padarė, visiškai priešingą vietą. Tai Lukiškių kalėjimui tik tokia išeitis ir yra. Mes muziejaus naujo neįkursim: yra KGB, traukianti vieta, yra ekspozicija ir viskas, nepalyginsi, kas buvo sovietmečio pradžioj. Ten gali nueiti ir tai sukrečia, kuomet parodo patalpą, kur šaudė žmones, tai tikrai labai veikia emociškai. Ta vieta yra lankoma ir kiek aš girdėjau iš užsienio turistų, tai koks nacionalinis muziejus neįdomu, nes tą viską jie gali pasižiūrėti namie, o į tą vietą jie nueina. Ir kitur – Estija turi, Lenkai dabar turi Holokausto naują muziejų. Tos vietos traukia. Vengrija irgi turi socializmo laikotarpio, mes turim Tuskulėnus – gerai įkurta vieta, gražus dvarelis. Įkurta gerai vieta, memorialas yra ir taškas, trečio, tarsi, nereikia. Mes neaprepsim. Mes neturim dabar to, kas padarytų: kaip Lukiškių aikštėj neatsiranda paminklo šitiek metų, kad kas nors tokią idėją duotų, kad visus priverstų nuščiūt. Tai mes neturim nei intelektualų, nei emocinių, nei idėjinių galimybių ką nors Lukiškėse dabar padaryt. Ką daro ta *chebra* yra niekučiai – jie gal to nesuvokia. Nesakau, kad tai pasityčiojimas, nes pasityčioti dar reikia mokėt, bet jie tiesiog demonstruoja savo banalybę absoliučią. *Neskonybę* ir nejautrumą miestui, istorijai ir tų žmonių kančiai, nes kai pasiskaitai, Vaidotas Daunys atsimenu rašė, apie paskutinį Lietuvoje nuteistą mirties bausme – Varnelį, graži pavardė, nubausti mirties bausme ten irgi kalinami buvo. Eiti dabar ten gurkšnot... Man visiškai nekliudo neveikiančioj bažnyčioj baras, ar koncertų salė, kadangi ten nebuvo žmonės kankinami ir kraujas liejamas. Daryk iš bažnyčios ką nori, net sporto salę, nes vis tiek surasi kažkokį ryšį, tęstinumą. Ten ir Dievo kalbinimas, ir žmonių gyvenimai. O čia tą daryt – aišku čia savivaldybė. Nesuvokiama. Lukiškes reikia nugriauti. „Oj, ten architektūrinis paminklas“ – nieko ten ypatingo ta cerkvė.

Gal ir galėtų būti kažkas, bet, kaip ir sakiau, mes neturime tam pajėgumų, kuri galėtų įprasminti tą ir galbūt sujungti su Lukiškių aikšte. Nugriaut ir pastatyt parką, vaikų žaidimų aikšteles...

O, vis dėlto, kas tai galėtų būti? Ir kokie atminties epizodai turėtų būti išsaugomi?

Čia nėra taip paprasta, reikia mąstyti, kad tie dalykai veiktų. Žiūrėt kitur kaip daro. Aš niekada nesidomėjau preciziškai konclageriais, bet pavyzdžiui Buchenvaldo yra nuotrauka, tai ten buvo prezidentas Obama nuvažiavęs, prie įėjimo į lagerį yra plyta padaryta ir turi atsiklaupiti ir nusilenkt, jeigu nori ją paliesti. Ji yra žmogaus kūno temperatūros, taip padaryta, kad būtų kaip kūnas. Dabar skaitau Etty Hillesum laiškus iš Vesterborko stovyklos, tai ten šimtas keli tūkstančiai žydų praėjo, ir dabar šimtas keli tūkstančiai plytų sudėta raudonų, ir vardai žmonių surašyti, kadangi vis tiek sąrašai tų žmonių išlikę. Labirintą padarė kažkokiam lagery... Reikia žiūrėt, mąstyti. Žinoma, galėtų cerkvėje dabar būti maldos vieta, bet jeigu visą kompleksą, mes nepajėgūs to padaryt. Nematau to Lietuvoje, diskusijas vis tiek seki dėl tų vietų, bet aš nematau to dabar Lietuvoje.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Pats pastatas architektūriškai skirtas riboti laisvę, o dabar tame pastate švęsti laisvę?

Čia primityvu, bet gali tą sakyti: švenčiam laisvę, kur buvo nelaisvė. Bet čia primityvu. Kažkaip kitaip tą reikia. Ten uždarius reikėjo padaryt uždarius Mozarto *Requiem* koncertą kieme ar dar ką nors, kaip Kiolno katedros griuvėsiuose berods 1945 metais, kuomet susirinko likę solistai ir choras berniukų ir kažką padarė simboliškai dėl laisvės. Žmogus negyvena visą laiką kažkokiom idėjom ir jam nereikia kiekvieną šeštadienį ar kartą per mėnesį į Lukiškes nueiti, kad įsitikintų, kad laisvė triumfavo Lietuvoje. Tikrai jis to nedaro ir tie kas ten eina alaus atsigerit, ar muzikos pasiklausyt, tikrai jie ne to ten eina. Čia tik popieriuje, kaip visi tokie projektai: koncepcija, gali kiek nori tuščiažodžiaut, bet tas nevyksta. Reikia nugriaut, bet nedaugiabučius po to pastatyt, bet kažką padaryt, kad būtų gyvenimui. Rygoje laisvės paminklas apsuptas fontanų – nuostabiausias dalykas, šventi gyvenimą. Gyva vieta, ji juda. Reikia mokytis, čia ne taip paprasta, kad paėmei, kažką prifantazavai, surašei: švęsim laisvę. Reikia galvoti.

O nemanote, kad dabartinis sprendimas yra apie šiuolaikinės visuomenės poreikius?

Tas poreikis turbūt kyla iš pasiūlos, reklamos. Gali ką nori sudėlioti, kad žmogų patraukti. Tą laisvę gali visur švęsti, ir nustatytom šventinėm dienom, ir pirkdamas lėktuvo bilietą, skrisdamas į Vakarų Europą – irgi laisvę šventi. Galima visaip, jeigu tikrai to nori. Alaus išgert ar pasėdėt, yra daug Vilniuje gražių vietų, nes nesuprantu, ką kančios vieta prideda mano norui pasilinksminti. Kad pamatai tą, ko esi nematęs? Gerai, ekskursijos, bet jų amžinai nevesi, tai irgi atsibos. Bet tai – primityvu, banalu. Primityvius jausmus, primityvias emocijas, suvokimą daugina tokie projektai ir paskui visas gyvenimas darosi toks. Multiplikuojasi tos lėkštos idėjos ir paskiau jauni žmonės mano, kad tai yra viršūnė kažko – meno ar dar ko nors. Bet padaryti renginį kalėjime yra visiškai nesunku. Nežinau, kaip ten galima ištvirt, nes tas kančios ir specifinis kvapas – prakaito, ten yra. Kančia turi kvapą kažkokį, tą man keli žmonės yra sakę, ir tas tebestovi ten po 40 metų ir daugiau tas stovi. Gali muziejų daryt, bet nežinau, ar Vilniui dar reikia. Reiktų pasakoti ir žydų istoriją.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Beabejo. Bet čia dar bjauriau yra, nes komerciniais tikslais naudojasi ta kančių vieta. Man jau Grūto parkas yra tokia vieta, aš ten nevažiauvau, nes nenoriu iš kažkokių stiklelių su Stalinu gerti. Pigus juokas tikrai nėra atsakymas į tą viską. Ten gali Sadūnaitė arba aš nuvažiuot ir juoktis, kad nebijojom tos sistemos tuo metu, o tie, kas kūrė tą muziejų, jie drebėjo patys. Ir daugino tą sistemą, stiprino ją. Grūto parkas iškraipo istoriją. Mes neturim ta tema pakankamai, kokia Latvija ir tai ta tema turi daug daugiau. Tuos jausmus gimdo visai kitokius, požiūrį. Kiek pastebėjau dabar jauniems žmonėms, dvidešimtmečių, trisdešimtmečių kartai yra įdomu tą žinoti, apie Holokaustą nori žinoti ir savo santykį surast su ta tragedija. Nors nei tėvai, nei seneliai nebuvo paliesti, jokie ryšio kaip ir nėra, bet jiems svarbu tas tiesos išsiaiškinimas, jausmas tikras. Jeigu norim tą įmuziejint, tai reikia jungtį surast su aikšte: kitur tokio baisaus krūvio nėra kaip Lukiškėse. Ten visko: net mūsų dar Lietuvos kaip valstybės visos mirties baismės, palikimas sovietinis.

Ir dabar tai – prekė?

Padaryta prekė, taip. Aš negaliu nieko sakyti, jeigu nugriautų ir pastatytų ten centrą. Na, ne vietoje, bet kai iš to daroma sau nauda... Ne taip lengva yra viską tą suvirškinti. Nekalbu apie patį lankytoją, bet jie net nesistengia to padaryti. Lenkai išleidę monografiją apie Lukiškes, net ne mes. Gal atsiras kažkada jėgų su tuo kažką padaryt, duok Dieve, kad tai būtų laikina. Bet ne tik muziejų, ar ekspoziciją, kažkokį sandėlį ar daiktų saugyklą, aišku, dabar muziejai jau to kratosi. Atsimenu buvau Tasmanijoje prieš daugybę metų, visi žino, kad Australija kaip

katorganinkų šalis, į kurią iš Jungtinės Karalystės siųsdavo, bet Tasmanija kaip atskira sala yra ypatinga. Šalia ten yra vadinamoji Berniukų sala, kur siųsdavo nepilnamečius. O Tasmanijoje didelis muziejus iš to kalėjimo padarytas, įėjęs gauni numerį ir kažkokio kalinio biografiją – vardą, pavardę ir jo likimą. Ir eini paskui, kažkur įvedi tą numerį, ir visą gyvenimą jo pereini. Tokiu būdu sužinai to žmogaus iš Anglijos ar Škotijos atvežto gyvenimą ten. Tave įtraukia. Girdėjau, kad Varšuvoje tas naujas Holokausto irgi labai įtraukiantis, ar Vašingtono Holokausto muziejus, nesu buvęs, bet esu girdėjęs, kad neįmanoma abejingam likt. Ten turi labai viskas derėti: jautrumas, istoriškumas ir galvojimas, ko tu sieki tuo.

Bet dabartinis sprendimas dėl Lukiškių visuomenei patinka: šitas projektas gavo metų kultūros apdovanojimą praeitais metais, žmonių gausu.

Būtų įdomu padaryt apklausą, žmonių pasiteiraut, ką jie ten jaučia. Aišku kažką jie pasakys, jeigu yra girdėję, ar kokį lankstinuką pasiskaitę, tai atkartos tas frazes – švenčia laisvę ar ką kitą. Bet jie net nereflektuoja to. Verslas ima vardą, išnaudoja – geras karkasas, aišku. Aš ne tik apie nepagarbą tai kančiai, gali negerbt, bet čia banalu, neskoninga, nemanau, kad to bet kur reikėtų. Šiais laikais, kai turim tiek galimybių, jaunų išsilavinusių žmonių, būtent tos laisvės dėka užsieny besimokinančių, mokančių kalbų, turinčių visas sąlygas mąstyti, lyginti, žiūrėti, kad šitokią klaikią banalybę įsivaryt į miesto centrą. Aš neišsivaizduoju, kaip žmogų gali traukt eiti į kalėjimą. Jeigu traukia nežinomybė, galima morguose koncertus padaryt, ten gali sakyti, kad tarp lavonų švenčiu gyvenimą. Tai yra žongliravimas frazėmis, bet nei tie žmonės tą išgyvena, nei jie nori tą išgyvent. Pasinaudoja tuo ir viskas. Iš kartuvių gali suvenyrą pasidaryt, iš ko tik nori. Bet istorija yra baisi, ji yra klaiki. Kodėl reikia tos vietos, kodėl negalima kitur? Skaudu. Kaip vokiečiai: baigėsi, mirė tas paskutinis ir Špandau kalėjimo neliko. Nors irgi galėjo ten padaryt ir viešbučius ir viską. Ir tos koncentracijos stovyklos ne visos įmuziejintos, ekspozicijomis paverstos. Bet ir ta reakcija kita: Aušvice yra ir popiežiai buvę – Jonas Paulius gal du kartus, Benediktas buvo, atsiprašė vokiečių vardu. Bet kai buvo Pranciškus, jis ten beveik nekalbėjo, jam žadą atėmė. Lygiai taip pat kai jis į KGB muziejų nuėjo, jis išėjo svirduliuodamas, nieko negalėjo pasakyti. Čia yra reakcija. Normali žmogaus reakcija iš tokių vietų išėjus. Ir savaime aišku, juk nevisi yra Spinozos vaikščiojantys, kad tas idėjas ir turinį sugautų. Čia reikia domėtis, skaityt ir tam tikrą požiūrį turėt. Tai darbas, talentai.

Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdote klausimo, kuriuo norėtusi pasidalinti? Kas tai būtų?

Kad pradėti tą naują etapą Lukiškių, reikėjo surinkti istorikus ir parašyti monografiją, knygą išleisti, padirbėti, prieš kuriant, ištyrinėti. Bokšto gatvėje aš esu gyvenęs ir ten kur Bokšto g. 6 –

labai įdomi vieta, yra seniausios ortodoksų stačiatikių kapinės, vos ne 13 a. įkurtos, ten keli šimtai palaidotų. Ta kalva link Vilnelės. Ten irgi buvo venerinių ligų ligoninė, lenkų laikais vienuolynas buvo, caro uždarytas ir koplyčia panaikinta. O dabar ten SPA, restoranas. Bet ten kruopščiai surinkta archeologinė medžiaga, jie leido vos ne 10 metų ten knaisiotis, ištyrinėt, aprašyt, atstatė bokštelius. Ten aišku nėra tiek tos kančios, nors aišku sukilimo metu ten nukentėjo kelios vienuolės... Venerinių ligų ligoninė, bet ten ji buvo trumpą laiką ir viskas dingo. Ir aprašyta, ištirta, išleistos knygos, surinkta informacija. Ir naujas gyvenimas tos vietos. Aš nemanau, kad būtinai reikia kiekviename žingsnyje primint kančių istoriją, bet padėliokime. Reikia sukt galvą, kaip tą padaryt. O jeigu nugriausi kalėjimą, tai irgi bus graži laisvės idėja, kad kalėjimas griuvo, kalėjimo nebėra. Kalėjimai visi turi būti sugriauti ir išdalint po plytą žmonėm, kaip Berlyno sieną. Ir jeigu yra spygliuotų vielų, tai irgi po gabalėlį, kaip suvenyrą.

Įdomus momentas, kad kol kas kiek kalbu, žmonės krypsta į tą pusę, atrodo, kad moralinis kompasas rodo, kad ne į tą pusę nueita.

Ir tas paskui kitur atsiliepia. Jeigu tu banalizuoji viską, jausmus, suvokimą, primeti tą, tai tas paskui kažkur aidi. Aišku, ta vieta nekalta, žmogus ten pabūna pasijuokia, alaus atsigeria ar kavos, čia nieko baisaus neįvyksta. Bet paskui jam tas kažkur atsilieps, vėliau: būnant, dirbant, mokant vaikus ar auklėjant, ar kuriant. Viskas nepraeina. Jeigu mes kažkokia veidmainystę, *chaltūrą* įpinam, dėl to ir sovietų sąjunga sugriuvo: dėl tos *chaltūros* visos, tikrų dalykų imitacijų. Man ir tie Valdovų rūmai, pirmiausia, kad ten buvo labai daug melo įvartyta. Spekuliacija vienybės. O šalia visiems buvo aukso kasykla, kas tik netingėjo. Neveidmainiaukime, ypač kalbant apie svarbius dalykus.

Informantas(-ė) Nr. 5: R. R.

Miestas: Vilnius

Santykis su Lukiškių kalėjimu: pasirinko nesilankyti

Kitos detalės: Vietos vertinimą sieja su asmenine patirtimi, asmeniniu ryšiu

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto

įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manai apie šį pasikeitimą?

Galima pasižiūrėti iš kelių pusių: jeigu iš teigiamos, tai toji agentūra *8 Days a Week* yra labai faini, aš esu matęs jų organizuojamus koncertus, kokias jie žvaigždes į Lietuvą sugeba prisivilioti, tai kaip jie dirba man patinka. Pati man atrodo esi buvus *Ry X*, jie buvo jį atvežę net du kartus: vieną kartą koncertą darė Botanikos sode, o kitą kartą Pranciškonų vienuolyne. Tai irgi buvo klausimas, ar valdžiai jis priklauso, ar pranciškonams konventualam... Bet jie ir tą vietą sugebėjo gauti, ir Lukiškių kalėjimą sugebėjo gauti. Tai, kad jie kažką daro su tokiais pastatais, kurių nieks nenori, tai yra gerai. Antra vertus, yra gerai, kad jie tą vietą, kur buvo skausmas, kalėjimas, kančios, kad jie padarė linksmybių vietą, o nebe skausmo, kad bando keisti vietos veidą. O ta moraline prasme, kad ar reikia linksmintis tokiose vietose, tai man tiesiog nepatinka, bet galbūt tai yra gerai. Pavyzdžiui, panašiai vyko, kur Šimašius sugalvojo padaryt tą *beachą* [aut. *pastaba*: paplūdimį] Lukiškių aikštėje, tai irgi nesąmonė: padaryk tu prie upės, už 100 metrų upė, padaryki ten paplūdimį, kad žmonės galėtų maudytis, o ne Lukiškių aikštėje, kur karšta, kur nieko nėra, priešais kalėjimą... Keista, kalėjimas – tokia vieta, kur galbūt nereikėtų linksmintis, bet vienas iš variantų – galimas, reiktų giliau pasigilinti. Žinau, kad Anglijoje iš bažnyčių padaryta daug pasilinksminimo vietų, tokių kaip koncertų salės. Tai ir mūsų Kotrynos bažnyčia yra koncertų salė: galbūt ir faina, kamerinė erdvė, neįprasta, tai egzotiška. Bet kiek tai moraliai tinka?

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją, kalinius, visus darbuotojus, na, prižiūrėtojai liko, apsauginis?

Žinoma, kad lieka istorija – tu niekaip negali iš pastato ar kažkokio įvykio istorijos išbraukti, bet priklauso, kaip tu tą interpretuoji. Ar tu interpretuoji, kad reikia ir ką reikia saugoti – mirusius ten žmones ir pagarbą jiems, ar reikia saugot kančią, nes ten ją žmonės patyrė? Turbūt. Istorija lieka, tai tikrai. Ar reikia saugot, ar kaip tik – keisti? Nenoriu būt labai kategoriškas, mano nuomonė yra tokia, bet galbūt yra kita nuomonė, kuri lygiai taip pat validi.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?

Kadangi buvo caro laikais veikęs kalėjimas, aišku, kad ten buvo tam tikra dalis kalinių, kurie buvo politiniai kaliniai, kurie buvo nepatogūs. Aš galbūt saugočiau tų žmonių atmintį, kurie dabar, dabartinei kartai, dabartinei Lietuvai yra svarbūs: jų istoriją, ką jie ten patyrė, kada

atsirado. Aš dabar pagalvoju apie Bokšto gatvę, kur yra tas milžiniškas kompleksas, kur padarė restoraną, SPA, tai ten irgi rado kapines: ne tai, kad dabar rado kapines ir sustojo visos statybos ir nieko daugiau nebus, bus tik muziejus. Nes Vilniuje kapinių buvo pilna... Nors Paneriuose niekas koncertų nedaro, nes tų koncertų erdvių yra pilna pristatyta. Jeigu kas nors norėtų surengti koncertą, rastų vietą, kuri neturi istorijos ir nėra susijusi su kažkokiais skaudžiais patyrimais. Bet kad atmintį saugoti reikia, tai taip. Bet ji ir taip pati išsisaugo: yra archyvų, kam rūpės, tai suras. Ar reikia labai žmonėm *kišti*, kad eitų, ar jaustųsi kalti, kad ten eina, nes čia kažkas numirė? Jeigu aš einu į vietą, kur buvo žudomi žmonės, negaliu linksmintis? Turbūt yra muziejaus dalis, yra pasilinksminimo erdvė – tas kiemas. Mano pasirinkimas yra sąmoningas ten neiti, nes aš nemoku sau atsakyt į tuos klausimus ir nuspręst kategoriškai. Aš suprantu, kad žmonės ten eina, nes nori egzotikos: kai kurie žmonės lipa į kalnus, eina nardyti, šokinėja parašiotu, nes jiems patinka egzotika, *ekstrymas* [aut. pastaba: *ekstremalūs potyriai*], dėl to eina ir į koncertą. Man vieta, kur kažkas buvo kankintas, eiti ten linksmintis ten nepatinka. Visokie dalykai, susiję su mirtim, man nėra prie širdies. Man net ligoninėse būt, žinant, kad jose yra morgas, man nejauku darosi. Žinau, kad pavyzdžiui Santariškėse, žinau, kad ten veža lavonus... Aš tokių vietų vengiu. Jeigu žmonės ten eina dėl egzotikos, aš galiu suprasti. Jeigu versi žmones eiti ir jausti, kad va buvo žudomi, prikabinsi visur tų istorijų, tai irgi bus nefaina. Ta atmintis bus išsaugota, kiek kiekvienas iš mūsų norės. Jeigu tyčia daryt, kad prisimint... Istorija yra istorija, bet kaip tu ją interpretuoji, nuo tavęs priklausu.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Aš apie architektūrą Lukiškėse nežinojau, bet šiais laikais daug kur tas vyksta. Tas pastatas nėra išskirtinis tuo požiūriu, kad mes neigiam kažką: pastato paskirtį, ar dar ką. Jeigu bažnyčiose vyksta koncertai, nors anksčiau ten garbintas Dievas, tai dabar garbinamas kūno kultas, ar pramogos kultas, kur irgi neturi nieko bendro su pradine idėja. Pavyzdžiui anksčiau apie kokius Sporto rūmus, Žydų kapines niekas nekalbėjo, niekam nelabai rūpėjo, buvo saujelė žmonių, kurie saugojo tą vietą, kad ten nieko nevyktų, o dabar vis iš praeities kyla kažkokios žmonėm idėjos, kad reikia grįžti prie šaknų, saugokim... Galim ir su Lukiškėm tą sakt: žmonės nori pakeist. Kas buvo pamiršta, norima, kad grįžtų, pavyzdžiui su žydų istorija,

Paneriais, o pavyzdžiui su tom vietom, kaip Lukiškių kalėjimas ar bažnyčios, norisi, kad pasikeistų. Kaip į kapines yra dualistinis požiūris, reikia saugot, įmuziejint, o kartais – pamiršt, taip ir čia. Aš nesu to požiūrio šalininkas, bet galiu pateisint tuos, kurie turi tą dualistinį požiūrį į tam tikras vietas.

Kaip manai, ar „Lukiškės 2.0“ tuomet yra šiuolaikinius poreikius patenkinanti vieta? Ir kokią idėją ši vieta neša?

Ar tai patenkina, reikia klausti tų žmonių, kurie ten eina: jie turbūt eina visų pirma dėl atlikėjų, kurie ten groja, o visų antra dėl tos vietos, aš manau. Reikia klausti, ar jie gavo to, ko jie tikėjosi. Šita vieta yra išskirtinė, nes tai nėra eilinė koncertų salė su gera akustika. Žmonės ten eina, nes ten kalėjimas, o kaip įdomu, dar pasigiria, kad kalėjime buvo, ne šiaip kad koncerte, o buvo Lukiškių kalėjime koncerte. Galbūt šiaip neina, o į Lukiškes – plusas. Kitiems kaip tik, būna minusas ir jie pasirenka neiti.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Šiaip kraupu turėti miesto centre kalėjimą, reiktų jį nugriaut, ar palikt kažkokią dalį kaip muziejų... Miestui grožio jis neprideda: turėti jį kaip architektūrinį paminklą, tai taip, bet yra minusas – koks miestas savo centre nori turēt kalėjimą? Čia parkelis, čia administracinis pastatas, o čia – kalėjimas, kur mirė daug žmonių, užėikime! Kaip ir koks Aušvicas, žmonės ten važiuoja ne architektūrą žiūrėti, kokia ten ji bebūtų, bet iš karto žinai, kad čia – žydai, žmonės mirė, istorija... Kai pagalvoji apie Aušvicą, iš karto pagalvoji apie visus, kurie ten kalėjo, kurie buvo nužudyti. Taip pat apie Lukiškes išgirdęs, aš galvoju apie tą kančią, o ne „o, kaip norėčiau ten architektūrą pažiūrėti“. Aš galvoju, kad jeigu ten nueičiau, galvočiau, kas šitoje kameroje kalėjo, kokia jo istorija, ar jis išėjo, ar neišėjo... Man tas būtų įdomu. Miesto prasme ta vieta nieko neturi, apart tų žmonių, kurie ten kalėjo.

Taip, o kaip yra su idėjine Lukiškių prasme? Kaip mes kartais lygiuojamės į koki Berlyną, ar dar kur: ar idėjiškai miestas su tokiomis Lukiškėmis yra labai pro-vakarietiškas, modernus, inovatyvus, įdomus, derinantis istoriškumą ir modernumą, etc.?

Nemanau. Man atrodo grynai jeigu norima sakyti, kad Vilnius yra ir senovinis, ir modernus *at the same time*, tai jau geriau Vilniaus visos bažnyčios tą labiau padaro nei kalėjimas. Istoriskai jis nėra senas, čia kas, 20 a. pradžia? Mano šitas namas senesnis – 1808, sako tos plytos. Šitas

namas istoriškai vertingesnis nei Lukiškių kalėjimas. Man atrodo, kad ten liūdna istorija, liūdna vieta, kur reiktų palikt atminimą ir jo nebuvimas mieste tikrai nieko neatimtų.

O jeigu Lukiškėse būtų viešbutis, eitum?

Ne, juo labiau, kam man Vilniuj viešbutis? Yra pavyzdžiui tokių kavinių, ar muziejų, kur žmonės lankosi, nes ten su tavimi elgiasi kaip sovietiniais laikais, apsauginiai ant tavęs varo. Eina dėl tos keistos pramogos, patirties. Ar yra dabar ta „Misija Sibiras“: ankščiau ten žmonės vežė per prievartą, o dabar yra tokių, kurie patys moka tūkstančius pinigų, perka bilietus, savo noru eina į ten, kur... dėl sportinio intereso. *<toliau pasakoja apie Santiago de Compostela piligriminės kelionės patirtį>* Jeigu muziejų padarytų, kur žinai, renginys – „šimtas metų tam pastatui ir paminėkime svarbiausius žmones“, kurie su ta vieta susiję, čia man būtų įdomu. Kažkoks politikas ten sėdėjo, kažkoks rašytojas, kuris gero kažką padarė. O dabar ten eit? Kadangi žinau, kad pilna kraujo tose sienose, man jau pats tas faktas: man bet kokia vieta susijusi su krauju, su mirtimi, nėra maloni ir aš neįsivaizduoju noro ten eit.

O šitas naujas įpavidalinimas šios erdvės, jos naujas įvilkimas keičia tavo nuomonę apie pačias Lukiškes, tavo vertinimą?

Aš galiu prasti žmonių norą tą vietą pakeisti: buvo skausmas, dabar metas tai vietai duot naują atspalvį. Bet man tai visų pirma pastatas, kur buvo kankinti žmonės. *<toliau kalba apie Celine Dion ir kaip eiti tik į jos koncertą Lukiškėse>* Aš suprantu žmones, kurie nori tai vietai duoti naują spalvą, bet aš kadangi pažįstu Julijų [aut. pastaba: referuojama į J. Sasnauską], pažįstu Peškaitį, kuris ten eidavo, tai aš žinau ir man ta istorija iš karto siejasi su kančia, su kalėjimu, su nelaimingais žmonėmis. Įsivaizduok, sėdi ten 20 metų ir žinai, kad niekada neišeisi, tai persisunkia. Ir ta vieta, kad jie nori, bando pakeisti, man vis tiek asmeniškai nepersiverčia į linksmybių vietą.

Manai, kad tai susiję su žinojimu?

Beabejo. Aš kai važiuoju į koncertą į kokią nors vietą, tai niekada nesidomiu, kur jis vyks, kokia tos vietos istorija. Aš manau, kad yra daug jaunų žmonių Lietuvoje, kurie išvis nežino, kad Lukiškių kalėjimas buvęs kalėjimas. Gal tai veikė tik 10 metų. Manau, kad jiems visiškai nerūpi tas, nes jie gyvena savo gyvenimą. *<toliau pasakoja apie močiutę Kazachstane ir kaip žmonės iš Kirgizijos jam nėra žinomi>* Taip pat ir kalėjimas – jeigu esu ne vilnietis, neturiu giminėje tremtinių, mano seneliai buvo baisūs komunistai ir sovietų valdžią šlovino, man būtų

visiškai neturėtų prasmės su kančia. <toliau kalba apie Vilniaus mero sprendimą daryti pliažą Lukiškėse bei kalėdinę eglę, grindžiant, kad tai – klaidos ir išlaidos> Jeigu mano draugai nueitų, [autorius pastaba: į Lukiškes] tai sakyčiau „o kaip faina, gero vakaro“, bet pats neičiau į tą vietą.

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai jums atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų kompleksą nuomą?

Jeigu manęs kas nors paklaustų, ką reikia su ta vieta daryt, tai galbūt sakyčiau, kad dalį nugriaut, dalį palikt. Bažnyčią ar reikia griaut? Tiek Lietuvoje bažnyčių nugriauta, tai dar vieną nugriovus nieks nepasikeis. Palikti tą muziejaus flangą. O kas turėtų tą reguliuot, tai galbūt tas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Manau, kad jie su tuo jau dirba, tai vis tiek susiję. O dėl renginių – nežinau, man būtų sunku išsirinkti tokį renginį, kad būtų įdomus ir išlaikytų tai vietai pagarbą. Jeigu būtų Vilnius tokia vieta, kur visiškai niekur neįmanoma kitur koncertų surengti, tik ten, tada gal. Bet kad pilna tų vietų koncertams – arenos, pristatyta šimtais. Miškuose, parkuose, kodėl ten reikia? Kaip ir sakiau, dėl egzotikos, bet aš nemokėčiau savo pinigus, kad eit pasiklausyt koncerto kalėjime.

Tai manai, kad netinka ši vieta pramogoms?

Mano nuomone – ne. Yra tiek vietų Vilniuje, kur gali *ekstrymą* patirti, pavyzdžiui *Nightmare Hotel* – *ekstrymas*, faina, juokinga. Jeigu nori linksmintis, yra pilna vietų. Man atrodo, kad žmogus prieš eidamas į tokią vietą, turi sau atsakyt į klausimą: „ko aš ten einu? Ar aš žinau, kas yra ta vieta?“ – aišku kvaila, tu neklausi beįeidamas į *Compensą*, ar aš žinau, kas ta vieta. Nesidomėsi, kas buvo prieš tai.

Bet Compensa – naujas pastatas, pastatytas būtent tam tikslui.

Tai žmonės kiti savęs neklausia ir apie kalėjimą, eina ir eina. Aš buvau vieną kartą KGB kalėjime, tai man pasakojo Julius [autorius pastaba – J. Sasnauskas, 18 mėnesių kalintas KGB kalėjime, išstremtas į Tomską], čia – eidavo į tualetą, čia mus uždarydavo į karcerį. Tada tu supranti, bet aišku – tavęs dabar jau niekad 22-erių nepasodins į kalėjimą ir niekad neištrems į Sibirą. Bet kadangi čia mano artimas žmogus, tu negali kitaip žiūrėt į tą vietą. Bet jeigu tu neturi tokių artimųjų, kurie turi su ta vieta ryšių, tai tau vienodai. Kaip pavyzdžiui ta rusų cerkvė, kur senamiesty, kai užlipi Bokšto gatve ir prasideda Pilies gatvė: ten sankirtoje yra cerkvė, prie gruzinų kiosko. Ten yra toks akmuo – Ragučio Dievui, pagonių šventykla buvusi.

Ir ten pat yra cerkvė: tai žmonėm, kuriem ta cerkvė kažką reiškia, tiem tas Ragutis – nesąmonė. O tiems, kam kažką reiškia Ragutis, nes ten nuolatos yra žvakės uždegtos, kažkas patvarko ten, žinai, tie rūpinasi ta vieta, nes jie turi kažkokią sąsają su ta vieta. O turistai, ar nežinantys tos vietos, neturintys jokių sąsajų su ta vieta, tai jam vienodai ir tas Ragutis, ir ta cerkvė. Jis praeina ir praeina. Jis nueitų pasimelsti ir pas Ragutį ir į cerkvę, jeigu keltų sau klausimą. Taip pat ir su Lukiškėm: jeigu nekeli sau klausimų, tai tau vienodai. Jeigu keli – negali sau neatsakęs ten eiti. *<toliau apmąsto vietų reikšmes, žmonių interpretacijas, pasitelkia Golgotos pavyzdžiu, klausdamas, ar ten eidami žmonės džiaugiasi, ar ne.>* Kiek ta konversija siekia pakeisti vietos veidą, o kiek – padaryt eilinių PRą: „ateik į Lukiškių kalėjimą pasilinksmit“.

Tai manai, kad dabartiniai organizatoriai suprekino tą vietą, ją parduoda?

Tai aišku. Aš manau, kad jie tą vietą pasiėmė ne tam, kad padėtų tai vietai pakeisti savo veidą, bet kad pasipelnytų. Jie žinojo, kad pavyks tą vietą padaryt kitokia, įdomia: nes jie sugebėjo padaryt koncertą Pranciškonų vienuolyne kažkada, kai ten irgi ant klausimo buvo. Jie turi kažkokių svirtų, kaip gaut įdomesnes vietas. Manau, kad grynai dėl pasipelnymo, žinomumo, populiarumo.

Tai ar manai, kad ši vieta yra tinkamai eksploatuojama dabar?

Kaip tarpiniam sprendimui – taip. Dabar žmonės turi progą ten nueiti kaip į muziejų, kaip į pasilinksminimo vietą, nes egzotika. Kiti sąmoningai pasirenka ten neiti. Bet galutinis sprendimas jeigu būtų, kad dabar ten visą laiką bus tik koncertų vieta, tai vietai tik pakenktų. Arba mes saugom atmintį tokią, kokia ji yra, arba jeigu mes šaipomės, tai tuomet nugriaunam ir pastatom kažką... Bet irgi – dabar jau žinosi, kad pastatė pastatą, kokį viešbutį *Marriott* naują ir kai žinai, kad ten buvo kalėjimas... Nežinau, ar aš siūlyčiau savo atvažiavusiems draugams ten miegoti. *<toliau informantas prašė papasakoti, kaip organizuojamos ekskursijos buvusiam kalėjime.>*

Ar manai, kad Lukiškių kalėjimo pokyčiai liudija apie visuomenės siekį inovatyviai ir progresyviai pažvelgti į nenaudojamų pastatų įprasminimą?

Jo, aš manau, kad būtent yra laisvesnė visuomenė. Mūsų tėvų ar senelių karta, jeigu būtų iškėlę tą kalėjimą sovietmečiu, ir būtų laisva Lietuva, tai tikrai ten niekas neitų. Nes manau, kad tai tikrai buvo tokia *žaižda* tais laikais. Dabar jau tai *kalinių* kalėjimas, jokios politinės istorijos nėra ir kad mūsų visuomenė laisvėja, progresyvėja, ne taip žiūri – „juoda arba balta“. Turime

teisę laisvai interpretuoti kažkokius faktus. Koncertai prie katedros, gėjų paradai – ankščiau to nebuvo, visuomenė buvo susikausčius. Bet dėl istorinės atminties – man yra svarbu tai išsaugot, kitiems galbūt ne taip, nes jie neturi nieko bendro su tuo. <toliau kalba apie kitas kančių menančias vietas, tokias kaip Panerių memorialas, B. Laurinavičiaus skveras.> Tų vietų kančios pilna, galim kentėt, bet turi būti tam tikros ribos. Pavyzdžiui popiežius nuvažiavęs į Aušvicą nepuola tos žemės valgyt, ar dar ką. Tu eini su pagarba ir viska kita. Išsaugoti kaip muziejų – gerai, kol kas kaip pasilinksminimų vieta – gerai, bet turi būti priimtas kažkoks kitas sprendimas. <toliau informantas prašė daugiau papasakoti apie Lukiškių kalėjime veikiančias įstaigas, vykdomas veiklas.>

Informantas(-ė) Nr. 6: V. G.

Miestas: iš Kauno, pradėjus studijuoti persikraustė gyventi į Vilnių

Santykis su Lukiškių kalėjimu: savanoriauja „Lukiškės 2.0“ projekte

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Mano santykis su Lukiškėm pastaruoju metu stipriai pasikeitė, nes aš jeigu prieš metus buvau tik koncertų laikų lankytoja, šiandien esu dar esu savanorė, kuri tuose renginiuose ir padirba.

Gal gali daugiau papasakoti apie savo apsilankymus ten?

Prieš metus, kai tik atsidarė po konversijos kalėjimas, kai tapo kultūrine erdve, atvira plačiajai visuomenei, buvo keletas koncertų, kuriuose apsilankiau. O šią vasarą atsirado didesnis indelis į visos tos konversijos plėtojimą, prisidėjimas prie visos Lukiškių konversijos.

Ką šiaip manote apie konversiją?

Aš asmeniškai ja labai džiaugiuosi: ta erdvė yra labai įdomi. Aš atsimenu, kai nuėjau ten pirmą kartą į koncertą, buvo toks, turbūt kaip ir daugeliui žmonių ten nuėjusių žmonių, šiek tiek gal nejauku, nes supranti, kad prieš porą metų ten virė visai kitoks gyvenimas, o aš čia atėjau pasilinksminti... Bet, kai matau, kaip tas projektas auga ir plėtojasi, aš labai džiaugiuosi, kad tokią erdvę galima visiškai pakeisti, kitokią emociją į ją įnešti. Ir jeigu sako mano aplinkiniai „kaip tu čia tam kalėjime laiką leidi, kodėl čia tau taip faina, ten tokia bloga aura“, tai man atrodo, kad labai pavyko išvalyt tą *aurą*, nes visai kitokie žmonės ten renkasi, kitokią emociją

atneša. Jeigu esi nusiteikęs, kad ten buvo kalėjimas, ir, skambiai pasakysiu, likimai ten buvo laužomi, žmonės ten už pačius žiauriausius nusikaltimus buvo pasodinti, tai dabar ten kultūrinė erdvė, visai kita emocija. Man atrodo, kad reikia būti atviram tam visai procesui, kad kalėjimas gali tapti tokia erdve – visiems atvira. Ir su savo istorija tuo pačiu.

Ar manote, kad iš kalėjimo iškėlus instituciją, pačias pastate kalėjimiškumo nebelieka?

Matyt, lieka. Vis tiek vaikstant koridoriais matai tuos kalėjimo akcentus, matai grotas, matai lovas, ant kurių gulėjo kaliniai. Pats įvaizdis kalėjimo išlieka. Bet man atrodo, kad kalėjimo įvaizdį galima sukurti bet kokiaj erdvėj. Man atrodo, kad svarbu kokią emociją ta vieta atsineša su savim, nes tas kalėjimo etapas pasibaigė ir mes dabar turim pastatą, kurį mes pritaikėm tokiom atvirom erdvėm ir atnešėm kita emociją: nebėra to skausmo, liūdesio, kuris ten buvo, nusižudymai... Ten visko buvo ir sėkmingų istorijų, kuomet žmonės išėjo atlikę bausmę ir įsiliejo į visuomenę, yra ir tokių, kurie ten atėmė sau gyvybę, yra žmonių, kurie iki šiol tebeatlieka bausmę, bet dabar jau kitoj kalinimo įstaigoj. Bent man atrodo, kad emocijos pasikeitimas stiprus įvyko, bent jau aš taip matau tą konversiją. Žmonės ten ateina su atvirumu ir tokia teigiama emocija, kad pakeistų tą vietą, jos įvaizdį.

Įdomu, kad siejate šios vietos prasmes ne su materialiais archetipais, bet labiau su tuo, kas ten vyksta, kaip įvelkamas visas pastatas.

Taip. Tikrai ne kartą girdėjau iš aplinkinių ir ypatingai iš pavežėjų, kai išsikvieti į tą tikslą, „nu, tai ko čia į tą kalėjimą?“, ir kai tu pasakai, kad ten veikia baras, kad susitikt su draugais, dažniausiai girdima frazė – „kokia bloga ten aura“. Nežinau, man ta aura nėra tenai bloga, bet čia turbūt dėl to, kad man ten vyksta geri dalykai. Aš praleidžiu vakarus su draugais, ten užsimezga naujos pažintys, naujos draugystės. Aš tikiu, kad žmonėm, kurie ten atliko bausmę, visai kitaip tas pastatas atrodo ir jie turbūt neitų ten atsigert kokteilio, ar praleist laiko su draugais. Bet kadangi aš ten nebuvau kaip įkalinimo įstaigoje, aš nesieju to su savo asmeniniu gyvenimu ir vieta, kurioje aš praleidau laiką dėl to, kad turėjau atlikti bausmę už nusikaltimą, kurį padariau. Dėl to man pats pastatas turbūt neturi tokio stipraus neigiamo emocinio krūvio. Man tai teigiamą emociją nešanti vieta: koncertais, susitikimais su draugais. Man ten smagu yra tiesiog leisti laiką: vasarą, turbūt, didžiąją laiko dalį aš praleidau kalėjime, kad ir kaip keistai tai skambėtų. Net atrodo, kad kuomet organizuojiesi kažkokį susitikimą su draugais, kurie nėra Lukiškių bendruomenės dalis, tai kuomet klausia „kur einam susitikti?“ aš sakau – „geriau siūlyk tu, nes aš pasiūlysiu vieną vienintelę vietą, tai yra – kalėjimą“. Nes man ten yra

faina, nes tai yra kažkokia patirtis. Žmonės kai kurie nėra atradę viso potencialo po konversijos, kurį turi Lukiškes: ten gali eit vėlyvųjų pusryčių vasarą, koncertai, pasivaikščiojimai... Beprotiškai platus veiklų ratas atsiradęs po to, kai įvyko kalėjimo konversija.

Jūs tą vietą įdomiai pavadinot: Lukiškių bendruomenė. Ar iki prisijungimo prie bendruomenės jūs buvote tokios pačios nuomonės apie Lukiškes?

Aš turbūt negaliu pakomentuoti tos dalies, kai Lukiškės veikė kaip kalnimo įstaiga. Bet po to, kai įvyko konversija, mano aplinkoje buvo daug bičiulių, kurie įsirengė ten savo kūrybines dirbtuves, kurie prisijungė prie gidų kompanijos. Tai visą laiką girdėdavau, kad ten *žiauriai faina*. Tu visą laiką matydavai, kad ten žmonės sveikinas vieni su kitais, pažįsta, paklausia, kaip sekasi... Tai atrodė, kad jie iš tikrųjų kūrė bendruomenę, tai stiprus bendruomeniškumo jausmas. Ir kai aš pati prisijungiau kaip savanorė prie šitos kompanijos, man tai tik patvirtino. Vieną kartą susitinki su barmenu, kitą su gidu, tavęs paklausia, kaip tau sekasi, būtinai pasisveikina, nepraeina pro šoną. Visą laiką kažkoks gyvas kontaktas yra, visi dirba dėl bendro tikslo ir tas tikslas yra atskleisti, kad kalėjimas gali tapti teigiamą emociją nešančia vieta. Nešti teigiamą žinią, kad gali ateit čia praleisti laiką, gali kurti, gali tavo grupės repeticijos vykti šitoj erdvėj. Nuo pat konversijos pradžios man buvo ta bendruomenė ir prisijungimas man tik patvirtino tą, kad ten žmonės yra palaikantys vieni kitus ir jiems yra svarbus tas konversijos tikslas.

Kaip manai, ar ta vieta vis dar yra kalėjimas?

Manau, kad mes jį dabar tik vadinam kalėjimu, nes tai buvo pastato paskirtis. Dabar tai reiktų turbūt tikslingiau vadinti kultūrine erdve: nes tai yra ir muziejus tam tikra prasme, tai yra ir baras, ir koncertų erdvė, parodų erdvė... Kultūrinė erdvė turbūt labiau tiktų šiai dienai, nei kalėjimas. Mes turbūt kalėjimą galėtume įsirengti bet kokiam pastate, bet kokioj erdvėj: pasidarę pabėgimų kambarį kalėjimų tematika, ar tuomet tai yra kalėjimas, o ne pramogų erdvė? Kalėjimas buvo pirminė paskirtis, mes tą priimam, mes tą pavadinimą turbūt visą laik ir išlaikysim, niekas nepervadins to į Lukiškių kultūrinę erdvę, nes tam pastate toliau bus grotos, toliau bus kameros. Tol kol galės būti tas pastatas, kol niekas nesugalvos daugiabučio kažkokio ten modernaus, nes buvo tokios kalbos.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius

asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis kompleksas panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Čia ir yra tas konversijos momentas, kaip žmonės žiūri į tą vietą: nes yra tikrai daug skeptikų tos vietos atžvilgiu, „kodėl čia ne muziejus, o pasilinksminimo vieta tapo?“. kažkas išvis nori nugriauti tą vietą, nes patogi vieta daugiabučiams – brangūs butai, geras vaizdas. Bet aš nuėjus ten nejaučiu to suvaržymo momento. Aš suprantu, kad užsidarė ta vieta, kuri atliko laisvės suvaržymo funkciją ir ji turi tą prisiminimą: tu žinai, kad ten žmonės dirbo. Kai tave nuveda gidas, jis tau sako, kad „va čia buvo skalbykla“ – bandai įsivaizduoti, kaip tas gyvenimas vyko, bet kai nebėra tiek daug tos infrastruktūros, kuri buvo originaliai – skalbimo mašinos, dar kažkas, kai tu nebematai visų tų atributų, vaizduotė gal taip toli nenuneša? Gal čia mano vaizduotė taip toli nenuneša, kažką gal ir nuneša, nes pavyzdžiui man žiūrint filmus apie Lukiškes, nes jų tikrai yra, „9 vartų miestas“ – vienas iš dokumentinių filmų, kuriuos esu mačiusi apie Lukiškių gyvenimą: aš žiūriu tą filmą ir matau tas erdves, kuriose aš esu buvus, kurios dabar yra mūsų pasirošimo patalpos per renginius, žinau, kad kažkur buvo skalbykla... Man sunku suvokti tą dalį, kad ten žmonės atliko įkalinimo bausmę, kad ten vyko labai griežtas gyvenimas, kad vyko labai daug patikrų. Dabar aš tiesiog laisvai po visas tas erdves vaikštau, man galbūt priešingai, ta erdvė yra laisvės šventimo vieta. Dabar ten tu gali būti laisvas su bet kokia savo idėja – gali ten surengti savo parodą, gali surengti savo kūrybines dirbtuves, kurti muziką, tapyti paveikslus, kurti bet ką. Išlaisvinti save. Aš manau, kad ir anksčiau kalėjimas tam tikra prasme išlaisvino žmones, išlaisvino nuo kaltės jausmo, ne visus turbūt, čia kaip pats priimi. Bet architektūra yra toks vienas momentas, o kalėjime vis tiek turi būt stebėjimas.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?

Aš manau, kad visą tai, kas dabar yra išlikę: kameros, visas autentiškumas. Iš principo ten pakeistos galbūt tik kelios patalpos, kurios yra pritaikytos administracinėm reikmėm, ar elementariai – tualetai, kurie dabar yra pritaikyti didelei masei žmonių. Kažkiek yra pasikeitę, bet didžioji dalis patalpų vis tiek yra išlaikyta autentiška, niekas nėra pakeista, tai man atrodo, kad tą autentiškumą tikrai turėtų išlaikyti. Tuo ta erdvė ir yra žavi, kad tu atėjęs pamatai, kaip gyveno garsiausi Lietuvos kaliniai kai kurie. Gali pamatyti vietą, kur Dekanidzė kalėjo, iš kur jį išvežė mirties bausmę įvykdyti. Tai yra istorijos dalis, bet nemanau, kad reikia nugriauti ir nieko nepalikti, tiesiog žinoti, kad ten buvo Lukiškių kalėjimas. Man tai ir yra tas žavumas, architektūrinis galų gale, kad eini į pasivaikščiojimą ir gidas tau sako, kad čia yra originalios

caro laikų plytelės išlikusios. Tai yra žavu. Tai manau, kad tą autentiškumą turėtų išsaugot, nes tai yra tos konversijos žavesio dalis: kad ne kažkokia nauja bendradarbybės vieta sukurta, o būtent iš tokio autentiško pastato, autentiškos vietos, ten yra kultūrinė erdvė, kuri yra pritaikyta plačiosios visuomenės poreikiams.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Aš manau, kad prisideda. Nes ypač paskutiniu metu užsienio žiniasklaida labai atkreipia dėmesį į Lukiškių kalėjimą ir serialo filmavimas – „Stranger things“, irgi davė savo impulsą. Aš turėjau galimybę bendrauti su vienu šveicarų, kur mėgo *Stranger things* ir aš sakiau jam: „ar tu žinai, kad ketvirtas sezonas yra filmuotas čia, Vilniuje?“, už trijų kilometrų nuo kur mes esam yra vieta, kur filmavo šitą serialą ir tu gali nueit ten alaus atsigert. Žmonės pamato kažkokią kitokią, unikalią, autentišką vietą ir supranta, kad tai yra kažkur Vilniuje: manau, kad tai prisideda prie Vilniaus kaip atviro miesto įvaizdžio – štai mes turim tokią vietą, jos nenugrovėm, bet padarėm atvirą visiems ir jūsų idėjoms lygiai taip pat. Plius iš muzikinės pusės žiūrint, kadangi Lukiškės yra koncertų erdvė, esu girdėjęs gandą, kad kai kurios grupės nori atvažiuoti į Lukiškes vien dėl to, kad galėtų įsirašyti, kad yra grojusios kalėjime. Tai vis tiek yra įdomi, neįprasta erdvė, ne kiekviena grupė pasakys, kad yra grojus kalėjime. Manau, kad prisideda prie tokio atviro, besikeičiančio miesto įvaizdžio: Vilnius irgi turi išgyvent tam tikras konversijas kas kažkiek laiko. Vilnius visą laiką buvo atviras miestas, o čia tik atvirumo įrodymas: „mes esame atviri jūsų idėjoms, mūsų net viena idėja buvo pritaikyt kalėjimą visuomenei, kultūrinei erdvei“. <toliau kalba apie erdvių prisijaukinimą> O dabar tą vietą [*aut. pastaba*: kalėjimą] vadina antrais namais.

Čia tavo atveju taip yra?

Ne, nepasakyčiau dar. Nors labai daug laiko praleista ir kartais pati stebiuosi, kad jaučiuosi kaip namie, nes tos erdvės pažįstamos ir žinai paėjimus, nes ten iš tikrųjų didelė teritorija. Bet yra žmonių, kurie ten praleidžia parom. Ir vadina tą vietą namais.

Tai ar galėtum pasakyti, kad šitas projektas tau sukūrė santykį su kalėjimu?

Faktas, kad prisidėjo, nes aš nebūčiau nuėjęs į Lukiškes, jeigu ne šitas projektas. Man būtų tai tiesiog dar vienas pastatas, apie kurį neturėčiau jokios nuomonės. O dabar aš galiu pasakoti apie Lukiškes su tokiu, nežinau, kartais sakau, kad užsidegimu ir savo darbo kolegas irgi pasikviečiau į ekskursiją tam kad pamatyti, kur aš praleidau tiek daug laiko vasaros laikotarpiu,

kai išeidavau pusvalandžiu ankščiau iš darbo, nes kažkoks renginys laukdavo. Ten yra erdvė, kurioje gera būti, nepaisant to, kad labai aiškiai suvoki, kad kažkada ta vieta buvo labai žiuri.

Ar kultūrinę veiklą vykdančios centrai, projektai ir asociacijos yra tinkamiausia, ar yra dar kažkas, ką galėtum įsivaizduoti šioje erdvėje?

Aš manau, kad šitoj erdvėj galima padaryt praktiškai bet ką. Bet turbūt dėl to, kad aš jau dabar matau, kiek ten visko yra daroma: parodos, meniniai pasirodymai, visokios instaliacijos, koncertai, kūrybinės erdvės. Vasara tai buvo tapę ir tam tikra kino sale, kuomet rodė filmus. Aš nežinau, ar šiai dienai tai kompanijai, kuri vykdo visą konversijos procesą, yra kažkas neįmanomo, nes atrodo, kad jeigu žmonės ten kažką sugalvoja, jeigu erdvė leidžia, jie tą įgyvendins. Bet erdvių ten yra tiek, kad turbūt surasi tokią, kurioje galėsi įgyvendint. Ir televizijų sezonų atidarymo šventės vyko, ir privatūs vakariai vyksta. Ta erdvė yra atvira, reikia tik idėjų.

Šiandieninėje diskusijoje dėl Lukiškių komplekso panaudojimo/pritaikymo dalyvauja įvairių pozicijų atstovai: vieni iš jų pasisako už pradinę paskirtį atmenančius projektus (aktualizuojant istorinę atmintį), kiti – už naują įpavidalinimą ir paskirties „perrašymą“. Kurioje tu pusėje?

Net nežinau. Man su Lukiškėm norisi, kad tai judėtų į priekį, kad duotų galimybę tai vietai augti kaip kultūrinei erdvei. Aš žinau, kad yra skeptikų ir iš istorinės pusės, ar tikrai reikia iš tokios vietos daryti, kaip man yra pasakę – „alkoholikų vietą“, nes pasakiau, kad ten yra baras, kur galima nueit išgert alaus, tai sakė „nežinau, čia turbūt turėtų užsidaryti, o ne alkoholikam vieta turi būt padaryta. Geriausiu atveju – muziejus“. Čia turbūt nuo kiekvieno požiūrio priklauso: man norisi *move on* su Lukiškėm, viskas, važiuojam toliau. Visiškai nauja erdvė, kurią mes paliekam kaip istorinį paveldą, pasakojam apie tai, kas čia vyko, kokios istorijos, kokie likimai. Bet kartu leiskim keistis vietai, kuri nori keistis. Man atrodo, kad čia kaip su žmonėm – jeigu žmogus nori keistis, tai tu leisk jam keistis. Nestabdyk.

Kodėl būtent kalėjime tos kultūrinės erdvės norisi? Jeigu pavyzdžiui 8 Days a Week pasiimtų kokį nors fabriką ir ten visą konceptą vystytų, ar tau būtų lygiai taip pat cool, ar vis tik norėtusi Lukiškėse?

Vis tiek turbūt yra tas istorinis patrauklumas Lukiškių. Tu suvoki, kad ten kažkada buvo visiškai kitokia erdvė ir ją dabar keičia į tokią kultūrinę erdvę. Manau, kad patraukliai papasakojus istoriją kokio nors fabriko, galima būtų padaryti tą patį. Su Lukiškėm buvo

paprasta, nes ta vieta pati iš savęs pasakoja istoriją. Jeigu tai būtų kitas pastatas ir aš išgirsčiau mane dominančią istoriją, aš lygiai taip pat norėčiau ten eit, bet jeigu tos istorijos nėra, turbūt daug sudėtingiau prikviesti žmones. Nes čia buvo išgirsta istorija, šitas etapas baigėsi ir mes darysim kažką kito. „Lelijos“ fabrikas mačiau atsigauna ir pora koncertų ten irgi vyko, bet jis irgi turi istoriją, žinomą vardą, todėl žmones lengviau prikviesti. Bet jeigu surasti kokį kolūkio seną pastatą, turbūt mažiau žmonių pavyktų prikviesti ten. Nes tai nėra kažkokia stipri istorija, kuri pakviečia žmones ateiti, kad būtų įdomu. Jeigu aš žinočiau, kad yra kažkoks naratyvas paslėptas, mane būtų lengviau tiesiog prisikviesti į tą vietą ir tai nėra konkrečiai Lukiškių atvejis. Bet koks pastatas, bet žmogui yra svarbi istorija, kuri tave pakviestų. Nes naujos vietos irgi atsidarinėja ir geros miesto lokacijose, bet jos ne visos turi istoriją ir todėl žmonės tiesiog nesupranta apie ką čia. Ir galiausiai pamatai, kad po metų, dviejų, tų vietų nebelieka. O čia yra istorija.

Manai, kad istorija ir yra „Lukiškių 2.0“ sėkmės raktas? Dėl to žmonės ten eina ir jiems patinka?

Kadangi ta konversija vyksta pusantrų metų, tai pakankamai yra dar naujas reiškinys, manau, kad daug kam tai yra egzotika tam tikra, nes daug kas dar yra ten nebuvęs ir nežino, kaip ten atrodė, kokia ten yra erdvė. Egzotikos elementas: „Dieve, aš nueisiu į koncertą kalėjime“. Kažkas grįžta pasižiūrėti, kur sėdėjo, yra ir tokių žmonių. Ne kartą girdėjau, kad buvę kaliniai atėjo pas gidus į pasivaikščiojimus ir sakė: „aš va šitoje kameroje buvau“. Kažkam gal įdomu išgirst iš kitos pusės istoriją, kažkas gal net nebuvo tam tikrose patalpose, nors praleido šalia dalį savo gyvenimo. Kažkam tai tapo tiesiog darbo vieta: kaip žmonės ten anksčiau eidavo į darbą taip ir dabar ten eina į darbą, tiesiog tas darbas pasikeitė. Dabar jis kultūrinis, o anksčiau tai buvo resocializacija, kalinimas... Pasikeitė sistemos. Kažkam tai tapo ta vieta, kur jie gali kurti ir turbūt tas kūrybines dirbtuves susirastų ir kitur mieste, bet galbūt čia buvo patogu geografiškai, finansiškai. Neįsivaizduoju, kokios yra nuomos kainos, bet galbūt pamatė, kad čia yra labai geras variantas.

O jeigu būtų viešbutis, eitum?

Ne, aš Vilniuje turiu kur gyvent! Manau, kad būtų visai *fun* pabandyti. Buvo bandoma su *Stranger things* padaryti *Airbnb* variantą, kuris būtų įrengtas *Stranger things* filmo tematika, bet tu vis tiek miegi kalėjime. Gal reikėtų pabandyt, visai smagiai atrodo. Net nežinau, sunku atsakyti, nes niekada apie tai negalvojau. Manau, kad neatbaidytų tas faktas, kad kažkada tai

buvo kalėjimas. Viešbutis gal būtų mažiau sėkmingas, didesnį pasisekimą turi kultūrinė erdvė ir aš džiaugiuosi tuo. Neturiu atsakymo – taip, ar ne.

O kaip manai, toks įpavidalinimas galimas bet kokiame pastate? Na pavyzdžiui, KGB muziejuje būtų įmanoma padaryt barą?

Turbūt dar yra tie architektūriniai skirtumai. Lukiškių kalėjimas yra patogus tokiai konversijai, o KGB kalėjimas yra kelių aukštų pastatas, eilinis pastatas kažkur Vilniaus senamiesty. Aš kai atvažiuodavau į Vilnių, kai dar nesimokiau čia, aš tiesiog eidavau ir praeidavau, man tai buvo eilinis pastatas. Ar tai būtų įmanoma – manau, kad taip. Tik ten tos erdvės mažiau, fiziškai sunkiau tai būtų padaryt, bet viskas įmanoma. Manau, kad vėlgi būtų paprasta prieviesti žmones dėl to istorijos elemento, nes tai būtų irgi savotiška egzotika. Bet tas pats KGB muziejus, KGB kalėjimas... Jis man emociškai yra sudėtingesnis negu Lukiškes. Gal dėl to, kad aš KGB muziejų visą laiką mačiau tik kaip muziejų.

Iš kur ateina ta perskyra?

Gal tai, kaip patenki į tą pastatą? Aš į KGB muziejųėjau tik su tikslu apsilankyti muziejų. Lukiškės, kai aš atėjau į jas pirmą kartą, aš į jas atėjau kaip į atvirą kultūrinę erdvę. Tai gal dėl to yra emocinis skirtumas: kai nueini į KGB muziejų, tu girdi tas skaudžias *skaudžias* istorijas, matai tremties nuotraukas, likimus, panašiai... Tai emociškai labai sunku. Lukiškėse tu supranti, kad žmonės išeidavo į laisvę. Tu ateini ir vartai plačiai atverti – „užeik, mes turim konversiją“. Tas emocinis lygmuo atsiranda. Lukiškės dabar man asocijuojasi su teigiama emocija ir kaip mes kalbėjom, su ta vieta, kur laisvė iš tikrųjų žydi, nepaisant to, kad ten buvo laisvės suvaržymo vieta. KGB kalėjime, muziejų, jeigu ten įvyktų konversija, aš turbūt irgi kitokį emocinį krūvį tai vietai jausčiau, nes dabar man tai yra skaudi vieta. Gal dėl to, kad ten birželio 14 vyksta likimų skaitymai ir labai sudėtinga skaityt emociškai: „grižo“, ar „likimas nežinomas“... Kita aura ir su kitais dalykais asocijuojasi. Bet sakau, jeigu bandytų, manau irgi pavyktų perlaužti tą mąstymą, kad ir kokia ta vieta.

Ar pritari teiginiui (ir kodėl): nuo 2021 m. metų vasaros iki dabar Lukiškių kalėjimo erdvė yra tinkamai eksploatuojama.

Aš vertinu teigiamai. Ten dabar yra žmonės, kurie prižiūri, kad kalėjimas negriūtų. Kitu atveju arba mes turėtume nugriautą pastatą, bet be istorijos, kur atsirastų kažkoks daugiabutis, viešbutis, *kažkas*, o dabar mes turim vietą su istorija, kuri yra pritaikyta, prižiūrima, kuri yra

išnaudojama, bet kartu išlaikant jos autentiškumą. Nuėjus į kamerą ten rasi vis dar priklijuotų lapelių, kalinių raštelių. Intymių nuotraukų, kad būtų linksčiau, ar ne? Jeigu tokią istoriją nešantis pastatas taptų benamių vieta... išdaužyti langai, išdaužyti autentiški vitražai. Man atrodo, kad jeigu tas pastatas nebūtų pritaikytas konversijai, būtų daug rizikų, būtume praradę daug autentikos, kurią šiai dienai pavyksta išsaugoti. Man norisi, kad išlaikytume autentiškumą, bet ir priimtume ir tas kitas *Lukiškes*, nebe kaip laisvės suvaržymo vietą, prisimintume, kad tai buvo visą 100 metų istoriją, bet kartu atvira širdim pasižiūrėtume į tą vietą ir leistume jai augti. Ugdytume naują kultūrinę kartą. Jeigu sveikame kūne reikalinga sveika siela, tai Lukiškės padeda išlaikyti sveikos sielos elementą: tu gauni muzikos, tu gauni paveikslų, diskusijų... Esu ėjusi į seminarą Lukiškėse apie emocinę sveikatą, kas yra keista, bet man tai padeda savo emocinį gerbūvį palaikyti, turbūt. Kita vertus – aš galiu ten nueiti tiesiog pasilinksinti. Tai, man atrodo, kad yra įvairiapusis tas veiklų spektras, kuris šiuo metu yra kalėjime. Tai padeda, atliepia visuomenės poreikius.

Ar pritari, kad Lukiškės tapo tam tikru brendu?

Iš dalies – taip. Kaip ir minėjau, kai kurios muzikos grupės tiesiog nori groti, dėl to, kad Lukiškėse: „mes grojom kalėjime“. Ir tai yra ne tik užsienio grupių, bet ir lietuvių nemažai, nes yra tų, kurie tiesiog labai nori ten groti, bet kol kas yra galbūt per maži Lukiškių scenai. Nes Lukiškių scena yra tapusi tam tikru kokybės garantu, nes ten irgi negroja *bet kas*. Tai yra keli *sold-outai* užsienių grupių: „Tash Sultana“ prieš porą mėnesių, „Jungle“ gegužę. Tai yra nuostabu, kad tokia erdvė gali būti ir visi bilietai išparduoti. Tai yra lietuviai, kurie surenka pusę Lukiškių aikštės... Tai yra stipru ir tai tampa tam tikru kokybės brendu. Jeigu pagroji Lukiškėse, gali jaustis įvertintas, nes didžiausius vasaros koncertus kai kurios grupės grojo būtent Lukiškėse.

Ar pritari teiginiui (ir kodėl): Lukiškių kalėjimo pokyčiai liudija apie visuomenės siekį inovatyviai ir progresyviai pažvelgti į nenaudojamų pastatų įprasminimą.

Tai čia visiškai sutinku, nes kai ir minėjau kalbėdama apie eksploataciją, jeigu nebūtų įvykus konversija, tai būtume turėję dar vieną vaiduoklį mieste. Mes turėjome vaiduoklį Kaune, mano gimtajame mieste, kurio niekas nenaudojo, ten galėjo įrengti pačius prašmatniausius biurus tame pastate, tai dabar mes tiesiog sugebam pritaikyti, labai įdomioje erdvėje įrengti kultūrinę erdvę. Mes galėjom nugriauti ir pastatyti dar vieną baltą užšampuotą daugiabutį, o dabar – tai tarsi būtų Vilniaus atvirumo elementą. Atspindi, kad gali iš kalėjimo padaryti kultūrinę erdvę.

Galbūt šio pokalbio metu nepaklausiau kažko, kuo norėtum pasidalinti?

Man norisi palinkėt visiems tiems žmonėms, kurie skaitys tavo darbą apie Lukiškes, atvirumo tai vietai. Kad nežiūrėt taip stereotipiškai, nes nuo 2021 m. vasaros iki dabar, ta vieta tikrai pasikeitė. Mes galime galvoti apie blogą aurą, bet jeigu būsim atviri tai vietai, tai ir ta vieta bus atvira mums ir pavyks pasiimti ne konkrečiai įkalinimo istoriją, bet leisti savo laisvei žydyti toj vietoj. Man labai patiko šios vasaros šūkis: „auk laisvėj!“ – tas ir parodė, kad kalėjime tu gali būti laisvas. Visom prasmėm. Kalėjimas gali būti ir laisvė.

Informantas(-ė) Nr. 7: L. M.

Miestas: Molėtų rajonas

Santykis su Lukiškių kalėjimu: 2011 m. lankėsi kalėjime, atliko sociologinį tyrimą apie kalinimo sąlygas

<prieš pradedant pokalbį informantui papasakojamas magistrinio darbo sumanymas>

Aš nelabai supratau, kaip gali šita vieta tapti traukos objektu renginiams, parodoms ir man buvo iš karto atmetimo reakcija. Ir aš nesu ten apsilankius nuo tada, kai ten atsirado erdvė renginiams, ir nemanau, kad lankysiuosi. Pabuvus ten, kuomet buvo kaliniai ir kuomet buvo įkalinimo įstaiga, pajutus visa tai, kažkaip labai sudėtinga pagalvoti, kad ten galima gerai praleisti laiką.

Man irgi kyla tokie klausimai, bet nesinori sakyti, kad tai yra blogai, ar ne, norisi pasižiūrėti, kaip tai yra įmanoma. Į ką mes kreipiame dėmesį, nes turbūt tai, kaip matome dalykus, skiriasi.

Tai tikriausiai. Ir tai, ką jaučiame. Yra mano pažįstamų tarpe, kurie nuomojosi ten patalpas savo kūrybinėms dirbtuvėm, ir po kelių savaičių jas pernuomojo, nes tiesiog nebuvo įmanoma ten dirbti, nuo to, ką jautė. Ir yra kiti žmonės, kurie jaučiasi ten puikiai ir dar labiau pagauna tą kūrybinį *vaibą*, ir jiems ten labai viskas gerai. Čia galbūt mūsų vidiniai dalykai: vidinės vertybės, ar iš vaikystės atsinešti dalykai ir mes tiesiog skirtingai suprantam...

<toliau informantas duoda sutikimą dėl jo atsakymų naudojimo magistriniame darbe, kiti formalumai>

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Lukiškių kalėjime lankiausi apie 2011 metus kartu su savo sociologijos dėstytoja: mes darėme tyrimą, keliavome į kalėjimą, kaip į ekskursiją, galima pavadinti. Ir žiūrėjome sąlygas, kaip ten gyvena patys kaliniai, vaikščiojom po visas patalpas, matėme kalinius, su jais bendravome. Buvome tose mažytėse erdvėse, kur jie išeidavo į lauką. Tai buvo mūsų tyrimas ir mes iš to rašėme mokslo darbą.

Bendravote su kaliniais?

Tai buvo labai šokiruojanti patirtis.

Gal gali papasakoti kodėl?

Kai mes atvykome į patį kalėjimą, mus pasitiko moteris, kuri vedė tą ekskursiją ir mus priėmė toje koplytėlėje pradžioje. Ir pasakojo, kaip kaliniams čia rengiami koncertai. Mes, būdami studentai, pirmiausiai buvo pasipiktinimo banga: „kaip čia taip – koncertai kaliniams“, iki kol neįėjome į patį vidų. Lauke yra kaliniai, kurie dirbdavo, kurie turėjo mažesnes bausmes ir galėjo vaikščioti laisvai po teritoriją. Jie pradėjo šūkauti įvairiausius baisiausius žodžius, švilpauti, nes mūsų buvo labai daug merginų, tai buvo labai nemalonu, ir mes stengėmės kuo greičiau įeiti į tą pastatą. Pastateėjome prie tų, vadinamų celių, kur jie yra laikomi, ir mums atidarė tą mažytį langelį duryse, kad pasižiūrėtume ką jie veikia. Tas momentas buvo labai nemalonus: kaip į zoologijos sodą pas žmones, nes jie irgi juk žmonės, ar ne? Buvo viena kabina, kur visiškai ramiai sėdėjo ten žmonės, ten vyrai buvo, ir net nesureagavo, kad mes į juos žiūrim, nes kas 15 minučių juos tikrina, ką jie veikia. Kiti buvo, kur pradėjo daužyti mum duris, rankas bandyti prakišti pro tas mažas grotas, rėkti ant mūsų. Mes matėm juos ten būnančius, ir jausmas tikrai nebuvo malonus. Tas vidinis jausmas, kad mes į juos žiūrim kaip į kokius gyvūnus, ir tas jausmas, kaip jie reagavo į mus, kad mes atėję be reikalo, kad mes menkesni už juos, kad ant mūsų šaukti reikia, rėkti. Tai nebuvo ta patirtis maloni.

Turbūt šiandieniniame kontekste, kažin, ar būtų galima stebėti juos taip. Nebent patys kaliniai apie tai žinotų ir sutiktų. Bet turbūt tuo metu kažkoks kitas supratimas buvo, ir tai buvo daroma – parodomi kaliniai. Dabar tai kertasi su privatumu.

Aš irgi šiandieniniame kontekste apie tai galvoju, bet ten buvo tam tikro nusikaltimo lygio kaliniai. Mūsų nevedė į aukščiausius tuos, kur dideli nusikaltimai. Ir tie nusikaltėliai buvo

supažindinti, nežinau, ar buvo gautas jų leidimas, bet jie buvo supažindinti, kad tokia ekskursija vyks ir kad mes ateisim. Tie, kurie dirbo lauke, tai mes tiesiog matėme juos tenai dirbančius, jie tiesiog vaikščiojo. Nežinau, ar jie buvo supažindinti, kad mes ateisim. Bet būtent tie, kurie buvo tuose kambariukuose, tai jie buvo supažindinti. Tikrai nežinau, ar buvo gautas leidimas jų pačių, kad mes žiūrėtume į juos.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją, žmones, kurie apie tai liudija?

Aš manau, kad ten lieka tiek daug skausmo, net šurpas eina per kūną, sienos yra prisigėrusios to skausmo, to netikrumo, visos neapykantos viskam. Taip, daugybė kalinių yra, kurie galbūt nesigaili, kad atliko kažkokius nusikaltimus, bet daugybė kalinių ten ėjo iš proto. Mums pasakojo, kad juos tikrina kas 15 minučių: atidarydavo tą langelį ir pažiūrėdavo. Ir sako, kad būna į dieną kelis kartus: atidaro langelį – gyvas, atidaro langelį – pasikoręs. Ir tai buvo jau visiškai normali praktika. Atidaro langelį – jis sveikas, atidaro langelį po 15 minučių, jis jau susibadęs su tušinuku, kad jį išvežtų į ligoninę. Tai visas tas skausmas yra susigėręs tose sienose, ta visa energija. Aš net neįsivaizduoju, kaip ten galima to nejausti, ar kažkaip užsiblokuoti nuo to, viso kas ten buvo, vien juk mintyse pagalvojus: ten nebuvo, kaip pasivaikščiojimas parke. Tai buvo tikrai baismės ir žmonės ten tikrai ne geriausius savo metus praleido. Nors taip, Lietuvoje ir buvo galima mokintis, buvo galima privačius korepetitorius kviestis, kas norėjo. Net iki mirties kalintys galėjo toliau tobulėti. Bet labai maža dalis ten stengėsi kažkaip išgyventi, juose to sąmoningumo nebuvo. Tas visas pyktis, agresija, tikrai ten yra išlikusi, visa ta atmosfera. Manau, kad čia kažkaip labai labai skirtingas pobūdis to, kas buvo ir to, kas dabar vyksta. Ir čia negali to suderinti, tiesiog.

Labai įdomu. 2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manai apie šį pasikeitimą?

Nuo pirmų žinučių žiniasklaidoje, kad keisis ir bus tokia įstaiga, kur bus galima nuomotis patalpas ir vyks koncertai, man iš karto buvo atmetimo reakcija: nesuprantu. Man neišeina suprasti, kaip galima tas patalpas daryti kažkokias kūrybines, ar parodas.. Tikrai ta visa energija ten yra ir tu eidamas į koncertą nori pasikrauti gero *vaibo*, energijos ir smagiai pasiklausyt

muzikos. Aš niekaip negaliu suprasti, kaip tose patalpose tai gali vykti. Nors pavyzdžiui Trakų pilis, juk ten irgi visko buvo – ir mūšiai ir visi kiti dalykai, bet tai buvo gal labai tolima senovė. Nors ir koncertai ir ten man nesuprantami yra. Bet ten labiau nesuprantami yra dėl to, kad ten yra paveldas, kurį reikėtų saugoti, o čia – ką tik. Ką tik vyko visi šiti dalykai ir juo labiau tie žmonės, kurie ten kalėjo, vis dar kali kitose įkalinimo įstaigose. Ir ta energija, ta neapykanta ir pyktis, tenai tikrai tikrai pasiliko.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi ir kažkokiu būdu gerbiami?

Manau, taip. Tai yra mūsų vienintelis Lietuvoje kalėjimas, kuris buvo ir taip kaip yra saugomos pavyzdžiui tos koncentracijos stovyklos: parodyti, kaip vyko. Nes tai yra istorija, mūsų buvo tokia teisėsaugos sistema ir taip buvo laikomi kaliniai. Ir tai pamatyti, sužinoti tikrai, manau, būtų naudinga ir įdomu, jeigu tai būtų kaip muziejus kažkoks. Kaip pavyzdžiui yra KGB muziejus, kur irgi laikė kalinius: tikrai yra įdomu tai pamatyt. Tu ir matai tai iš tos perspektyvos, kas ten vyko, o ne ateini apsilankyti į koncertą ir esi toje vietoje. Kaip paveldas, aš manau, kad tai būtų labai įdomu – tą pačią ekskursiją su įdomiais gidais, kurie pasakotų, kas ten buvo, Ir juo labiau jaunimui pamatyti, kad buvo tokios įstaigos, nes dabar viskas pasikeitė.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Tarkim ten, kur gali išsinuomoti savo dirbtuves, laisvai ten kurti, bet iš tikrųjų, tave gali stebėti iš visų pusių. Taip, užsidengi savo langus, aš nežinau, kaip yra įsikūrę tie, kas ten išsinuomoję, bet tai prieštarauja pačiai pastato koncepcijai.

O kaip manai, ar kalėjimui Vilniaus centre buvo tinkama lokacija?

Neįsivaizduoju, tuo metu, kai jį statė, kas buvo aplinkui: kas tuo metu vyko, ar tai buvo pats centras visuomet, ar tai buvo nuošaliau nuo centro, bet manau, kad turėtų būti už miesto tokie dalykai, ne prie seimo ir ne prie bibliotekų. Galbūt tai ir buvo vienas iš aspektų, kodėl reikėjo išskeldinti kalinius, nežinau.

O pats projektas „Lukiškės 2.0“ kažkaip pakeitė tavo požiūrį, vertinimą šio kalėjimo?

Aš manau, kad ta paskirtis, kuri buvo, ji duoda toną tam, kas turėtų toliau vykti su tuo pastatu. Tai nebuvo paprastas pastatas, kurį mes atkūrėme ir dabar naudojame pagal kitą paskirtį, tai vis tik buvo kalėjimas. Tai neturėtų visiškai prieštarauti tam, kas ten buvo, bet iš kitos pusės, gal toks ir yra tas tikslas, kad visiškai pakeisti tą specifiką pastato. Mano asmeniniu požiūriu tai nesuprantama.

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai tau atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Manau, kad arba tai turėtų būti muziejus žmonių naudojimui, apsižiūrėti, kas buvo. Galbūt dar įmanoma būtų kažkaip pritaikyti psichiatrines ligonines? Kažkokioms patalpoms... Bet nematau to pastato kaip išvis viešai naudojamo kažkokiom kitom reikmėm. Negaliu ten įsivaizduoti ir matyti kažkokių biurų, arba kažkokių nuomojamų patalpų, ar gyvenamųjų patalpų, kad irgi buvo kalbos – gyvenamieji namai, ar *loftai*. Kaip ir minėjau, šitas pastatas duoda toną tam, kas turi vykti po to. Vis dėlto yra istorija, kas vyko ir tos sienos tikrai prisigėrusios tos energijos, kuri persiduoda.

Minėjai psichiatrinę ligoninę, gal gali praplėsti šią mintį: kodėl manai, kad tai būtų tinkama?

Tiesiog atėjo tokia mintis. Jeigu yra kažkokie sunkūs sutrikimai psichologiniai, gal tas pastatas, ta energija duotų tą pastūmėjimą keistis ir gydytis? Arba gali likti uždarytas toje celėje, kur tave visi stebi – šizofrenija, kur tau labai bloga. Arba tu gali išeiti ir gydytis. Gal kažkaip sukoreliuotų ta energija su vidine būseną žmogaus ir padėtų jam sveikti? Bet čia tokia mintis mano, neįsivaizduoju, ar tai įgyvendinama.

Įdomus tas momentas, kad kuomet kalbame apie visuomenės dalį, kuri iškrepta – savo noru daro kažką nesuvokiamo, arba dėl ligos yra nesuvokiami, mes juos kategorizuojam kaip kiti. Ir tarsi jie turėtų būti už miesto, toliau nuo mūsų, o kalėjimai ir psichiatrinės, tarsi, yra panašaus krūvio institucijos.

Gal ta energija: pyktis, neapykantos jausmas, nežinomybė, kas bus rytoj... Gal ta energija kažkaip susijusi, arba mes patys bijom? Kaip pavyzdžiui kalinio: mes bijom, ypač jeigu jis kažkokį didelį nusikaltimą atlikęs: apvogęs, išprievartavęs, tai yra baisu. Lygiai taip pat ir psichikos ligonių mes bijom, jeigu jis serga kažkokia tikrai labai sunkia liga ir, tarkim, ta pačia šizofrenija, nes tu negali jam padėti. Tai yra nekontroliuojama. Gal dėl to mes kažkaip susiejam dėl baimės? Bent jau aš tikrai bijau.

Buvo kalbų ten viešbutį įkurti, ypač kažkokių aštrių pojūčių mėgėjams.

Aš tikrai nesilankyčiau. Nežinau, galbūt, ypač jeigu žmonės pasirinktų patys, kurie to nori, gal. Nes, tarkim, koncertas – tavo mylimas atlikėjas koncertuoja ir tu nori apsilankyti, dar dvejoji ir nusprendi nueit. Tave, tarsi, verčia, Jarutis kviečia, ateik. O čia būtų pasirinkimas visiškas. Tu suvoki, kas ten buvo ir pats ten keliauji.

<toliau informantas kartoja savo nuomonę dėl kalėjimo tinkamumo renginiams>

Ar pritariate teiginiui (ir kodėl): Lukiškių kalėjimo pokyčiai liudija apie visuomenės siekį inovatyviai ir progresyviai pažvelgti į nenaudojamų pastatų įprasminimą.

Aš manau, kad dalis šiandieninės visuomenės veikia kaip tam tikra *banda*, kuri net nesusimąsto, kaip jų veiksmai įtakoja kitus, ši vieta tą ir parodė: man nelabai ir svarbu, kas ten vyko, man svarbu pasilinksminti. Aš nemačiau iš mano aplinkos žmonių, kurie tikrai sąmoningai žiūri į pasaulį, kad ten lankytųsi. Aš suprantu, kad kartais esi priverstas ten eiti, tarkim, paroda vyksta ir tu nori parodyti savo darbus, ar kažkokius dalykus, bet suvokti, kad kur tu lankaisi ir ką tu palaikai? Tu palaikai, kad tas pastatas, kuriame vyko tie visi kalinimai, gyvuotų visiškai priešingai. Manau, kad tame yra daug to aklumo ir norėjimo savo poreikį patenkinti, net nekreipiant dėmesio į aplinką.

<toliau informantas kartoja jau išsakytas mintis>

Minėjai, kad turi pažįstamų, kurie ten nuomojosi patalpas, bet išsikėlė. Gal gali papasakoti apie tai?

Buvo kelios moterys, kurios ten buvo išsinuomojusios patalpas būtent kūrybinėms dirbtuvėms ir nepajėgė susitvarkyt su tuo, kas vyksta: ir galvos skausmai buvo prasidėję vienai labai dideli, ar tai nuo tos visos energijos, kuri buvo, ar nuo vidinių klausimų – nežinau. Bet jos dvi iš karto pernuomojo tas patalpas: viena 2 savaites ten išbuvo, kita – pusantro mėnesio.

<toliau informantas kartoja jau išsakytas mintis>

Informantas(-ė) Nr. 8: R. K.

Miestas: Vilniaus m.

Santykis su Lukiškių kalėjimu: pusantrų metų iki kalėjimo uždarymo savanoriavo, lankydamas kalinius. Po konversijos lankosi renginiuose, koncertuose, baruose bei yra projekto, šiuo metu veikiančio Lukiškėse, „Gentys“ *fasilitatorius* (vyrų savipagalbos projektas).

Kitos detalės: kalėjime jaučiasi „kaip namuose“

Gal gali papasakoti apie kalinius, kuriuos lankei ten savanoriaudamas ir kaip jauteisi tuo metu?

Mūsų grupėje buvo apie 20 nuteistųjų: pradžioje tai buvo visi nuteisti iki gyvos galvos, ta visa grietinėlė, žymių daug pavardžių, nusikalstamo pasaulio 90-ųjų žvaigždės, sakykim. Po to dar buvo prijungti su ribota bausme, bet pradžioje tai buvo tik nuteistieji iki gyvos galvos, faktas – už sunkiausių nusikaltimus. *<toliau mini, kad galėtų ilgai pasakoti detales ir kodėl.>* Tai buvo pagarbus bendravimas, labai šiltas, kaip tokioje aplinkoje, nes tie kaliniai mūsų visada laukdavo, mūsų kaip savanorių, ateinančių iš laisvės, nes jiems tai buvo viena iš galimybių susitikti žmones iš laisvės – ne iš jų rato, bet pabendrauti su kitais žmonėmis. Galimybė prasiblaškyti, tai renginys, kažkoks veiksmas, kuomet ir tarpusavyje jie gali persimesti kažkokiu žodeliu. Visada jie džiaugsmingai mus pasitikdavo: ir nors visada buvo vienas ar du prižiūrėtojai patalpoje, jokių incidentų, ar net jų užuomazgų per tą laiką nebuvo. *<toliau pasakoja apie savanorių vidinę motyvaciją lankytis kalėjime, norą nešti kaliniams viltį.>* Tai buvo labai šiltas, *fainas* bendravimas.

<toliau pasakoja apie techninę ir organizacinę susitikimų pusę, kaip vykdavo susitikimai: pokalbis rate, giesmės, bendros diskusijos, evangelijos refleksija.>

Įdomus dalykas tas šiltas bendravimas tenai. Aš atsimenu, kai atėjau ten, juokingas dalykas, pereinamojoje salėje, kur laukėm mes, kol nusileisim į kitą patalpą, ten buvo stendas, kur sužymėta: „linkę užpulti“, „psichiškai nestabilūs“ ar dar kažkokie, ir aš žiūriu į tuos veidus – o! Gal keli yra ir mūsų grupėj. Aš jau juos kai pažinęs, tai atrodo, kad keista, kaip jis gali būti linkęs užpulti, nes nesijaučia tos agresijos bent jau mūsų susitikimų metu. Kai su mumis bendravo, jie pasikeisdavo: jie ne kartą yra sakę, kad mum ateiant, atsiranda kaip kokia oazė, „kur mes galim džiaugsmą kažkokį gaut“, o sugrįžus visi savisaugos mechanizmai įsijungia, reikia išgyventi, pykčiai, tamsa. O pas mus jie tikrai su džiaugsmu eidavo, galėdavo savo *panetkes*, vadinamas, nusimesti ir šiek tiek pabūt savimi.

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manai apie šį pasikeitimą?

Teigiamai vertinu: aš džiaugiuosi, kad tas kalėjimas liko atviras visuomenei. Dabar tas virsmas yra toks, kad ne tik patalpų paskirtis pasikeitė, bet iš ir esmės Lukiškės buvo vienintelis kalėjimas Lietuvoje. Ir tie visi kaliniai, nes mes juos lankėm ir važiavom į kitas įkalinimo įstaigas, nes juos visus pažarstė po visur – ir į Marijampolę, Alytų, Pravieniškes, kai kuriuos man teko važiuot pačiam aplankyti. Tai jie dabar jau tose vadinamose *zonose*, pataisos namuose yra kalinami, tai tų kalinių nuteistų iki gyvos galvos, sąlygos yra ženkliai geresnės, nei kalėjime Lukiškių. Su Lukiškių uždarymo neliko griežčiausios įkalinimo formos kalėjimo, kaip tokio, tai tas yra didelis pokytis. O dėl tų pastatų, tai Lukiškės yra caro laikų pastatas ir tai yra architektūrinis paminklas, ir aš džiaugiuosi, kad sprendimas nebuvo griauti, ar kažkaip rekonstruoti iš esmės, ar įpinti *stiklainius* [aut. pastaba: *referuojama į daugiaaukščius biurų pastatus, kurie atrodo, kaip stikliniai*]. Aš džiaugiuosi, kad tie pastatai stovi ir tik jų vidus, pritaikymas keičiasi ir kad tai yra atvira visuomenei. Prideda Lietuvai išskirtinumo: niekur nerasi Europoje, kad sostinės centre būtų kalėjimas, patapęs laisva kūrybos ir renginių, pramogų vieta. Čia yra unikalus dalykas. Tai, kas dabar, yra man yra labai gražu, plus išlieka istorinė vertė, kaip muziejaus. Ir aš tikiuosi, kad ne visi kalėjimo pastatai bus išnuomoti ir leidžiama daryti remontus, keisti visą formą. Bet išliks ta autentika, kur dabar vyksta labai įdomios ekskursijos, tai tokia multifunkcinė erdvė man patinka labai. <toliau informantas kartoja anksčiau išsakytas mintis.>

Pavadinai pastatų kompleksą paminklu: kaip manai, kokia atmintis išlieka, iškėlus iš jo instituciją?

Ta gija istorinės atminties perdavimo ir būtų tas muziejus. Ta dalis kalėjimo, kuri yra nerekonstruojama ir paliekama nepakitusi, ir kur toliau tęsiamos ekskursijos, pasakojama, kas čia buvo iš tikrųjų: šitą išlaikius, manau, kad atimtis išliktų. Manau užtektų vieno, dviejų korpusų, išlaikyti tai atminčiai. Ir beabėjo nekeičiant išorės, nes ji iš savęs labai iškalbinga: tiek tos sienos su koncertina ant viršaus, tiek tie visi mūrai su mažais langeliais, jie irgi neša savo priminimą, kas tam pastate išvis.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Aš manau, kad ta idėja gražiai išsipildo: tą, ką aš jčiau lankydamas kalinius, kai dar buvo kalėjimas, kad laisvę gali patirti net tarp tokių aukštų sienų – fizinėje nelaisvėje gali vidinę laisvę patirti. Tai labai kalbėjo per susitikimus bendraujant su kaliniais, kurie buvo nuteisti iki gyvos galvos, kurie žinojo, kad jie niekada neišeis, kad visada liks už tų sienų, atskirti nuo visuomenės. Bet kai kurie iš jų rado būdą, ar pradėjo atrasti, tą vidinę laisvę, kuri suteikia tą patį pojūtį, nors išoriškai tokiose atšiauriose sąlygose. Dabar tai tampa tokiu vaizdiniu dabartinės erdvės: sienos, architektūra, išplanavimas kaip kalėjimo, atrodo, varžo ir riboja, bet viduj, kas vyksta – tai yra kūryba, o kūrybos pagrindas ir yra laisva mintis, laisvė. Kažkokie laisvi renginiai, laisvi žmonės, laisvai ateina. Laisvės negali apriboti kažkokiom sienom ir mūrais.

<toliau kalbama apie kalinius, kurie nebendravo su savanoriais, apie jų laisvės perspektyvas>

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai tau atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Aš dabar nežinau pilnai, kiek ten ko vyksta, žinau, kad dalis yra nuomojama pavieniam asmeniui – fiziniui, juridiniui, kūrybininkui, sakykim taip. Yra siuvėja, tapytojai, yra kas muzikuoja – meno erdvė, yra du trys barai, kavinės veikia, koncertų kiemai, erdvės, kur visą vasarą buvo sumontuota scena. Dar ką girdėjau, kad yra minčių padaryti tokį kaip *hostelij*, vienai ar dviem naktim tose celėse įkurti, tokį kaip *Airbnb* celėse patirti.

Apsilankytum?

Aš lankyčiausi, būtų įdomu. Jeigu tai būtų interaktyvu, su maitinimu, kaip dabar yra tas sovietinis bunkeris, kur yra aktoriai ir įvedimas, ne tik, kad uždariau ir nakvok, bet su kažkokia veikla, tokia, kuri bent dalinai atspindėtų kalinių kasdienybę, manau, kad tai turėtų ir istorinę vertę, kad žmonės geriau suvoktų apie ką tai buvo. Kad būtų prižiūrėtojai, kad būtų apribota: jokie interneto, jokių pramogų – tik būni ir sėdi, galvoji. Tai duotų susimąstymą žmonėms, galbūt paskatintų ir atjautos kalinimo įstaigoje esantiems žmonėms. Yra tik toks nuogastavimas: ten dalis, kur buvo ligoninė, dalis pastatų nėra priskirtų kultūriniam paveldui ir yra minčių juos

nugriauti. Šito aš nenorėčiau, kad būtų daroma: taip, galbūt tie pastatai nėra vieno laikmečio, bet kaip visuma jie sudaro vieną kompleksą. Kažką nugriovus, jis jau dalies savo didingumo netektų. Ofisai ir nuolatinio gyvenimo vietos netiktų šiam kompleksui visiškai, bet kas liečia kultūrinę, atvirą visuomenei erdvę – taip.

Šiandieninėje diskusijoje dėl Lukiškių komplekso panaudojimo/pritaikymo dalyvauja įvairių pozicijų atstovai: vieni iš jų pasisako už pradinę paskirtį atmenančius projektus (aktualizuojant istorinę atmintį), kiti – už naują įpavidalinimą ir paskirties „perrašymą“. Kokia tavo nuomonė šiuo klausimu?

Aš manau, kad natūraliai išliks ir ta atmintis, jeigu nebus keičiama išorė iš esmės, nebus daroma rekonstrukcijų. Viduj vykstanti veikla tų sienų ir tos istorinės atminties, įsismelkusios į tas sienas, nepakeis. Kai ten eini, tu žinai, kad ateini į kalėjimą, tik tu žinai, kad ten nebėra baisu, nebėra prižiūrėtojų, nebėra kalinių, gali laisvai vaikščioti, tyrinėti ir dalyvauti gyvenime, kuris tenai vyksta. <toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis.>

Ar pritari teiginiui (ir kodėl): „Lukiškės 2.0“ projektas yra šiandieninius visuomenės poreikius atliepanti multifunkcinė erdvė.

Mes gyvename tokiais laikais, kada viskas yra labai orientuota į potyrius ir naujoves, inovacijas. Tiek technologines, tiek kultūrinėje erdvėje: aš pats nesu menininkas, bet jeigu būčiau, tai čia yra wow, čia ir yra tas, kuomet ant seno pagrindo, ant tų pagrindų gali kurti kažką naujo. Tai labai atspindi šį laikmetį, norą siekti kažko naujo, bet pasinaudojant tuo, kas jau yra sukurta, sena.

Kaip manai, ar šitie procesai suprekina patį kalėjimą?

Jeigu išlieka jis kaip muziejus šalia tų visų kitų veiklų, lieka istorinė atmintis, manau jo tuomet nesuprekina. Jis tiesiog yra fiziškai per didelis, nes ten labai dideli plotai, jį laikyti tik kaip muziejų, ar mėginti jį užkonservuoti kaip istorinį paminklą, būtų netikslinga. Jį įveiklinant, kaip tik įgalina palikti visus pastatus, jų nenaikinant ir negriaunant. Vis dėlto tai yra Vilniaus miesto centras – auksinės vertės žemė. Įveiklinimas duoda galimybę išsaugoti daugiau, nei šiaip būtų išsaugota – čia žiūrint į mūsų politikų požiūrį į paminklus. Čia geriausia, kas galėjo atsitikti.

Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdai klausimo, kuriuo norėtusi pasidalinti? Kas tai būtų?

Ne vienas draugas, kurį buvau nusivedęs į kalėjimą po atsidarymo, jiems tai buvo pirmas kartas ir buvo smagu stebėti jų reakcija, nes jiems buvo: wow, čia kalėjimas, kaip čia, kas čia. O tuomet įėję mato, kad čia veikia ir baras, gali ateiti, išeiti laisvai. Tas kontrastas žmonėms yra įdomus. Baisu užėti, bet užėjęs atrandi, kad *faina*, kad čia kažkas *tokio*. Suprantu, kad yra tokių, kurie bijo užėti ir patys neitų, bet pakviečiu ir galiausiai tai buvo *fainas* atradimas.

Įdomu ir save stebėti, klausti, iš kur kyla jausmai ten atėjus.

Aš ten kaip namuose jaučiuosi. Visur išvaikščiojęs, matęs kaip buvę, kaip dabar yra. Ir pati konversija, įsivaizduok: aš sutinku žmogų, kuris dirbęs prieš tai kalėjime, jų ten ir daugiau yra tokių, nes didelė dalis žmonių neteko darbo, kai užsidarė kalėjimas. Tai kas išėjo į Rusų pataisos namus dirbti, o ką daryti vilniačiam, jie į kokias Pravieniškės nevažiuos, tai dalis įsidarbino apsaugoje. Mūsų viena vadovė dabar ekskursijas veda – atrodo tas pats žmogus, toje pačioje vietoje, paskirtis pasikeitė, bet žmonės lieka, prisitaiko. Tas labai įdomu, unikalus dalykas. <toliau informantas kartoja anksčiau išsakytas mintis.>

Informantas(-ė) Nr. 9: L. M.

Miestas: Vilniaus m.

Santykis su Lukiškių kalėjimu: informantės motina dirbo kalėjimo ligoninėje, lankėsi meno terapijos studijoje po konversijos, tačiau pasirenka nelankyti lindyhopo šokių dėl pamokų organizavimo kalėjime.

Kitos detalės: mano, kad dabartinio kalėjimo idėjinė plotmė yra neišbaigta, kad buvo reikalingas tarpinis variantas tarp kalėjimo ir pramogų.

<informantui pristatoma tema>

Aš tai galvoju, kad šitoje temoje, eidama kaip tik dar apmaščiau, kad skirtis galėtų būti, atmetant visiškai kultūrinės, čia gerai, ar blogai, ir verslo nuostatas... Man pjaunasi per tai, kad jeigu pavyzdžiui žmogus galvoja, kad materija yra pirminė, jo požiūris į tai, kas užsilieka toje struktūroje, na pavyzdžiui, iškėlėm kalinius, struktūra – plika. Žmonės, kurie negalvoja, kad materija pirminė, o kad viskas stovi ant kitų dalykų, jie supranta, kad net jeigu tu išvežei kalinius ir nieko ten nebėra, išliko sienos ir daiktų nėra, toj struktūroj lieka kažkokia atmintis,

pavadinkim, kažkokia nemateriali struktūra. Greta materialios struktūros – kalėjimo sienų, yra kažkokia nemateriali struktūra. Ir kaip su ja sąveikauti – čia yra klausimas. Aš nežinau atsakymo, koks yra geras variantas, ką ten reikėjo daryti ir t.t., bet aš apskritai pati su erdvėm turiu tam tikrą santykį. Butą pirkau, dar kažką. Ateinu į kažkokias erdves ir aš jaučiu kažkokį tai. Kaip su ta erdve elgtis? Man kaip minimum tas pjūvis yra – pagarbus santykis su tuo, kas bus. Jeigu daiktas yra kažkokia *energoinformacinė* laikmena, tai pastatas – yra *energoinformacinė* laikmena. Ir jeigu tavo pasaulėžiūra remiasi tuo, kad materija nėra pirminis dalykas, tai tu vienareikšmiškai supranti, kad toje struktūroje yra ta dedamoji, kurią turbūt kiti žmonės, kurie labai orientuoti į utilitarinius dalykus, jie tiesiog neima *domèn* visiškai. Man per tai pjaunasi. Nes žmonės, kurie yra tokios pasaulėžiūros kaip aš, manau, kad jie bent jau jie turėtų susimastyti, būt atidūs, „o ką tai reiškia?“. O kiti žmonės apie tai net nemąsto, *it's okay* pakeisti funkciją. Ir jokių net moralinių... Čia net žodis „moralė“ netinka – čia kažkas *biški* apie kitką. Dar nerandu žodžio, gal pokalbio metu dar atrasiu. Čia apskritai apie suvokimą, kad yra kažkokia kitokia struktūra, su kuria tu sąveikauji ir jeigu tu esi sąmoningas, tai tu galvoji – „kaip reiktų su ja sąveikauti?“, ką reiktų daryti, kad tai būtų tvaru iš tos pusės: ne iš verslo, bet iš atminties. Nes pas mus Lietuvoje nueita su paminklais į tą momentą, kad tai, kas yra istorinė atmintis, pavyzdžiui – sovietmetis, kad tai reikia naikinti. Ne tai transformuoti kažkaip, kaip čia buvo siūlymas samanom Cvirką apaugint, ar dar kažką, kad tai reikia nukelt, pašalinti. Pas mus tokia politika – šalinkim atminties ženklus, atsiminkime kažkaip kitaip, svarbu, kad tik nebūtų ženklų. Vadovėlyje parašysim, bet ženklų neturėtų būti. Man tai pavyzdžiui tai yra visai nepriimtina, tai ir su šituo taip pat.

<prieš pradėdant pokalbį informantui papasakojamas magistrinio darbo sumanymas>

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Mano pirminis santykis su kalėjimu yra toks, kad mano mama ten kurį laiką dirbo gydytoja ir nemažai pasakojo istorijų iš to laikotarpio. Kitas santykis, kad aš lankiau tokią *lindyhopo* studiją, kuri persikėlė į Lukiškių kalėjimą ir aš po persikėlimo, nors norėčiau šokti, nebuvau niekada. Na ir keletą kartų buvau Lukiškių kalėjime su kvietimu į tokius nedidelius renginukus, tai yra – garso terapiją, yra tokia kaip garso įrašų studija ir pas draugę, kuri turi meno galeriją. Tai du tokie epizodai. Nors, kai mano draugė sakė, kad eina į ekskursiją, kai konversija tik buvo padaryta ir buvo pirmi pristatymai, aš į tą ekskursiją nejau. Aš nenoriu su tuo sąveikauti. Su ta struktūra, kurią aš ten įtariu esant.

Užsirašiau du žodžius – „terapija kalėjime“, man atrodo, kad įdomiai jie skamba kartu.

Ar dera terapija su tuo kontekstu? Nes mano manymu pati terapija kaip tokia, galėtų derėt. Ji iš tokių potencialių funkcijų, kur įsisąmonint, kas įvyko ir terapint, tai ta konversija nemateriali turėtų terapinė būti šiaip. Pirmoj eilėj. Mes apskritai, kad pagytume iš skausmingų dalykų, turime praeiti kažkokį terapinį procesą. Ir jie tarsi su ta materialia konversija kaip ir norėjo tai padaryt, bet klausimas, ar tai yra tai.

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškelus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Man tas prieštaravimas pradinei funkcijai yra lyg švytuoklė: iš kažkokio, pavadinkim, neigiamo ir skausmingo darinio, kažkam skausmingo, kas ten kalėjo, švystelėjo į kažkokį, pavadinkim, pozityvą: užmerkiant akis į tą kažkokį tarpinį procesą. Tai, kas turėjo įvykti terapinio, kad ta funkcija pasikeistų. Ir šiaip, pagalvojus apie tas sudėtingas vietas, kur pavyzdžiui net kažkokios tragedijos įvykę, kokie Pirčiupiai, ar Medininkai tie patys, anksčiau buvo tradicija tas vietas kažkaip energetiškai valyti, atmelsti ir t.t., tai šitas kažkoks procesas, aš nežinau, gal aš kažką praleidau, bet man atrodo, kad jis yra neįvykęs. Iš vienos būsenos šokta į kitą ir nepadarytas kažkoks tarpinis dalykas, kuris aš nežinau, kas turėjo būti. *<toliau informantas kartoja anksčiau išsakytas mintis.>* Kultūra dar kaip kultūra, bet *pramogos* – jau yra kraštutinumas. Nes kultūra kaip ir gali apmąstyt skausmingus įvykius, pramogos tuo tarpu, nėra skirtos nieko kontempliuot – tai yra tiesiog: atsipalaiduoti, pamišti, atsirauti. *<toliau informantas kartoja anksčiau išsakytas mintis.>* Dėl to aš negaliu eiti šokti tenai. Man šokti ir ta erdvė – nesuderinama viduje. Tai nėra apie nuostatą, tai yra *jausmas*, kad to daryti negaliu.

<toliau kalbama apie prisiminimą ir užmiršimą, mintys kartojasi>

Jeigu ten eina žmonės, kurie didžiuojasi tuo, kad jie nejaučia konteksto, tai – prašau. Bet yra daugybė žmonių, kurie subtiliau jaučia dalykus, kurie turi daugiau jautimų nei lytėti, matyt, girdėti ir užuosti. Tai tiems žmonėms tokiose vietose yra šioks toks diskomfortas. Jeigu žmogus turi tik 5 jutimo organus, ar 8 formaliai priskaičiuojamus, tai tada vienaip. Jeigu žmogus turi papildomą jutimo organą, kažkokių subtilesnių dalykų, tai jam keistai jaučiasi ta vieta.

<toliau kalbama apie naratyvų, istorijų ir emocijų vaidmenį prekinių ženklų pozicionavime>

Tai yra toks kognityvinis disonansas yra žmonės to subtilumo lygmens nejaučia. Kita vertus – negali pykti ant jų, kad jie nejaučia, bet kai mes kalbame apie rūkančius ir nerūkančius, tai nerūkantys rūkantiesiems netrukdo, bent jau negadina jiems sveikatos. O rūkantys nerūkantiems – trukdo. Tai čia šitoje vietoje lygiai tas pats: tie, kurie jaučia labiau, reiktų tarsi į jų interesus atsižvelgti labiau, negu kurie nejaučia. Na bet vėl – tie, kurie jaučia, gali ten neiti. O nejaučiantys ten jaučiasi gerai, tai gal čia erdvė jiems. *<toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis.>*

Tai jūs pritariate, kad kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Taip. Ir aš šitoje vietoje norėčiau pasakyti, kad kaip minimum turėjo vykti diskusija apie tai, kas tai yra, ką mes norime su tuo daryti. Nežinau, ar aš nesečiau, bet aš nemačiau tos diskusijos: konversija įvyko lengvai. Diskusija buvo iš verslo utilitarinių pozicijų: aišku, įveiklinti kažkaip reikia, nuomokim patalpas visokioms studijoms ir visokiems kitokiems dalykams, ypač žmonėms, kuriems netrukdo. Bet ši diskusija turėtų būti tarpdisciplininė, ne tik verslo, bet ir kažkokių kitų, nežinau.

Įdomus momentas, kad Lukiškių kalėjimas yra unikalus Lietuvos kontekste, kadangi jis yra rengtas pagal J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Aš čia kitą aspektą matau įdomų: būti nuolat stebimu ir nejauti, kada tave stebi, tai mes dabar taip gyvenam su internetu. Visi *ekshibina* [aut. pastaba: demonstruojasi], nori būti matomi, tai iš esmės, jeigu remiantis Yuval Harari knyga, žmonės neprieštarauja prieš tokį privatumo pažeidimą. Jeigu jie mato kažkokią naudą, tai žmonių tas judėjimas link naudos dažnai yra netoliaregiškas. Pramoga, malonumas – arti, dėl to tą naudą šalia aš galiu paimti ir man dzin, kad mane stebi. Šia prasme, per šią prizmę, kalėjimas visiškai atitinka šiandienos žmogaus būvį: jis internete rodo save ir nori būti stebimas. Tiek *storių sharina* [aut. pastaba: dalinasi istorijomis] žmonės, tai manau, kad jie net mato tame verte: būti dėmesio centre. *<toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis.>* Mes būdami internete vieši, einame į tokį

fizinį kalėjimą, koks yra Lukiškės. Savanoriškai link to einame, nieks neprieštarauja. Čia visiškai ta pati paralelė. Savo noru: „įmkite mano gyvenimą ir skaitykite“.

Kokie buvusio Lukiškių kalėjimo, kaip institucijos, istorijos momentai/epizodai turėtų būti saugomi?

Man sunku samprotauti, kas turėtų būti, bet aš pasikartosiu, kad turėjo būti tarpinis momentas. Kaip tai *išprocesinti* šitą atmintį, kad šito objekto paskirtis būtų kitokia. Ir ne iš verslo pozicijų, utilitarinių, bet iš tokių, pavadinkim, psichologinių, dvasinių. Todėl, kad su mano pasaulėžiūra, man atrodo, kad šitie nematerialūs dalykai yra kur kas svarbesni, nes materija paklūsta jiems, o ne atvirkščiai. kažkas turėjo įvykti kito. Bet žmonėms neįdomūs rimti dalykai. Aš suprantu, kodėl jie nuėjo tokiu paprastu keliu: apskritai mes dabar einame tuo keliu paprastumo. Kaip uždirbti pinigų? Kaip gali galvoti apie kažkokias prasmes, kai reikia uždirbinėti pinigų? Jeigu turi vyksti progresas ir turi uždirbinėti daugiau: kaip gali palikti tokią vietą pavyzdžiui vegetuoti metam ar dviem? Jeigu reiktų, aš *pabreinstorminčiau* netgi ta pačia kryptimi panoptikono – socialiniu. Ten yra skaitmeninis, o čia toks *patiriminis* analogas. Galima būtų ir ta kryptimi pasvarstyti: kaip mes patys save įkalinam?

<toliau pokalbis vystosi apie kalėjimo komplekso skaidymą pagal pastatus ir jų paskirtį>

Bent jau minimalus taktinis konteksto atskyrimas: kur kalėjimas, kur ligoninė, nors pavyzdžiui ligoninė – ar čia *švari*, teigiama erdvė? Administracija – *švari*, teigiama erdvė? Dėl ligoninės man būtų didelis klausimas, iš tikrųjų: tai, ką mano mama pasakoja, tai yra žmonės, kurie ten žudėsi, vartojo... Ten to skausmo, įtampos psichologinės tikrai buvo daug tam kontekste. Aišku, faktas, kad tarpinis variantas yra geriau, nei kažkoks kraštutinis variantas. Mane galbūt net ne studijos, ar kažkas tokio tenai erzina, galbūt labiausiai koncertai, kur tu turi Vingio parką, o kur tu turi šitą erdvę. Kažkaip koncertams, šokiams pokiams... Pramoginėm veiklom – ne.

<toliau kalbame apie terapinių grupių organizavimą kalėjime.>

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Iš esmės manau, kad viskas, ką daro miestas yra su tikslu kažkokiam įvaizdžiui, kažkokiai miesto ekonomikai judinti, kad vyktų apykaita. Vienareikšmiškai taip. Ar čia mes padarome kažką tokio, kas pasaulyje atrodytų įdomu, kaip tas kalėjimas yra pritaikytas, vargu – aš manau, kad pasaulyje dar ne tokių kalėjimų yra. Ir kalėjimuose yra tų pačių viešbučių, jeigu tu nori patirti tokį dalyką. Aš nemanau, kad čia kažką originalaus pasauliui parodėm. Man tai atrodo

kaip paprasčiausias sprendimas: nesijaudint, padaryt kažką, kad būtų apyvartą pinigų, žmonių ir viskas. Per daug *nesusvarbint*. <toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis.>

Ar šita vieta yra apie madą?

Manau, kad taip. Čia kuriama tokia eklektika, kad turime kitos paskirties pastatą ir jį konvertavom į tokį: čia kaip senoviškam interjere pastatyt kažką modernaus. Manau, kad tai yra mados reikalas – jungti kontrastingus dalykus. Tai duoda kažkokio įdomumo, *šarmo* ir visa kita.

Kalbame apie architektūrinę pusę, o kaip yra su pačiais vartotojais? Ar jie ieško egzotikos?

Egzotika šiaip nėra blogai, jeigu ji tave sudirgina ir taip skatina kontempliuoti, kažką pajauti. Tai yra stimulus kažkoks. Bet jeigu tu nueini ir jautiesi kaip eiliniame vakarėlyje, tai tavo procesas nuo to nepraturtėja ir neužsibaigia niekaip. Nes tas patyrimas nėra niekaip *išprocesintas*, įsisąmonintas, apmąstytas – ką tai reiškia *tūsintis* šitame? Sakau, žmonės nemėgsta galvot, pavargę nuo galvojimo. <toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis. Pokalbis vystosi apie KGB ir Lukiškių kalėjimų skirtingumą.>

Dėl istorinių dalykų: Lukiškių kalėjimas – *neišedukuota* kas čia buvo. Gal žmonės nežino? Pritrūko komunikacijos, kadangi tas kalėjimas veikė nuo caro laikų iki praktiškai dabar. Dėl KGB – tai čia priešas mus kankino. O *čia* mes patys kažkaip dalyvaujame procese. KGB yra faktas, kad buvo mums svetima struktūra, atėjusi iš kito konteksto, mums primesta kaip prievartos mechanizmas. Nors tai funkcionavo caro laikais, kai tai irgi buvo primesta, bet lygiai taip pat funkcionavo ir po priklausomybės, tai reiškia, kad tai – sava, mes organizavom visą procesą, tai yra kažkokia baudžiamoji struktūra, žmonės buvo, kurie to nusipelnė, tai normaliai čia viskas... Žmonės per daug nesureikšmina. Lygiai kaip ir nesureikšmino, ar čia gali būti Lukiškėse pliažas, ar negali? Mano manymu, tai Vilniuje yra daug vietų, kur gali būti pliažas, o kodėl būtent čia? Jeigu tai kažką dirgina, kodėl?

<toliau kalbama apie neuromokslinį nusikaltimų priežastingumą, baudžiamosios struktūros pagrįstumą, šių klausimų netinkamumą įprastam akademiniam diskursui.>

Buvo kalbų šioje vietoje įkurti kalėjimą, ar apsilankytumėte?

Viešbutis nėra tas dalykas, kuris neįtiktų į visą tą paradigmą aktualizavimo – jis tinka, jeigu tu nori patirti, ką reiškia sėdėti celėje, yra tokių žmonių. Yra žmonių, kurie bando praktiškai, ką

reiškia būti numirus, užsikasa. Viena iš dvasinių transformacijų, psichofizinių praktikų. Šitoje vietoje gal kažkas irgi bandytų, aš tai ne. Aš jaučiu, kad mano sistema per daug jautri, kad aš galėčiau tą krūvį apimti, kaip būnant su žmogumi, kuris yra kažkokioje kritinėje situacijoje ir tu turi jį *konteininti* [aut. pastaba: apimti], šitoje situacijoje aš jaučiu, kad mano psichinė sistema *nekonteinintų*, nes aš esu per daug jautri. Tai per daug tiršta, aš nenorėčiau. Nebent man būtų įdomu tyrinėti, suvokiant į ką tu eini, koks bus krūvis. Nebent iš tos pusės.

Galbūt mūsų pokalbio metu neišgirdote klausimo, kuriuo norėtusi pasidalinti? Kas tai būtų?

Man šita tema yra įdomi kalbėti, žiūrėkit: yra kalėjimas, yra nusikaltimas, yra bausmė, yra smurto mechanizmas – šiandien dienai čia nėra atsakymų dar, daugiau klausimų. Nu jo, mes nusistovėjom, kad yra nusikaltimas, yra bausmė ir mum čia atrodo, kad tai toks labai proporcingas dalykas. Bet neuromokslo atradimai kažkokie vėl iš naujo kelia klausimus, ar tai adekvatu, kokios turėtų būti sąlygos, ką su tais žmonėm daryti. Ir kad šitoje vietoje kažkaip norėtusi, kad nusikaltimo ir bausmės tema būtų iš naujo apsvarstyta kaip minimum. Gal net metų nereikia, kad reiktų kažkokios labai svarios konferencijos apie tai? Ką tai reiškia? Tokios labai plačios temos. <toliau kalbama apie kalinimo institucijų sistemoje neišvystytą resocializacijos, tarpinį mechanizmą, kartojasi anksčiau išsakytos mintys.>

Informantas(-ė) Nr. 10: E. A.

Miestas: iš Joniškio, gyvena 11 metų Vilniuje

Santykis su Lukiškių kalėjimu: prieš 6 metus kartu su teatro trupe vaidino spektaklį veikiančiame kalėjime, lankėsi po konversijos.

Kitos detalės: Informantei Lukiškės – būtina/neatsiejama miesto dalis, kurioje koncentruota menininkų bendruomenė gali kurti.

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjimu?

Atsimenu tas dilemas tarp vilniečių, kad miesto centre yra kalėjimas ir kad tai nėra kažkaip priimtina. Tarp žmonių virdavo diskusijos ir anksčiau, kai manau dar nebuvo idėjos pakeisti paskirtį to pastato. Prieš 6 metus gal, kai buvo pabaiga tos vietos kaip kalėjimo, mes su trupe teatro suvaidinom ten spektaklį, Lukiškių kalėjime, cerkvėje, pagal pjesę „Lošėjai“. Mes

atvykom anksti ryte, prieš tai buvo toks nusiteikimas: „mes čia važiuosim į kalėjimą vaidinti“, pagal gal dėl savo patirties norėjom to susidūrimo, nes mes tai darėm neatlygintinai, nors esame profesionalūs aktoriai. Kartais tokie būna išimtiniai atvejai, kai dėl savo patirties kažką darai. Mum buvo pažadėta ekskursija vėliau po tą kalėjimą, dar jame esant kaliniams, kas buvo toks *ekskluzyvinis* reikalas. Nes dabar tos ekskursijos irgi vyksta, bet nėra to susidūrimo su *kitu pasauliu*, pavadinkim. Labai anksti reikėjo atvykti, nes ten griežtas režimas kalėjime, 7 valandą mes jau turėjome ten būti, kas aktoriams... Kas yra aktoriai, žino, kad ryte vaidinti yra labai sunku, kaip ir nelabai priimtina. Bet tuo metu tai buvo išimtis ir adrenalinas pažadino visus kaip reikiant. Praėjom pro patikras visas ir po to dar repeticiją turėjom su šviesom, su muzika viską pasitikrinti ir prasidėjo laikas to spektaklio. Spektaklio *mise-en-scène* buvo toks, kad mes matėme akis visų tų žmonių, kurie buvo ten. Ir labai įdomus buvo pasiskirstymas, nes nuo scenos pusės žiūrint, kairėje buvo žmonės, kurie atlieka laikinai bausmę, kai kurie net yra paleidžiami savaitgaliais, o dešinėje pusėje sėdėjo iki gyvos galvos nuteistieji. Ir taip atrodė, kad tai tarsi diena ir naktis, skirtumas tarp šitų dviejų pusių. Ir jie labai tvarkingai susėdo į tas skirtingas puses. Kairėje daugiau tokio slogumo jautėsi, kažkokio permąstymo. O toje dešinėje pusėje atrodė kaip vaikų darželis: komentuoja, replikas svaido į sceną... Atrodė, kad suvaikėję tie kaliniai iki gyvos galvos, nes kaip ir turi tą nuosprendį ir jau niekada neišeis. Henrikas Doktoras buvo su kostiumu, pirmoj eilėj, atėjo visiems paspaudė rankas po spektaklio, ir prodiuseriui, spektaklio režisieriui... Jis reprezentuoja. Kai kurie aišku ne taip tvarkingai apsirengę. Dar atsimenu, aktoriai sėdi scenoje, kol sueidinėja žiūrovai, įeina Doktoras ir sako „su kostiumu į spektaklį reikia eiti“ – atrodo, kad jis kaip pavyzdys ten. Tas patyrimas buvo labai keistas. Kiek turiu patirties vaidinti teatre, tai buvo labai išskirtinis tas pats vaidinimas ir dar įdomus dalykas, kad per spektaklį vienas kalinys mūsų portretų *skečius* [aut. *pastaba*: eskizus] padarė visų: nupaišė ir padovanojo. Atskira kažkokia mikroflora to gyvenimo: yra kažkas dailininkas... Paskui mes po spektaklio ėjom į ekskursiją: prižiūrėtojas vedžiojo po visus kiemelius, kameras, pro kalinius ėjom, pro langus... Buvo įdomus momentas, kai kažkas pradėjo baisiai šaukti, ir aišku mums pasidarė baisu ir smalsu vienu metu, vienai kolegei vos ne nerimo priepuolis prasidėjo. Tu tarp žmonių esi, tų kalinių, ir tu nežinai, kas jų galvoj yra. Nežinai, kaip jiems mąstosi. Ir blogiausi scenarijai paišosi. Ir kai vaikščiojom tais mažais kiemeliais, kur ir dabar nuveda žmones, kur apipaišyti kitom spalvom, tai tas prižiūrėtojas pasakoja daug dalykų... Ir kažkas pradėjo rėkti moterišku balsu. Kolegė sako „kas čia rėkia? Kas čia vyksta?“ – o jis, atrodo, kad nereaguoja, nes tai įprastas klyksmas toks bausis. „Ai, čia moteris“. Tų moterų ten neišleidžia, jau pavažiavusiais stogais... Kaip normalizuojasi tokie dalykai tokioje aplinkoje, kur tu niekaip kasdieniniame gyvenime nepamatysi. Nebent

kalėjime, psichiatrinėje ligoninėje, kur koncentracija yra žmonių „ant ribos“ esančių. *<toliau informantė pasakoja toliau apie savo vizitą kalėjime.>* Tokia patirtis buvo iš to spektaklio rodymo. Paskui antrą kartą atsidūriau kalėjime su filmavimais seriale, jau nebebuvo kalinių, jau jie buvo iškeldinti, bet dar nebuvo ir baras padarytas. Mes filmavome kaip tardymo izoliatoriuje aš tardžiau kalinį ir ten irgi: tarp sienų. Tai buvo toks virsmas. Paskutinį kartą buvau du kartus jau kai kalėjimas įgavo kitą formą – vieną kartą su drauge tiesiog užėjom pavakaroti, o kitą kartą į koncertą nuėjau. Aš negaliu to nubraukti, kad „oi, viskas faina“. Aišku tas pastatas architektūriškai yra įspūdingas. Man atrodo, kad kaip tik tos sienos, su tuo krūviu, pavadinim, emociju, kaip tik žmones traukia. Tai nėra ant tuščios, kaip pastatytum naują pastatą, kuris neturi jokios istorijos, tai sunkiau būtų prisikviesti žmonių pavakaroti savaitgaliais, į koncertą ateit, o čia kaip tik, mus iš vidaus traukia tamsos, kriminalo... Tai labai žmogiška. Tai papildoma ypatybė, kuri pritraukia.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Man sunku atsieti tą patirtį, kai aš buvau ten, kai buvo kaliniai. Sunku tą užmiršti, nes tai buvo labai ryškus patyrimas, kasdien nematai nusikaltėlių, kažkokių žudikų ar prievartautojų, tu nesusiduri su jais. Bet dabar galvoju, kad net jeigu nesi buvęs tokioje studijoje tam pastate, tai vaizduotė dar geriau suveikia ir dar geriau papasakoja tų dalykų. Aš manau, kad ne tai, kad kažkas tose plytose lieka, kažkokia aura, bet tai, kas tu žinai tą faktą, viduje pradeda veikti vaizdinių kūrimo, schemų... Gali būti, kad ten nieko nebuvo, bet tau pasakys, kaip yra Kulešovo efektas, pasakys, kad ten buvo kalėjimas, laidojimo salė, tau iš karto pradeda veikti daug stipriau vaizduotė ir priskirti dalykus, kurių ten galbūt nebuvo. Man atrodo, kad labai stiprus yra tas efektas, kai tau yra paliekama erdvės fantazijai. Nes jeigu tu būtum realiai pamatęs, kaip sako, kad žmonės nežinomybė pati baisiausia, nes kai realiai pamatai kažkokį baisų dalyką, tu vis tiek jį kažkaip įkūniji. O kai tai vyksta galvoje... Tai neturi pabaigos. Tai įsivaizduoju, kad žmonėm, kurie ten nėra buvę realaus kalėjimo studijoje, tai vis tiek turėtų stipriai veikti. Jeigu leidi sau pagalvoti į tą pusę, tu nori, nenori nukrypsti ten.

Labai įdomu. 2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manai apie šį pasikeitimą?

Miesto kontekste tai teigiamai vertinu, atsirado kažkokia kultūrinė erdvė, kuri turi stiprų veidą. Čia nėra kažkoks naujas atvejis istorijoje: ištikus rajonus kažkokiose šalyse paverčia iš kažkokių benamių rajono į kultūrinį rajoną. Tai yra kažkas labai šalia. Nesakau, kad kultūra yra arti benamių, nors kartais ir tas sužaidžia, bet man atrodo, kad įdėjus kultūrą į tam tikras sienas tu keli vertę. Ne kainą, bet vertę. Kažkas turi studijas, kažkas kažką kuria, gimsta idėjos, transformuojasi pati istorija apie tą pastatą ir tą vietą: čia nėra tik pastatas, bet visa teritorija. *<toliau pasakoja apie Slušky rūmus, kuomet ten mokėsi.>* Tas kontrastas, kad čia buvo įkalinimo įstaiga, o dabar čia kultūros židinys pagrindinis centre. Aš nesu gal tokia bohemos didelė sekėja, bet kaip suprantu, kad tai yra beprecedentė vieta. Seniau gal Loftas toks buvo, dabar jau išgaravo jo mistika. Aš tai teigiamai vertinu, ypač, kad tai yra centras. Aš žinau, kad ten buvo planų, vis dar gal yra tos dilemos, statyti viešbučius industrinius, ar verslo centrus, tai aš tikrai džiaugčiausi, jeigu tai neįvyktų.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Aš nesu buvusi ten kažkokiose vakarėliuose, bet kažkokie roko koncertai turi paralelių. Jeigu tu esi ant scenos, tai tu sieki, kad visų žvilgsniai būtų į tave. Aš suprantu, kad scena pastatyta ten, kur daugiausiai gali sutalpinti žmonių, bet yra kažkokio panašaus naratyvo: esi muzikantas ir 20 metų kūrei muziką, atėjai tą vieną valandą, tas stebėjimas apsiverčia, apverčia optiką. Visi stebi vieną. Vienas stebi visus, tai dabar atvirkščiai. Dauguma stebi mažumą, o kalėjimo atveju – mažuma stebi daugumą. Nesikerta ir man atrodo, kad įdomiai apsivertė optika. *<toliau informantas kartoja ankščiau išsakytas mintis.>*

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Aš manau, kad tikrai prisideda. Ir šitas *Netflixo Stranger Things* kai filmavo, vien jau tai ką liudija. Aš paskutinį sezoną kai žiūrėjau, tai tikrai stiprus darbas, komercinis. Tame kalėjime, tose scenose dar kita istorija atsiranda: kova su blogiu. Pačiam Vilniui, kaip miestui, aš manau, kad kitoj šaly, ne tokioj lanksčioj ir atviroj... Lietuvių mentalitete yra tas mokėjimas keistis, išlikti, prisitaikyti. Galbūt ne taip lengvai įvyktų toks pokytis. Užsieniečiam tikrai papasakot, kad gali užsisakyt ekskursiją ir pasivaikščioti po kalėjimą, tai yra kažkas. *<toliau pasakoja apie serialą, kuriame pagrindinis veikėjas važinėja po skirtingus pasaulio kalėjimus.>*

O jeigu būtų viešbutis ten, neitum?

Aš tai neičiau, nes aš čia gyvenu, neturėčiau motyvacijos. Ne. Aš esu labai jaurus žmogus. Man būtų labai įdomu, bet aš save sustabdyčiau, nes žinau, kad yra riba, kiek aš galiu sau duot tokios informacijos. Tikrai manau, kad susidomėjimo daug susilauktų.

Ar galėtum tuomet pasakyti, kad prie tavo vertinimo tos vietos prisidėjo naujos institucijos įkėlimas: tau tai padeda kitaip tą vietą matyti?

Jo, jo ir ypatingai, kad vyksta tokie renginiai, kurie savo turiniu *permuša*: nėra ten tik fonas, papildantis tas sienas. Tai yra visai kitas turinys, muzika, dainos apie meilę, tu pasiduodi tam.

Kaip manai, kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai tau atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Gal subjektyvi esu, nes pati esu kuriantis žmogus ir man atrodo, kad nieko geriau miesto centre negali būti, nei kažkokia koncentruota vieta kuriantiems, menininkam. Man atrodo, kad tokios vietos labai trūko ir dar vis labai trūksta, nes kai prasidėjo ta žinia tarp muzikantų ir kūrybininkų, tai jas iš karto praktiškai išgraibstė, nes deficitas yra. Didelis poreikis. Aš tikiu, kad kultūros kėlimas gerina viską: žmonių mikroklimatą. *<toliau kalbama apie infrastruktūrinius ir finansinius komplekso išlaikymo aspektus.>*

Kaip manai, ar šiandieniniame kontekste Lukiškės tapo preke?

Taip. Čia neišvengsi to. Mes viską *monetizuojame*, ką tik galima *monetizuoti*. Čia net nėra šiuolaikinio pasaulio dalykai, apskritai žmogaus: jeigu gali parduoti, kodėl neparduoti. *<toliau kalba apie kainas Vilniaus kitoniškose erdvėse, 8 Days a Week agentūrą, Vilniaus nemokamų koncertų kultūrą.>*

<toliau kalbama apie žmones, kurie yra už Lukiškių kompleksą nugriovimą.>

Čia toks pavojingas požiūris, nes tiek Vilniaus sugriauta sovietmečiu, domintis, kaip atrodė prie Radvilaitės rūmų... Kaip apskritai atrodė miestai, jeigu nebūtų buvę sovietmečio. Ir ta filosofija, kad sugriaukim, pamirškim, įdiegsim kažką naujo, yra baisiai skausminga, baisiai pavojinga kolektyvinės pasąmonės lygmeniu. Nereikia pamiršti. Tu visuomenės šešėlį turi turėti omeny: tu negali pamiršti holokausto, negali pamiršti, kad visuomenėje yra nusikalstamumas, tu turi į tai žiūrėti ir rinktis kažkokią pusę ne iš bejėgiškumo, o valingai, nes jeigu apsimesi, kad to nėra, tu lipsi ant to pačio grėblio. Trauma yra tai, kas nusėdė iki impulsų

lygio, tai ką tu negalvoji, ne tai ką tu galvoji, o tai, kas tave veikia ir tu negali *iškelti*. Aš niekad nepamišiu tų akių, toj dešinėj pusėj, tų sėdinčių mažų vaikų 50-70-ies metų. Visi matyti veidai žiniasklaidoj. Jie kaip maži vaikai elgėsi, nes jų jau pažeista psichika. Tarp mūsų yra tie žmonės. Man tas pamiršimo motyvas... Labai nepatogu, nefaina, turi surast žodžių apie tai kalbėti. Ir turi surasti žodžių apie žmogų, kuris atima kitam gyvybę, bet jis yra vis tiek žmogus, kažko vertas. Aišku sudėtinga. Tas „nugriaukim“, tai apsimeskim, kad nėra homoseksualų visuomenėje, kad tų žmonių nėra. Kuo tai baigsis? Tau gims vaikas ir sakys: „mama, aš homoseksualus“, ką tu tada darysi? Apsimesi, kad jo nėra? Jeigu tavo ignoruojama dalis atsisuks prieš tave, nes čia neįmanoma kitaip.

Informantas(-ė) Nr. 11: J. Ž.

Miestas: Vilniaus r.

Santykis su Lukiškių kalėjimu: lankėsi su projektu, kuomet veikė kalėjimas, po konversijos buvo koncerte.

Kitos detalės: Lukiškių kalėjimo nelaiko „signatūrinė“ vieta, savyje talpinančią ideologinį ar istorinį krūvį.

Koks jūsų santykis su Lukiškių kalėjime, tai reiškia, ar esate ten buvęs?

Esu buvęs keletą sykių: vieną kartą dar tada, kai jis veikė kaip kalėjimas, kitą kartą kaip koncerto vieta. Taip pat esu šiek tiek apie jį domėjęsis, kai rašiau knygelę apie Vilnių. Man tema daugiau mažiau pažįstama.

Gal galite papasakoti, ką veikėte apsilankymo metu?

Vieną kartą tai tiesiog buvome su tarptautiniu projektu darbo ir būtent ir tada mums suteikė galimybę apeiti kalėjimą, apžiūrėti jo įrangą ten, tarkim, skirtingų kalinių gyvenimo sąlygas, tai yra, tarkim, nuteistų iki gyvos galvos vienutės, įprastinės kameros, apskritai erdvė pati kalėjimo. O kitą kartą, kai buvau, tai buvo jau koncertas, „Žėručio gatvės bylos“ gyvas atlikimas, tai va, buvo tas įdomus jausmas vėl tenai patekti.

2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškėlus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai

agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Aš manau, kad pasikeitimas yra geras. Kadangi pirmiausia, kalėjimas miesto centre jau vien tai yra ne pats geriausias variantas, o antras dalykas, na, buvo galima visą tą, tarkim, griauti ir panašiai, į kažką keisti, tai aš manau, kad bent jau architektūros požiūriu jis taip pat yra vertingas kaip carinės imperijos laikų kompleksas. Juolab, kad kai statė, kalėjimas buvo pakankamai modernus ir ten visokiausių įdomių sprendimų tikrai yra, jeigu apie jo istoriją pasidomėti. Tai manau, kad sprendimas iš principo iš principo tinkamas.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Klausimas, ar mums reikia, kad idėjinė prasmė liktų? Galima kažkokius istorinius akcentus išsaugoti, nes vėlgi, kalėjimų istorija taip pat yra šalies istorija. Tai, be abejo, tame kalėjime buvo kalinami labai įvairaus tipo, pavadinkim, kaliniai. Kalėjimas buvo naudotas ir holokausto metu kaip laikino, vėlgi, sulaikymo vieta, prieš paprastus žmones sunaikinant. Žodžiu kalinti. Aš net nežinau, kas tik ten nekalinti, tiesą sakant. Bet visa tai galima išspręsti ir manau, kad sudedant tinkamus istorinius ženklus ir panašiai. Ar tai galėtų tapti muziejumi? Aš manau, kad iš dalies galėtų tapti, bet ar visą erdvę reikia daryti muziejumi, aš šito nežinau. Čia, aš manau, yra ir yra diskusijos klausimas. Pasaulyje yra ne vienas atvejis, kur kalėjimai yra panaudojami, paskui kitaip, nes tai vis tiek yra pastatas, yra erdvėje, kuri gali būti panaudojama.

Jūs sakot, kad tas pastatas savyje labai daug istorijos talpina, kaip jūs manot, kokie būtent epizodai, momentai turėtų būti kažkaip išsaugomi ar perduodami, užfiksuoti, archyvuoti?

Matot, aš nesu istorikas ir negaliu taip tiksliai susakyti visko, bet aš manau, kad tai yra istorikų užduotis: išanalizuoti to kalėjimo istoriją, nustatyti tokius esminius momentus ir žiūrėti. Kiek žinau, yra ten atminimo lenta, man atrodo, vienam iš Izraelio valstybės kūrėjų ir dar visokių tokių atvejų. Čia jau yra jau yra sprendimo reikalas. Ko aš nenorėčiau, aš nenorėčiau jo, pavadinkim, tokio buko modernizavimo. Aš norėčiau, kad jo tas vaizdas daugiau mažiau išliktų. Ir, kad jis gebėtų kartu talpinti ir tą kultūrinio centro ir istorinės atminties vietos funkciją. Pasižiūrėkime, tarkim, paimkim tuos pačius KGB rūmus, ar ne, kuriuose veikė ir gestapas, ir KGB, dabar yra tapę teismo rūmais, grįžo pirminė paskirtis, kuriam, tiesą sakant, ir buvo pastatyti, bet rūsiuose yra genocido aukų muziejus. Yra išsaugoti autentiški KGB rūšiai. Aš manau, kad ir čia panašiai būtų galima padaryti, galbūt pažymėti vienuotes, kuriose kalėjo

kaliniai, kažkokį svarbesnį pėdsaką palikę, galbūt kažkokį bendrą kontekstą galima būtų užfiksuoti. Bet aš tikrai nesu tas, kuris galėtų dalinti patarimus. Čia reikia specialistų.

Ką jūs vadinat buku modernizavimui? Ar tai fasado kažkokius sprendimus?

Buku modernizavimu aš vadinčiau, jeigu ten pradėtų originalią architektūrą griauti, ar ją kaip nors perdarinėti. Nes vien tai, kad tame kalėjime buvo numatytos 3 šventyklos, tai yra: cerkvė, katalikų koplyčia ir sinagoga, vien tai yra labai įdomu ir labai daug liudija apie Vilniaus kultūrinę įvairovę apskritai. Tokie dalykai, aš manyčiau, turėtų būt išsaugomi.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

O tai būtinai turi koreliuoti? Aš manau, kad gyvenimas neturi sustot. Kad atmintis turi būti savo vietoje, judėjimas tolyn turi būti savo vietoje. Palikti erdvę, tarkim, vien tik dėl to, kad kažkada tenai buvo kažkas, ir blogo, ir nevisai blogo, nes kalėjimą mes laikom ne kažkokiu blogio įsikūnijimu, nes čia nėra Paneriai, kur žmonės buvo tiesiog naikinami, čia sėdėjo ir žmonės, kurie buvo padarę rimtus nusikaltimus ir kurie nusipelnė, pavadinkim, to buvimo tenai. Tai šitoje vietoje man kažkokių didelių moralinių abejonių dėl to kalėjimo panaudojimo kitais tikslais, nekyla. Aš tik manau, kad reiktų surasti balansą. Kaip jau minėjau tą KGB rūmų variantą, man jis atrodo visiškai priimtinas, panašiai kaip ir su Lukiškėmis. Plius dar manau, kad tokie dalykai labai puikiai gali būti išnaudojami edukacijai. Apie tą patį panoptikumą, visi tie struktūriniai dalykai – tai yra tiesiog įdomu. Ir apie tai kalbant galima vėlgi pasiekti įdomių dalykų, į gilius apmąstymus nueiti ir panašiai. Viena vertus tas naujoviškas panaudojimas įgalina tą vietą laikyti *gyvą*, nes muziejus dar turi tą momentą, kad tai yra riboto panaudojimo būdas. Viskas gražu, gerai, žmonės ateina, žiūri, bet tada neįgyja naujų kontekstų. Ir kaip sakiau, gyvenimas neturėtų sustoti. Vien pati kalėjimo statybos istorija yra labai įdomi ir vietomis juokinga: yra monografija apie Lukiškių kalėjimą išleista. Apie kyšių dydžius, kurie čia buvo gabenti dėl šito kalėjimo ir dar visokiausių dalykų. Tarkim, tie visi aplink kalėjimą aplipę statiniai – sargo namas ir panašiai. Yra momentų. Jeigu norit pamatyt beveik analogiškos struktūros kalėjimą, tai yra vizualiai, tai yra Sankt Peterburgo Kresty kalėjimas – tokios pačios struktūros. Jeigu tau paduotų nuotraukas ir aplink nebūtų jokio vaizdo, tu net nelabai atsirinktum, ar čia Lukiškės, ar čia Sankt Peterburgas. Čia buvo tipinis projektas.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Net nežinau, aš manau, kad galima būtų panaudoti: gyvybingumo išsaugojimas, kaitos akcentavimas, ten kur buvo tamsu, ateina šviesa, ir panašiai. Aš manau, įmanoma. Kažkiek su įvaizdžiu galbūt susiję, nes ne kiekvienas miestas centre, šalia parlamento, aukščiausio teismo *nugaroje*, netgi, turi kalėjimą. Tuo žmones, kuriems apribota laisvė, mes jų nenorime matyti šalia, tam laisvė ir yra apribota, kad jie būtų toliau nuo mūsų. Yra šitas momentas, kad reikia iš centro patraukti kalėjimą. Bet patraukimo klausimas dar ir susijęs su sąlygom: kadaise Lukiškės laikytos moderniu kalėjimu, bet skaičiai kalinimo buvo visiškai kitokie, ir poreikiai visiškai kitokie. Jis jau neatitiko visiškai jokių standartų.

Šiandieninėje diskusijoje yra įvairių įveiklinimo pasiūlymų ir vienas iš jų – padaryti ten viešbutį. Ar apsilankytumėte?

Ne, nesilankyčiau. Viešbučiai man patinka, kai jie yra komfortiški ir patogūs. O praleisti naktį kalėjime nėra mano svajonė. Aš suprantu, kad turistams gali būti įdomu, pavyzdžiui, pasėdėti Dekanidzės kameroje, ar dar kažką panašaus, bet čia jau yra *šoubiznis*.

Aš link to ir vedu: tam tikra preke tampa.

Ir šitoje vietoje aš jau būčiau atsargus su visais atminties dalykais. Čia reikėtų padaryti labai gerą istorinį tyrimą, kur galima būtų padaryti tokius dalykus, komplekso kurioje vietoje. Kad neperžengti tam tikrų etikos ribų. Kas kur kalėjo, kas kur buvo įvykę.

Manote, kad nuo praeitų metų vasaros ši erdvė yra tinkamai eksploatuojama?

Na, aš nemanau, kad tai yra kažkoks skandalas, ar kažkas panašaus. Tai yra geriau, nei palikti ją stovi apleistą.

Šios vietos virsmas vyko tokiaime kontekste, kur virė diskusijos dėl vietų įprasminimo ir kas ką turėtų reikšti. Kaip manote, kodėl šiuo atveju viskas buvo sklandžiau?

Aš nemanau, kad tai nėra, vadinama, signatūrinė vieta. Lukiškių aikštė turi labai stiprų istorinį krūvį: nes tai buvo 1863 metų sukilimo dalyvių egzekucijos vieta, šalia yra KGB rūmai, stovėjo Leninas – ta aikštė visuomet buvo ideologiškai įveiklinta. Ir tas ideologinis mūšis dėl tos aikštės toliau tęsiasi ten: Vytis, kalnelis ir t.t. Dėl Lukiškių tokio klausimo nėra, tiesiog Lukiškės neturi tokios stiprios istorinės potekstės. Ten gerokai mažiau ideologijos.

Įdomus momentas, nes Lukiškėse taip pat buvo kalinami politiniai kaliniai, žydai. Vieta, kur buvo egzekucijos...

Aš tiesą sakant nežinau, ar Lukiškėse vykdavo egzekucijos, aš nesu tuo tikras. Tikrinčiau su istoriku. Bet objekto paskirtis ypač laike yra dinaminis dalykas. Tarkim, viena, kai yra aikštė, kuri visą laiką yra ideologiškai apspręsta, kas kita, kai tam tikroje vietoje įvyksta kažkas ypatingo, politinio, ar dar kažkas. Tarkim, 1942-1944 m. holokaustas. Lukiškėse uždaro žmones, o vėliau išveža į Panerius, ar kažkas panašaus. Eina visa kalėjimo istorija ir čia bangelė. Kalina ten kokį nors politinį kalinį, uždaro, byla jo išsprendžia ir išsiunčia į tremtį – kita bangelė. Šiaip: įstaigos paskirtis yra iš esmės kriminalinė-penitencinė, tardymo izoliatorius. Todėl laike visa tai labai išskysta ir nebelieka to vieno koncentruoto ir aiškaus antspaudo.

Prieš reziumuojant, minėjote, kad buvote koncerte. Kaip tuo metu jautėtės?

Man buvo labai įdomu pasižiūrėti, kaip ten kas pasikeitę, eini ir matai, kad ten visiškai tuščia. Aš šiaip mistika nesu linkęs tikėti. Vieta nėra jauki, aš ten nenorėčiau turėti ofiso, nes man ten negražu ir nemiela. Bet tai buvo maloniau, negu būti ten tuo metu, kai ten yra kaliniai, nes tas kalinių buvimas, prižiūrėtojų buvimas, jis visą laiką palaiko įtampą. Ir ta įtampa tai tikrai jaučiasi ore. Kai eini per kiemą ir ten šūkauja pro langus, ypač kai su mumis buvo moterys ir tuo metu sklido visokiausi pastebėjimai jų atžvilgiu, čia kai buvom, kai institucija dar veikė. Dabar tai yra tiesiog keltas su tuo turiniu, kuris yra vienoks, anoks, trečioks... O prieš tai tikrai buvo turinys labai aiškus: kalėjimo turinys. Čia jokių papildomų žodžių ieškoti net nereikia. Man gal net labiau patiko, kad dabar ta vieta yra tuščia, joje vyksta kažkas kito.

<toliau informantas klausia, ar tyrimas atliekamas jau turint prezumpciją.>

Žmonėm visą laiką yra įdomios dramos. O kadangi įkalinimas yra drama, vis dėlto, ar mes pradėsime nuo detektyvo, ar mes pradėsime nuo dvasinės būsenos, tai nieko keista, kad visas tas projektas pavyko. Man atrodo, kad tai yra logiška. Tik tas balanso klausimas: kaip sudėlioti kultūrinę atmintį, naująją paskirtį ir visa kita. Bet aš būčiau griežtai prieš, kai buvo gimusi seime kažkokia iniciatyva, kad ten greitai reikia kažką statyt, kažką daryt. Tą reikėtų spręsti protingai, nebandant viską konservuoti: „išsaugokim kalėjimą vien dėl to, kad jame kažkas kalėjo ir padarykim tai vien memorialine vieta“, kompleksas didelis, viskas sena, nepritaikyta.

Informantas(-ė) Nr. 12: A. P.

Miestas: Vilniaus m.

Santykis su Lukiškių kalėjimu: 12 metų lankė kalinius Lukiškių kalėjime

Kitos detalės: Lukiškių kalėjimo pavertimą pramogų vieta vadina mankurtizmu

Gal galite papasakoti savo santykį su Lukiškių kalėjimu?

Nuo 2007 iki 2019 metų buvau Lukiškių kalėjime kalinčiųjų, nuteistų iki gyvos galvos, kapelionas.

Jūs ten lankėtės periodiškai?

Kartą į savaitę, arba kartais du kartus į savaitę.

Gal galite papasakoti, kaip atrodė jūsų vizitai?

Mišios būdavo kartą į mėnesį visada. O kas savaitę būdavo dvasiniai pokalbiai ir išpažintys. Kalbėdavomės, aišku, asmeniškai. Taip pat kartą į mėnesį su savanoriais mes surengdavome koncertą, arba susitikimą su visuomenės atstovais, net ir politikais kelis kartus. Taip pat kartą į mėnesį buvo skaitoma biblija: aš kartu su grupe kalinių, kurie norėjo, mes skaitėme Šv. Raštą. Turbūt tiek ir būdavo... Kažką svarbaus norėjau paminėti: per tą laikotarpį buvo surengtos 3 ar 4 konferencijos, aišku ne aš vienas jas rengiau – ir kalėjimo psichologai labai prisidėjo, ir reabilitacijos skyrius. Pranešimus skaitė ir kaliniai, tuo jos buvo unikalios, iš tikrųjų. Ir gali būti, kad tai buvo pačios pirmos tokios konferencijos.

Koks buvo šių konferencijų turinys?

Apie santykius tarp nuteistųjų ir tarp pareigūnų, apie tai, kas yra reabilitacija, koks yra įmanomas pokytis asmenybėje, apie tai, kas yra iš viso įstaiga kalėjimo: ar tai yra saugos institucija, ar tai yra reabilitacijos ir grąžinimo į visuomenę vieta. Tos įvairios temos buvo ir buvo labai įdomūs pranešimai. Dalyvavo ir užsienio svečiai, mokslininkai, visuomenininkai, savanoriai, pareigūnai ir kaliniai skaitė pranešimus. Buvo įdomu.

<toliau pasakojamos šių konferencijų detalės, apie pačią pirmąją konferenciją, kuri vyko teisingumo ministerijoje, joje pranešimą skaičiusį kalinį J. Butą. Toliau pokalbis tęsiasi apie antrąją konferenciją.>

Buvo labai įdomus patyrimas, kada direktorius nusprendė, kad visi pietausime kalėjimo maistu, tai ką kaliniai valgo. Kiekvieną dieną būdavo vienodas meniu visoje Lietuvoje, aišku – virtuvės skirtingos, bet meniu tas pats. Ką tą dieną buvo numatyta, tą mes ir valgėm, bet mes valgėm visi kartu. Ir tai kaliniams buvo, gerąją prasme – šokas. Aš atsimenu, kai visi ėjom valgyti į kitą patalpą, o vyrai sėdi. Aš sakau: „ko jūs sėdit?“ – „tai mes laukiame, kol mus išves į kameras“, nes jie valgydavo vieni kameroje. Sakau: „mes visi kartu dabar valgysime“ – jie buvo labai nustebę ir tai buvo labai gera patirtis. Nes jie atėjo su konferencijos dalyvių žymekliais ir vėliau nelabai begalėjai išskirti, kas kalinys, kas ne, nes visi bendravome, valgėme... Tai buvo labai stipri patirtis.

Labai įdomu. 2021 metų vasarą Vilniaus m. sav. pradėjo Lukiškių kalėjimo konversiją, kuomet iškelus paskutinius čia kalėjusius nuteistuosius, kalėjimo kompleksas buvo išnuomotas privačiai agentūrai ir projektas pavadintas „Lukiškės 2.0“. Nuo to laiko pasikeitė šio objekto įveiklinamas: Lukiškių kompleksas naudojimas nebe pagal institucinę kalėjimo paskirtį. Ką manote apie šį pasikeitimą?

Kaip nusikaltimą. Pirmiausia noriu patikslinti: kalinius iškėlė ne savivaldybė, čia buvo vienasmeniškas prezidentės sprendimas. Ji buvo pažadėjusi publikai, kad kalėjimo Vilniuje neliks – čia yra baisus palikimas ir jo negali būti. Nors visai neseniai susitikau su buvusiu Kalėjimų departamento direktoriumi, nes beveik su visais išliko artimi ryšiai, ir su paskutiniu Lukiškių kalėjimo direktoriumi labai artimas ryšys, tai sakė, kad daug Europos miestų, net miesto centre, ir net nauji kalėjimai yra statomi. Dėl to, kad kalinys nesijaustų izoliuotas, kad jį būtų kuo lengviau integruoti į gyvenimą, jau kalintį. Tai, kad čia buvo, aš drastiškai pasakysiu, *nusikaltėliškas* sprendimas. Pirmiausia nusikaltėliškas dėl to, kad buvo nutraukti ryšiai, nutraukta savanoriška veikla. Reabilitacijos programos, kurių buvo nemažai, ne tik apie tai, ką aš kalbu, viskas buvo nutraukta ir nebuvo, aš kiek žinau, Latvija ir Estija pasistatė kalėjimus, o mes per šitiek metų, iki dabar neturime naujo kalėjimo. Tas naujas kalėjimas būtų visai normalu: perkelti visą Lukiškių kalėjimą į naują. O dabar tai buvo išdraskyta, buvo vykdoma tokia kaip *spec. operacija*, kad netgi buvo toks absurdas, kai direktorius sirgo, jo nebuvo darbe, kai atėjo pirmas nurodymas, kad iškelti pirmuosius kalinius. Visa tai buvo daroma staigiai, greitai, net negalėjome atsisveikinti, tik su kai kuriais, nes buvo karantinas

paskelbtas dėl gripo. Buvo labai nežmoniškai viskas padaryta. <toliau pasakojama apie 2018 m. teisingumo ministro paskyrimą, organizacinę kalinių iškėlimo dalį.> Taip jis [aut. pastaba: kalėjimas] buvo morališkai ir fiziškai pasenęs, kalbos nėra, bet dabar jeigu pažiūrėtume, kaip gyvena tie kaliniai, tai jie gyvena nei kiek negeresnėse sąlygose, na, kai kurie, kur pavyzdžiui Pravieniškėse, kur yra atnaujintų patalpų, tai taip. O reabilitacijos jie gauna 5 kartus mažiau: jie yra atskirti nuo pagrindinės kalinių masės, jų yra ypatingas kalėjimo režimas. Ir savanoriai, bet kas, kas atvažiuoja, ar koncertai, jie turi būti atskirai jiems organizuojami. Bet jie išskirstyti po 5 kalėjimus ir žinot, jeigu dar į vieną suvežtų... Per tuos 3 metus mes praradome labai daug, ypač reabilitacijoje. O tai, kas dabar darosi, yra besitęsiantis nusikaltimas – aš ten nei karto nebuvau. Nes tai, ką aš girdėjau, mane šiurpina, o girdėjau daug. Rūta Vanagaitė parašė knygą, kur aš labai aktyviai bendradarbiauau, kuri išeis po mėnesio ar dviejų: „Tamsioji Vilniaus širdis“. Tai bus pirma didžiulė istorija apie Lukiškių kalėjimą nuo 1904 iki 2019 metų: labai daug dirbo archyvuose, kalbėjo su dabartiniais kaliniais ir analizavo kitų kalinių biografijas. Šis kalėjimas yra istorinė vieta: ten labai daug kančios buvo, ten žmonės laukė mirties. Taip, ir kriminaliniai nusikaltėliai, bet ir politiniai kaliniai, ir žydai laukė, kol juos išveš į Panerius, juk keitėsi valdžios, o kalėjimas liko. Ten kalėjo ir Žemaitė, ir sovietų saugumo, aišku tuo metu dar nebuvo vadu, vadas Dzeržinskis, ir buvęs Izraelio premjeras vienas – ten buvo istorinė kančios vieta, visokiom prasmėm. Dabar iš jos daryti pramogų ir barų vietą man yra nesuvokiama, bet dar labiau nesuvokiama buvo, kai Rūta Vanagaitė parašė šitą knygą ir leidykla kreipėsi į dabartinę administraciją, kad norėtų pristatyt knygą toje erdvėje. Rūta man atsiuntė jų atsakymą ir tai buvo tiesiog... Žinot, kas yra *mankurtai*? <toliau informantas aiškina, kas yra *mankurtai*.> Tai jie pasielgė kaip *mankurtai*, tam rašte jie parašė: „labai ačiū už pasiūlymą, bet mūsų specifika ne ta, čia yra pramogų erdvė, mes žiūrime į ateitį ir mums nelabai norisi dairytis į praeitį.“ Manau čia kalba už save šitas tekstas. Tai baisu.

Tarsi iškėlus instituciją, nebelieka istorijos, bet nesinorėtų tam pritarti.

Tai žinoma, tai yra baisu. Tai yra kančios istorija, kančių istorija. Daugybės žmonių istorijos dalis. Antanas Terleckas ten kalėjo, Lietuvos disidentai... Tai buvo tiek įvairių asmenybių, įvairių struktūrų... Ten buvo tiek įvairaus gyvenimo ir jeigu mes šitaip elgiamės su savo istorine atmintim, tai tikrai mes *mankurtai* pagal pačius aiškiausius kriterijus. Neįvertinti, kas ten buvo, neaktualizuot... Man pasakojo Rūta, kad ji pasibaisėjo po tų ekskursijų ir tada jai kilo idėja rašyti tą knygą. Ji susirado mane: „jie pasakoja apie tai, ko jie nesupranta visiškai, jie nežino, bando efektus išgauti“.

Tai tam tikru būdu komercializuota, paversta preke.

Būtent, lėkštai, be skonio, be pagarbos praeičiai. Aš esu labai tolimas nuo to, kad reiktų šlovinti praeitį. Yra pas mus puslapių, kurių mes nenorime atsiminti, o yra tų, kuriuos mes šlovinam. Bet realiai žvelgti į praeitį ir gerbti praeitį tokią, kokia ji buvo – ten net užuominos nėra tame.

*Įdomu, kaip tuomet čia atsiranda daugybė žmonių, kuriems tai, kas ten vyksta, yra nuostabu?
Ar čia yra nežinojimas?*

Čia yra klausimas apie mūsų visuomenę. Gilesnis klausimas. Tas kalėjimas traukia, kaip pramogų vieta, bet ten labai mažai buvo žmonių, kurie eidavo ten, kaip savanoriai, tarnaut: jie būdavo jeigu ne „apmėtomi akmenimis“, jie susilaukdavo gausybės priekaištų iš visuomenės narių: „kodėl tu eini pas žudikus, kodėl neini pas aukas?“ Ten kai kardinolas Bačkis pakrikštijo tris kalinius, nuteistus – vieną ilgiam kalėjimo metam, o kitus du nuteistus iki gyvos galvos, susilaukė baisiausių atsiliepimų: „mafija plauna mafiją“, aš susilaukiau, kad „neisiu į jūsų parapiją“. Kas darosi su mūsų visuomene? Galim pasilyginti su Estija: Estijoje, to paties likimo žmonėm, aš nelyginu su Norvegijom, Prancūzijom, Estija. Jau 2000 ten nebuvo nei vienos kolonijos, kur kaliniai gyvena gaujom, kaip aš sakau, po 20 vienoj patalpoj. Jau 2000 m. kalėjimai Estijoje buvo visur renovuoti ir buvo kamerinė sistema. Ir šiek tiek vėliau jau buvo kalėjimai modernūs pagal Europos Tarybos reikalavimus. Pas mus to nėra iki šiandien. Aš nežinau kodėl. Ir vienintelė, kur buvo kamerinė sistema, buvo Lukiškės – ir tas išdraskytas. Aišku jie dabar sėdi irgi kameroje, bet jos yra iš bėdos sukurtos kameros. Pravieniškėse yra renovuoti keli pastatai, bet praėjo jau 32 metai. Estija padarė daug daugiau per 10 metų, nei mes dabar. Jeigu pasižiūrėtumėte į politikus, kurie tik užsimindavo, kad kalėjimų reforma yra būtina, kad kalėjimai galiausiai yra mūsų ateitis, jie būdavo užsipuolami, sutrypiami, pasakoma, kad „jūs geriau rūpinkitės pensininkais, studentais“, lygtai rūpinimasis kaliniais yra iš karto prieš pensininkus ir studentus. Čia labai tipiškas, būdingas visuomenės skaldymas, kuris būdingas Lietuvos *establišmentui*. Kalėjimai visada yra periferijoje, visada užribyje ir apie tai garsiai geriau nekalbėt. Tai rodo visuomenės daugumos, nesakau visos, bet daugumos – agresyvų požiūrį į šitą tikrovę. Kažkur skaičiau, kad tai, kaip mes elgiamės su kaliniais, parodo, kokia iš tikrųjų yra visuomenėje situacija. Netiksli citata, bet man tas labai akivaizdžiai įstrigo. Pažiūrėkim, kokios reakcijos ateina, kuomet mus pasiekia informacija apie kalinimo sąlygas čia ir kalinimo sąlygas toj pačioj Švedijoje – daugumos žmonių reakcija yra tokia: „tai ten sanatorija, ten ne kalėjimas! Taigi juos reikia kankinti, jie turi pajauti...“ Pas mus dauguma nevertina tokio fenomeno, kaip laisvė: kalėjimas tai yra laisvės atėmimas, ne kankinimo vieta.

Taip, anksčiau tai buvo ir kankinimo vieta, bet dabar jau ta samprata išblėsus, dabar tai yra vieta, kur *atimama laisvė*. Bet ne žmogiškumas, ne orumas, ne dar kažkas. Laisvė yra labai svarbus dalykas. Tai reiškia, kad mes laisvės visiškai nevertinam: jeigu mums duoda pavalgyti, duoda televizorių ir gerą kambarį, tai ta laisvė, kam man ji reikalinga? Na, toks įspūdis susidaro... Kita vertus, labai įdomu pastebėti, kad per tuos metus, kai aš buvau kapelionu, tai man teko sutikti žmonių, kurie stebėjosi „kaip tu ten eini?“, „ką tu ten gero matai“ – lyg aš ten į kokią pramogą eičiau... Bet kai kažkoks jų artimasis dėl vienokių ar kitokių priežasčių atsidūrė kalėjime, kaip greitai pasikeičia viskas! Pamato visą siaubą Lietuvos kalėjimų. Tada jau kalinių teisės pažeidžiamos atrodo. Kol ne mes, kol *kiti*. Čia yra bėda Lietuvoj. Žydų ta istorija rodo, kad tai yra *kiti*, tai ne mes, ne mūsų piliečiai. Su žydais tai nutiko. Ir tas dalykas yra labai skaudus. Žmonėms trūksta empatijos, suvokimo, kad žmogus lieka žmogumi, net tada, kai jis nusikalsto. *<toliau kartojamos anksčiau išsakytos mintys, pasakojamas asmeninis susidūrimas su suimtuuju taksi įmonės direktoriumi, kuris buvo įkalintas prevenciniais tikslais.>* Vienas iš tų direktorių iš karto pateko į ligoninę. Ir aš ten mačiau, kaip jo žmona atsistojusi prašo priėmėjos, kad ji perduotų dantų šepetėlį, šampūną ir dantų pastą, sako: „jis įpratęs...“ – „mes nepriimam, jau valandos baigėsi“, o ji sako: „taigi jūs čia, galit fiziškai priimt“ – ji stovi ir verkia. O ta moteris žiūri į ją ir sako: „eikit iš čia. Nepriklauso.“ – tas nežmogiškas kai kurių pareigūnų elgesys, taip, buvo gerų pareigūnų, o buvo ir tokių, kurie žiūrėjo kaip į daiktą – „priklauso, nepriklauso“, ne kaip į žmogų. Visa tai rodo, kas yra mūsų mentalitetas. Aš dar prisimenu, kad pirmoji pradėjo lankyti, dar tuo metu, kai buvo mirties bausmė, seimo narė, aktorė Nijolė Oželytė. Ji pradėjo lankyti kalinius nuteistus mirties bausme, kurie laukė mirties. Tai baisi vieta. Lukiškėse buvo mirtininkų kameros, kiek ten žmonių laukė mirties. Tai ji ten lankydavo, ją įleisdavo priešais kameros duris, ji bendraudavo. O paskui rašytoja Vanda Juknaitė pradėjo reikalauti, pirmoji iškėlė tą problemą, kad civilizuotoje šalyje negali būti mirties bausmės. Ji taip sakė: „jūs įsivaizduokit, anksčiau Lietuvos TSR vardu, o dabar Lietuvos Respublikos vardu, teisėjas skelbia mirties bausmę“, ji per radiją taip kalbėjo – „tai reiškia visų mūsų vardu, mes visi sakom „taip“, jį reikia nužudyt.“. Ji kalbėjo apie tai, kad būna ir teisinių klaidų, visko ir sako: „čia mes niekur toli nenuėjom nuo TSR“. O Dieve, kokių ji laiškų susilaukė... Paskui per radiją transliavo netgi kelis tuos laiškus: „kad tave užmuštų“, „kad pakartų“, „kad tave sukapotų“...

Nekalbant apie nusikaltimų žiaurumą, visuomenės atsakas yra toks pats žiaurus.

Būtent. Ir tai labai liūdina. Ir dabar kai žiūri karo kontekste: „visus rusu nužudyt“, „utilizuot“ – net tokie terminai eina. Tai galvoju, kad niekur mes toli nenuėjom, mums tik reikia signalo, ką utilizuot, ką nužudyt. Tai yra mūsų visuomenės bėda.

Kai pasiimame absoliutaus blogio įrankius, mes patys tampame tas blogis.

Be abejo. Ir mes niekuo tuomet nesiskiriam. Čia žinot, yra toks anekdotas: balkone, 12 aukšte stovi dvi mergaitės: viena gera, kita bloga. Ir jos abi spjaudo ant žmonių pakaušių, taikosi. Gera pataiko 6 kartus, o bloga – 4. Taip rezultatu 6:4 gėris nugalėjo blogį.

<toliau kartojamos ankščiau išsakytos mintys, pokalbio metu informantui paskambina vienas iš jo lankomų kalinių.>

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai jums atrodo tinkamiausias pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Aš manau, kad tai turėtų būti muziejus, bet labai svarbu, kad jis būtų interaktyvus, kad žmonės pajautų tuos laikotarpius, tas erdves, kas ten vyko. Ir išeitų, gerąją prasmę, sukristi. Tai galėtų būti puiki visuomenės ugdymo vieta, mažinimo neapykantos kaliniams... Apie tai reikėtų galvoti, o ne apie pramogų erdvę.

<toliau kalbama apie šiuo metu Lukiškių kalėjime vykdomas veiklas.>

Kai kurie dalykai [*aut. pastaba: veiklos*] galbūt ir tinkami, bet jeigu tie dalykai visiškai nuvaro į užmarštį tai, kas ten buvo... Apsimesti, kad čia nieko nebuvo, buvo kažkokia įdomybė. Bet tai ne įdomybė, o mūsų istorijos ilga dalis, visas 20 amžius, 21 amžiaus pradžia. Kada buvo tas kalėjimas atidarytas 1904 m., čia imperatoriaus Nikolajaus II laikai. Nežiūrint visų kontraversijų, jis buvo labai tolerantiškas žmogus: jo laikas spauda mums gražinta, leistas lietuviškas teatras, lietuviškas judėjimas. Labai daug dalykų. Šitas kalėjimas buvo moderniausias Europoj. Jis turėjo kanalizaciją, vandentiekį, centrinį šildymą. Ir kas įdomu, aišku paskiau tas viskas dingo, ypač sovietmečiu jau nieko neliko, bet 1904 ten buvo 3 šventyklos: katalikų koplyčia, sinagoga ir ortodoksų bažnyčia. Ir visus šventikus išlaikė valstybė. Net reikia pagalvot, kaip buvo rūpinamasi tuo metu, kalinių dvasiniu ugdymu. Tai buvo laikai visiškai kiti. Tai svarbu prisiminti, suvokti, kaip keitėsi... Dabar vis madingiau kalbėti apie įveiklinimus, progresą. Bet mano karta turi baisią alergiją šiam žodžiui: nes sovietiniais laikais komunistai apie progresą kalbėdavo taip pat labai daug. Ir taip pat būdavo

vykdomi įveiklinimai erdvių, pavyzdžiui Kryžiaus bažnyčia prie prezidentūros, tarybiniais laikais buvo vadinama „Mažoji baroko salė“ ir mano karta kitaip jau ir nevadinom. Tai buvo „Mažoji baroko salė“. Ten vykdavo koncertai – o, įveiklino! Katedra buvo paveikslų galerija, vykdavo koncertai. Kazimiero bažnyčia – ateizmo muziejus, Jonų bažnyčia – mokslo muziejus. Taip ideologija vienus pastatus įveiklindavo, dabar šita ideologija kitus įveiklina, ar ne? Bet tai yra tas pats istorijos negerbimas. Tas pats siekis nustumti istoriją vardan tuo metu taip suprantamo progreso. Bet jeigu mes tai naikinsim, mes sunaikinsim visą gyvybę. Vis tik civilizacija be tradicijos yra niekinė. Galime tada distopijas prisiminti Orvelo... Kaip ten sako: „kas valdo dabartį, tas valdo praeitį, kas valdo praeitį, tas valdo ateitį“: partijos šūkis, kur 1984. Tie dalykai mūsų kartai pažįstami ir kai pamatai tokius panašumus, tai labai atgraso.

Informantas(-ė) Nr. 13: A. S.

Miestas: Vilniaus m.

Santykis su Lukiškių kalėjimu: Nuomojasi buvusio kalėjimo patalpas, jose įkūrė dramos studiją, muzikos įrašų studiją.

Kitos detalės: Informantui Lukiškių kalėjimas – laisvės nuo sovietų sąjungos simbolis.

Gal gali papasakoti savo santykį su Lukiškių kalėjimu?

Pradžioje, kai mes čia atėjom [*aut. pastaba: apžiūrėti patalpas nuomai kalėjime*], kai išgirdom, kad vyksta šitas konkursas, tai net ne mes gavome kvietimą, nes čia buvo renkami tokie žmonės, kaip Benas Aleksandravičius, *Jazzu*, man atrodo, kad šita *chebra* buvo kviečiama, kad tai būtų reprezentatyvi erdvė centre. Kaip *Soho*, kažkas tokio, kai tu atiduodi mažą rajono dalį menininkam. Šita sistema yra naudojama daugybę metų, kuomet apleisti rajonai atiduodami menininkam, kad jie prekiautų juose, kad žmonės ten norėtų būti, vyktų veiksmas. Pakeiti energiją tos vietos – tai nebeasocijuoja su nusikalstamumu, bet asocijuojasi su eksperimentais, gyvybe: menas apie tai ir yra. Tai mes negavom kvietimo, gavo kvietimą mano tėvas, nes jis turi dramos studiją, seniausią Lietuvoje. O čia su teatru nieko nebuvo, labai daug buvo muzikantų, dalis dailininkų, kas dirba su dizainais... o jie norėjo teatro. Ir tėvas sako: „aš nenoriu kraustyti, per daug man metų, aš pasakiau ne“ – „aš turiu jėgų kraustyti!“ – sakau. Mes paskambinom. Mes *atvarėm* čia per aplinkui, visai ne tuo keliu, kaip turėtų būti. Gabija

[*aut. pastaba: informantas partneris*] pradžioje kai pamatė tas patalpas, kadangi čia viskas atrodė *kraupiai*: šitas kompleksas, kuriame dabar mes esam, buvo vadinamas baraku, čia gyveno apsauga, šitas kambarys, kur tu dabar sėdi, čia visur buvo ekranai. Čia stebėjo kameras. Mum labai patiko, kad yra daug rozečių, visur, dviem aukštais. Jeigu su muzika dirbti, ar daug ką pasijungti, mum buvo tobula. Bet atmosfera buvo kalėjimo. Keršto, skausmo... Aš nežinau, kodėl taip yra, bet atėjęs tu galėjai suprasti, kas čia vyko. Kas čia per erdvė. Ir Gabija pasakė ne: „aš negalėsiu čia būti, daryti kažką, nes labai daug skausmo, labai daug pykčio, pagiežos“. Ir Artūras [*aut. pastaba: informantas kūrybinis partneris*] pasakė: „aš imu, nes centras ir geriau nerasiu, surizikuojam.“ <*toliau informantas pasakoja apie buvusią patalpų apdailą, po įsikėlimo vykusį remontą.*> Leidimą gavome, negalima keisti fasado, bet viduje, jeigu viską tvarkingai darai pats, gali. Tai mes dažėm, tiesėm kilimus, nešėm sofas. Kai jau įsirengėm, kaip tas posakis yra: „pirma sutvarkyk kambarį, tada eik keist pasaulį“ – tai praktiškai visą veiklą čia ir perkėlėm. Ir dramos studiją su Gabija vedam, įrašinėjam albumą, klipą čia filmavom, parodysiu, kur. Čia gali ateiti 24 valandas per parą. Yra apsauga, nežinau, ar tai tiesa, bet pradžioje buvo apsauga likusi nuo kalėjimo, su tais žmonėm buvo neįmanoma kalbėti. Jie kalba su tavim kaip... Aš įsivaizduoju, kaip jiems visa tai: jei pradirbo turbūt daugybę metų šioje vietoje visiškai kitu tikslu. Ir jų ta, pavadinkim, klientūra, buvo žmonės, su kuriais gražiai šnekėti nereikia, nes jie nesupranta tokios kalbos. Bet kai mes atėjom, tai buvo žiauriai *creapy* [*aut. pastaba: baisu*], nes jie rėkia ant tavęs: „nedaužyk durų!“, „kas aš tau čia toks?“ – va tokius. Kai jau pradėjo šaukti ant Gabijos, tai galvoju: „eik velniop!“. Bet tie, kurie atvyko dabar, jie yra *žiauriai* geri: žmonės atsimena tavo veidą, žino vardus, sveikinasi, klausia, kaip gyveni. Aš manau, kad kas pakeitė šią erdvę iš esmės, tai būtent jėgos išstūmimas iš teritorijos. Nėra jokių jėgos struktūrų, kurios veikia kaip brutali jėga, bet ne humaniška jėga. <*toliau pasakoja apie „tvarkos“ supratimą tarp menininkų.*> Perėjimas prie minkštosios jėgos visiškai pakeitė, nes mes čia atėję dar svarstėm, ne iš karto sutikom. Bet aš manau, kad čia yra geriausias projektas Vilniaus mieste per pastaruosius daug metų. Man kultūra nėra įmanoma be kažkokios vietos, kuri taps kaip simboliu. Ir tas kalėjimas tapo nuostabiu simboliu!

Simboliu ko būtent?

Naujo etapo. Uždaryti sovietmečiui duris. Kuriasi nepriklausomi teatrai, kuriasi nepriklausoma muzika, vis tiek grojo garažuose, repetavo garažuose. Ir nebuvo tokios vietos, kuri nebūtų valstybinė, nes tada tu valstybinis menininkas – net skamba kažkaip... Ta vieta tapo šitas kalėjimas. Buvęs kalėjimas – tragiška vieta buvo pradžioje. O dabar atsirado bendravimas ir,

kaip aš vadinu, šiknos spardymas. <toliau pasakojama apie motyvacijos poreikį kūryboje bei kaip „Lukiškių 2.0“ projektas, sutelkęs daug menininkų vienoje vietoje, tai duoda.> Kai buvom okupuoti, tai mes buvom kaip fasadas kažkokių žmonių, reprezentuoti juos. Ir Lukiškės tuo buvo – fasadinis pastatas, skirtas reprezentuoti, kaip pas mus carinėje Rusijoje gerai, sovietų sąjungoje – gerai. Tai nebuvo apie mus. O dabar ta pati vieta tapo, kur mes reprezentuojam save, ne kažką, save. Iš tos pačios vietos, iš to paties genealaus pastato.

Ar esi kažkaip matęs šią vietą iki ateinant dabartiniam projektui?

Aš labai netoli gyvenu, tai jo. Tik tiek, kad man visi atsiminimai, kad čia negalima vaikščioti.

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Tavo nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Man atrodo, kad tobulai. Dėl to, kad šitie pastatai, šitos idėjos, kol jos neturi fizinės išraiškos, jos yra niekinės, rašliava. Tu skaitai apie Didįjį Brolių, tai kraupu, bet kai pamatai fizinę aprašką, tai nebėra kraupu, tai tave kausto, *sveria ant tavęs fiziškai*. Bet kalėjimas yra daiktas ir jis yra niekas, jeigu jame laisvi žmonės gyvena. Mes jį paversim, kuo mes norim jį paverst – *performansų* ar koncertų dalimi. Bet tu taip keiti realybę. Man pradžioje buvo šiek tiek *crazy*: grotos, spygliuota viela. Kai kur langai pakeisti, bet kai kur ne. Tau primena apie tai. Gal man dėl to, kad man laisvė yra mano tema, mano naujas albumas apie tai. Visos šitos sienos alsuoja apie troškimą gyventi tokį gyvenimą, kokį aš gyvenu. Čia šimtą metų žmonės apie tai svajojo, ir tai išsipildė. Judam į priekį. Aš nematau susikirtimo, aš matau tęstinumą, papildymą. Kaip ir visos *bastijos* galų gale virsta muziejais. Kodėl taip yra per visą žmonijos istoriją? Galų gale mes į tą einam. Statyk patį didžiausią, stipriausią fortą, bet jis palūš prieš žmogaus norą laisvai gyventi. Prieš meilę planetai.

Ar kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

Sienose? Aišku. Aš tikintis žmogus, gal dėl to taip sakau. Žmonės, kurie netiki, gal galvoja kitaip. Nu, kiekvieno butas tai atspindi. Kiek žmogaus yra bute, visa tai tik daiktai, bet visa tvarka, kvapas. Nutrinta krepšinio aikštelė [*aut. pastaba*: parodo pro langą] : jie žaisdavo krepšinį ant betono. Mes žaidžiam ant medžio, o čia nukristum – tau *atsidarytų* kelias. Kiek tokių mažų detalių čia pamatai, kurios yra apie gyvenimą, ne tik apie kančią. Tai, kas lieka po

žmonių nėra amžinas dalykas. Kažkiek lieka. <toliau kalbama apie informanto kūrybą.> Aš čia atvykęs mačiau, kad pokyčio šiai erdvei labai reikėjo. Tokia, kokia ji buvo, nieko apart muziejaus čia daryti neįmanoma. Sienos alsuoja. Pirmas pokytis buvo padarytas, kad tu gauni patalpas ir pirmus 6 mėnesius čia vyko statybos, visi dažė, valė... Mes vaikščiojom vieni pas kitus ir klausėm, kaip kas ką pasidarė. Tai buvo kaip kolektyvinis atstatymas kažko visiškai sugriauto.

Ir dabar tau vis dar alsuoja tau čia, ar nebe?

Tos celės tiktai. Ten, kur vyksta muziejus, jie sąmoningai tai paliko. <toliau informantas pasakoja apie teatrą.>

Dabartinis išpildymas tau ir yra atsakymas?

Dėl to, kad jis nėra išpildytas, jis yra pildomas. Jis yra procesas, jie nori čia likti, mes norim čia likti ilgam, bet tam, kad liktume ilgam, čia reikia kažką daryti. Kai uždedi tašką, tai ir tampa kalėjimu, nes ką toliau? Tol, kol ši vieta *crazy*, viskas cirkuliuoja, organizatoriai paleidę vadžias, tai čia ir teatrai atsidarys, ir kino salės. Jau kinas vasarą vyksta, kai šilta.

Prie kokio Vilniaus įvaizdžio kūrimo/palaikymo prisideda „Lukiškių kalėjimas 2.0“?

Vilnius visada buvo, yra ir bus mano galvoje pašėlęs miestas. Tris kartus atstatytas, degintas, kaskart atstatytas vis gražesnis. Jis įsikūnijimas yra. Taip, tai nėra amžina, bet kažkas čia faino yra. Ir man Vilniui šita vieta priduoda daug. Būtina yra kiekvienoje sostinėje. Berlynas turi savo rajonus, Niujorkas turi savo rajonus. Norit kažko? Eikit ten. Labai svarbi dalis. Man Vilnius tapo daug įdomesniu miestu, kai atsirado „Lukiškės 2.0“. Vienu metu jis buvo tapęs *kabakų* miestu, kiekvienais metais atsidaro nauji, su nauju pavadinimu ir tu jų nebeskiri.

O kas traukia čia kitus žmones? Jus, kaip menininkus, tai suprantu, o kitus? Kitoniškos erdvės?

Aš gal spėsiu labiau, bet žmones traukia kažkas naujo, bet ne per daug naujo. Buvo darytas tyrimas su kyborgu, kuris kartojo žmogaus emocijas, veido miniką ir balsą. Ir jį vis *updatino* [aut. pastaba: atnaujino] su tais pačiais žmonėmis. Žmonės buvo labai linksma, jie juokėsi, eik tu sau, koks jis protingas, *wow wow*. Ir jie pasiekė gal 70 % ir staiga iš „įdomu“ tapo „baisu“. Įdomu, ar kas traukia, irgi yra iki kažkokios ribos. Kadangi čia nėra mums nepažinta idėja, jau 30 metų laisvi ir pakeliauę po Europą. Bet ir kažkas seno yra, nes matytas ir girdėtas konceptas. <toliau informantas pasakoja, kaip yra gavęs pasiūlymą politikus mokyti vaidybos.> „Loftas“

buvo apie muziką, čia žmonės ateina dirbti, aš ateinu vaikus mokyti vaidybos, pas mane ateina kolegos rašyti spektaklius naujus – jau trys kartos renkasi. Ateina suaugę žmonės, ateina svečiai, jeigu gimtadienis vyksta kažko... Tuo pat metu vyksta ekskursijos, kur rodo senąjį kalėjimą, ten išvis kita publika. Tada yra baras, kur tiesiog faina pasėdėti, tada vyksta koncertai, bažnyčioje nori daryti spektaklius, ten ateina dar kita publika. Čia nėra ribų konceptui, kompleksas tokio dydžio. Čia yra taip *crazy*, kad gali nueiti į tą garažą, ten vyras daro būgnus. Užėini ir žiūri, kaip jis daro: kaip amatininkas. Tai yra kultūrinis centras centre. Viskas taip ir turi būti. Kultūrinis centras neturi būti Pagėgiuose.

O jeigu čia būtų viešbutis, norėtum...

Ne. Ne. Eikit geriau į *escape roomus* [aut. pastaba: pabėgimo kambarys]: „mes nakvojom kalėjime“... Prisidirbk ir panakvosi. Nei tu nakvojai kalėjime, nei ką. Tai nebėra kalėjimas. Kalėjimas yra kraupi vieta. Viešbutis, tai ne...

O kaip manai, ar šitas konceptas suprekina kalėjimą?

Aš manau, kad tai buvo puikiai panaudota *brendui*. Bet tai nebėra kalėjimas. Keista vadinti „kalėjimas Lukiškių“. Man atrodo, kad ar vis dar yra kalėjimas pavadinime „Lukiškės 2.0“? Be „kalėjimas“, nes tai nebėra kalėjimas. Žmonėm apžiūrėti, kaip į pilis visokias pasižiūrėti, kaip atrodė, kai žmonės darė plytas rankom. <toliau kartojamos ankščiau išsakytos mintys.> Kodėl nereikia visko griauti ir keisti, statyti ant ir ant, ir ant. Man atrodo, kad istoriją reikia atsiminti ir man patinka, kad ta atmosfera, kuri likusi kameroje yra tragiška: nes tokia buvo realybė. Nes tokia buvo realybė ir tokia realybė gali būti, miesto centre, ne kažkur toli, o šalia tavęs. Tave įmes ir ten sėdėsi 30 metų. Ir kai išėisi, net nežinosi, kad telefonai atsirado. Tai netrukdo šalia vykti. Aš suprantu, kad turi likti pagarba, negriauk to ir tada viskas *tvarkoj*. Man patinka tas *maštabinis* dydis, man patinka, kad vartai yra senoviniai ir atsidarinėja *super* lėtai. Tai yra *experience* [aut. pastaba: patirtis] žmonėm. Tai kalba apie tai, kas buvo. O tai, kas vyksta, kalba apie tai, kas dabar.

Gal kažko nepaklausiau ir kažkokiu klausimu dar norėtum pasidalinti?

Aš palinkėti tik noriu, kad tai liktų. Nes ši žiema bus labai sunki. Visiems. Bet visada moka pirma kultūra, nuo *kovido* atsimenu.

Informantas(-ė) Nr. 14: R. V.

Miestas: Šiauliai, gyvena Vilniuje

Santykis su Lukiškių kalėjimu: Lankėsi, kuomet dar veikė kalėjimas bei po konversijos lankėsi ekskursijose.

Kitos detalės: parašė knygą apie Lukiškių kalėjimą.

<informantas supažindinamas su tyrimo objektu.>

Kas mane tikrai suprovokavo kaip reikiant, tai kai knyga jau buvo parašyta, aš parašiau „8 Days A Week“ atstovei pagrindinei, su kuria ir turėjau bendrauti, ar būtų galima su profesionaliu fotografu ateiti ir pafotografuoti Lukiškėse. Tai jų atsakymas buvo, kad „mes nesigręžiojam į praeitį. Lukiškės mums yra muzikos, gėrio ir šviesos oazė.“. Į kalėjimą neįleidžia buvusio kalėjimo direktoriaus, kuris ten 12 metų buvo, paskutinis direktorius. Lukiškių cerkvėje buvo milžiniškas maketas padarytas kalinių, iš medžio. O per ekskursijas jie pasakoja, kad čia viskas buvo išvogta, kad kažkoks kolekcionierius iš Kauno nusipirko tą maketą. Ir paskui aš galvoju, kad man reikia su Davidenko susitikti: jis buvo „Vilniaus pataisos namų“ direktorius, dabar jį prieš savaitę irgi atleido iš darbo. Aš nuėjau pas jį, pas jį visa dokumentacija Lukiškių 100 metų senumo, kalinių darbai, tas maketas, kuris „buvo išvogtas“... Viskas pas jį yra! Bet sako: „niekam nereikia.“. „Vilniaus pataisos namuose“ yra Lukiškių kalinių darbų ir visokių kitokių dalykų muziejus. Praeitį mūsų nedomina, kaip ir sakė. Aš neabejoju, kad knygos pristatymo neleis padaryti kalėjime. Darysiu pataisos namuose su kaliniais, kurie ir patys pirmieji perskaitys. Knyga yra ne apie kalėjimo sienas, o apie žmones, ten kalėjusius. *<toliau informantas pasakoja apie knygos turinį.>* Tema yra ta, kad jie visi yra žmonės ir visi turėjo ir skausmo, ir bėdų, ir nelaimių, ir ko tiktai nori. Kiekviename yra kažkoks tragiškas momentas. Yra pavyzdžiui ten kalėjęs Izraelio ministras pirmininkas M. Beginas ir yra išleista knyga, kurioje 200 puslapių yra apie Lukiškių kalėjimą, bet niekas net neišvertė tos knygos. Kokios įdomios išvalgos... Kiek ten kalėjo žmonių, kurie buvo nepregistruoti, neturėjo gyvenamosios vietos tarybiniais laikais: *bomžai*, sėdi ir miršta kalėjime. Tie, kurie plytas nusipirko Kaliningrade ir atsivežė čia, ir pardavė brangiau, už spekuliacijas sėdėjo 6 metus... Aš manau, kad per visą istoriją ten gal buvo 10-20 % kriminalinių nusikaltėlių, dauguma vis tiek buvo politiniai kaliniai, jeigu imti visą 115 metų. O kuo mes nuo Rusijos skiriamės, jeigu nubraukiame istoriją? *<toliau informantė pasakoja apie jos giminaičius, kalėjusius Lukiškėse*

bei kitas tyrimui nerelevantiškas detales. > Dėl to ir atsiranda tokia motyvacija, pasižiūrėti į tų žmonių istorijas, kurie buvo, ir kad ne visi buvo kažkokie... Ilgai aš svarsčiau, ar apie kokį Dekanidžę rašyt, ar nerašyt. Bet tai buvo paskutinis žmogus nuteistas mirties bausme ir tada jau jo istorija [*aut. pastaba: knygoje*] baigėsi tuo, kas buvo su jo tėvu. Kaip jis bandė savo vaiką išgelbėti: jis vėliau parašė du toms eilėraščių... Jis garsino susprogdinti atominę elektrinę, grasino užnuodyti visus Lietuvos šulinius: kažkokie tokie absurdiški, kosminiai veiksmai. Arba buvo poetas toksai Rimas Burokas 1979-ais jį suėmė, nes jis valkatavo. Neturėjo darbo ir taip toliau. Jis buvo labai intelektualus, maištingas ir nusprendė, kad ten nenori būti. Ir jam kiti kaliniai pasiūlė būdą išeiti: prisiuostyti cukraus pudros. Pažeis plaučius ir tave kaip ligonį išleis iš kalėjimo. Jis prisiuostė cukraus pudros ir radau jo bylą: didelė byla, 10 dienų istorija, kaip jis mirė būdamas 27-erių metų. Aš po to į cukraus pudrą nebegaliu žiūrėti. Po to kitų kalinių klausiau ir jie sako: „jo, čia yra vienas iš būdų.“ Bet niekas neišgyvena, plaučių gangrena. Cukraus pudra užpildo plaučių alveoles ir viskas. Tada galvoju, reikia jo kapą surasti, o kur palaidoti kaliniai? Antakalnio Rokantiškių kapinėse yra našlaičių kapinės. Ten nėra antkapių, toks kalnas Rokantiškėse... Bet jam yra kažkoks minimalus antkapėlis padarytas. Nuėjau į kapinių kontorą ir sakau: „kaip man surasti Rimo Buroko kapą? Našlaičių kapinėse, bevardėse. Žinau kapo eilės numerį iš bylos, ir žinau kapo numerį.“ Sako: „nėra pas mus jokių dokumentų laidojimo.“ – taigi visus kalinius veždavo iki 1985, 1987 metų ir laidodavo tenai! Bylose yra numeris, o palaidojimo faktų jokių nėra... Atsirastų artimasis, jis nieko nerastų. Kauburėlis ir kauburėlis. Tada buvo nežmonės, dabar nežmonės... Ta knyga bus pilna tokių absurdu. Dar kelis dalykus pasakysiu: nepriklausomoje Lietuvoje, jeigu kaliniai dirba kalėjime, jiems neskaičiuojamas darbo stažas. Ir jis išeina tas žmogus po 30 ar 40 metų, jis nedirbęs nei dienos, gaus pensiją gal 120. Kodėl neina stažas? Tokie įstatymai. Jeigu kalinį dabar uždaro į karcerį, pagal Lietuvos respublikos įstatymus, jis gali skaityti vieną valandą per dieną. Į karcerį uždaro kartais pusei metų. Jiems atneša laikraštį ir po valandos išneša. Jis neprivalo turėti lovos. Pagal įstatymus jam turi būti užtikrinta miegamoji vieta. Tai po šiai dienai Pravieniškėse žmonės miega ant grindų, kur numestas skuduras koks nors. Buvo blogai, yra blogai ir dar ilgai bus blogai. Man jie yra žmonės, ką bebūtų bepadarę ir dauguma jų išeis į laisvę, ir kokie jie išeis, su kokia patirtim jie išeis: ar geresni, negu atėję, ar blogesni.

Kalėjimas turėtų būti ir apie pasitaisymą...

Taip, turėtų būti, bet jeigu visuomenė galvoja, kad kalinys gali pasitaisyti. Kol visuomenė galvoja, kad jam taip reikia ir bendrai reiktų gražinti mirties bausmę, tada panašiai galvoja ir

teisėjai. Jeigu teisėjas gali skirti didesnę bausmę, jis skiria didesnę bausmę. Nes jam smagiau pareit namo ir pakalbėti su draugais: „va, buvau griežtas“. Nuteistiems iki gyvos galvos gali būti suteikta prezidento malonė. Per trisdešimt metų...

Vienam žmogui.

Dabar yra Europos Komisijos Žmogaus teisių komiteto kelintą kartą siunčiama Lietuvai rekomendacija, kad Lietuva turi keisti įstatymus, nes Lietuvos įstatymuose yra įteisintas žmogaus kankinimas. Niekas nieko nepadarė, nes visuomenė nepasiruošus, nuo ko pradėsi dabar... Vienam kaliniui skiriama 40 eurų per dieną! Bet palaukit, reikia žiūrėti iš ko tie pinigai susidaro: dauguma skiriama administracijai išlaikyti. Vienam kaliniui maistui yra skiriama 2,40. Ir ta suma nesikeitė jau 10 metų. Kas buvo prieš 10 metų 2 eurai, ar 10 litų ir kas yra dabar. Tai vadinasi, kadangi negali kalinių išlaikyti, tai deda varškės, o į varškę įpila pieno. Arba į bulvių košę vandens. Už 2,40 tu nepramaitinsi žmogaus, nes reikia dar ir uždirbti šiek tiek. Kam papasakoju, tai negali patikėti. Duok tu tam kaliniui bibliją ir tegu jis ją skaito nuo ryto iki vakaro, mokosi atmintinai.

Turbūt yra tokių, kurie sako „negali taip būti“, bet yra ir tokių, kurie sako „kam apie juos kalbėti išvis“?

Taip. Mano draugai sako: „ką jie tau gero padarė? Neturi apie ką rašyti? Eik ir kokiai mamai papasakok, kurios vaiką nužudė, kaip tas kalinys valgyt neturi“ – ir jie irgi teisūs. Bet kita vertus, tas kalinys išeis, galbūt jis pasikeitė? *<toliau informantė pasakoja apie pokalbį su buvusiu Lukiškių psichiatrijos skyriaus vedėju, kartojamos ankščiau išsakytos mintys.>* Mes labai daug ką nurašom: nurašom emigrantus, nurašom musulmonus, žydus... Nurašom viską ir liekam savo siauram, lietuviškam rūtų daržely. Toks visuomenės požiūris į nusikaltėlius: bet per visą Lietuvą yra 100 žmonių, kurie nuteisti iki gyvos galvos. Iš viso yra apie 5000 kalinamųjų, reiškia 4900 žmonių išeis kitąmet, ar už penkių metų ir jie mus prekybos centre, jų vaikai bus mokykloje, gatvėj. Tai nėra kiti.

Minėjote, kad buvote ekskursijoje, kuomet dar veikė kalėjimas: gal galite papasakoti?

Kas mane ten nustebino, kai buvau ekskursijoje, tai kad kalėjime siaubingas triukšmas. Galvojau kalėjime tylu. Tu eini per kiemą ir iš visų langų tau rėkia, švilpia; laiptai dunda. Tai labai garsi teritorija. Bet ji yra tokia slogi... Visiškas pragaras. Kai tavo nuveda į kokią bendrą kamerą, kur 20 jaunų berniukų sėdi: už ką jie sėdi? Lietuvoje pusė kalinių sėdi už narkotikus.

Jeigu jie bendroje kameroje, tai prasideda visos kastos, visi tie reikalai, tai jie tikrai išeis sugedę. Tai labai baisi vieta, o dabar ta vieta baisi tuo, kad ji yra *išprievarauta*. Kad iš baisios vietos, kur tiek žmonių nužudyta, tiek pasikorė, tiek tyčiotasi... Dabar padaryti, kad *tūsas* eina. Man alaus baras koplyčioje yra baisu. Išvis bet kokia vieta su bet kokia kančia, iš jos negali tyčiotis.

Esate tos nuomonės, kad kalėjimo istorija ir istorinė atmintis išlieka pastatų komplekse, iš jo iškėlus instituciją?

O kodėl reikėjo iškelti, jeigu kito kalėjimo Lietuvoje nėra? Nėra Lietuvoje kalėjimo. Stato stato... Pataisos namai liko, kuriuose kalima kalėjimo režimu. Žmonės ten [aut. pastaba: Lukiškėse] *sėdėjo* dešimtmečiais ir turėjo savo paveikslus, savo gėles, savo socialinius darbuotojus. Ir juos kaip į tremtį, per dvi dienas, kaip malkas sukrovė ir ištasė po visą Lietuvą. Ten jau buvo jų namai, kokie bebuvo, bet buvo namai. <toliau kartojamos ankščiau išsakytos mintys.>

Lukiškių kalėjimo planas yra unikalus Lietuvos atveju ir architektūriškai atliepia J. Bentham panoptikono idėją, kurios esmė – toks pastatų/erdvės suplanavimas, jog visus jame esančius asmenis galėtų stebėti vienas prižiūrėtojas, o stebimieji nežinotų, kada yra prižiūrimi. Jūsų nuomone, kaip dabartinis komplekso panaudojimas koreliuoja su architektūrine pastatų idėja?

Dabar jie viską, kaip sakant, *nukilina* [aut. pastaba: nubraukia, pašalina]. Jeigu jums nesvarbu praeitis, kodėl tuomet ekskursijas darot? Tada jau tik parodos ir tik koncertai. <toliau informantė pasakoja, kaip pateko į kalėjimo patalpas š.m. rugsėjį ir darė nuotraukas.>

Ar manote, kad ta erdvė yra paversta preke?

Aš manau, kad ten modelis kitas: yra modelis, kad ten yra menas, kad modernu ir yra, man atrodo, net toks šūkis: „jeigu nori patekti į kalėjimą, atvažiuok į Vilnių“. Kalėjimas kaip prekės ženklas – Vilnius yra *prikolnas* [aut. pastaba: juokingas], nes kalėjimą padarė pramogų vieta. Iš kitos pusės, biznis yra nuomoti kino kompanijom ir taip toliau, kaip realią, istorinę vietą. Pramoga yra tik dalis ideologijos. <toliau informantė rodo asmenines nuotraukas iš Lukiškių kalėjimo, archyvinės kalinių rankdarbių nuotraukas.>

Niekas iš mano kalbintų žmonių ten neitų, kadangi jiems tai atrodo kaip nuodėmė. Mankurtizmas, kad paversti šitą pramogų centru. Šokti ant kaulų, čia yra taip. <toliau

informantė pasakoja apie Dekanidzės mirties bausmę, kuri buvo atlikta duše, kadangi buvo baiminamasi jo tėvo.>

Kokią veiklą vykdančios institucijos/asociacijos/įmonės/centrai jums atrodo tinkamiausios pretenduoti į buvusio kalėjimo pastatų komplekso nuomą?

Tai būtų kaip Vilniaus istorijos muziejus, nėra tokio. Yra Nacionalinis muziejus, o čia būtų tamsioji pusė. Per Lukiškes gali visą 115 metų Vilniaus istoriją pažinti: kas buvo laikoma nusikaltimu, už ką buvo žmonės *sodinami*. Aš manau, kad koncertams tai ten tikrai ne vieta. Nebent skaityti R. Buroko eilėraščius, ar klausyti B. Cantat muzikos, nes jie ten kalėjo ir tai yra visai kita nuotaika.

Bet vis dėlto, ši vieta patenkina šiandieninės visuomenės poreikius?

Aš manau, kad žmonėms būtų įdomiau sužinoti, kas iš tikrųjų įvyko. Nes jie eina į ekskursijas ir moka po 20 eurų ne tam, kad bare pasėdėtų, o dėl to, kad jiems įdomi ta istorija. Ir jie [*aut. pastaba: kalėjimo gidai*] pasakoja tą istoriją, bet paskui jie nueina lengviausiu keliu, kaip kas ką ten nusinešė, kur koks *vierchas* [*aut. pastaba: vadas*] buvo, kur Daktaras *sėdėjo*. Bet į istoriją reikia gilintis ir kur tu medžiagą rasi? Niekas neskaito lenkiškai... <*toliau informantė pasakoja apie jos organizuotą Felikso Ackermanno paskaitą Lukiškių kalėjimo gidams.>*

Kaip jums atrodo, tos vietos konversija įvyko, ar dar ne?

Kokia konversija? Ten kaip buvo, taip ir yra viskas. Na, tik alaus baras koplyčioje. Kokia ten konversija... Pakišam po kilimu ir nėra? Istorijos nepaslėpsi, ji yra, kvėpuoja. Tik pats idiotiškai atrodai, kai užklojai ir galvoji, kad nėra.

SUMMARY

This master thesis (official title: “Conversion of the former Lukiškės prison: analysis of conceptualization axes”) concentrates on the topic of conversion of the former Lukiškės panopticon prison, located in the city centre of Vilnius, Lithuania. The prison that has been working for over 100 years (since 1904), including during the Soviet and Nazi occupations, was closed in 2019: the last inmates were transferred to different imprisonment institutions across Lithuania and the question was – “what to do with this building located in the heart of Vilnius?”. Shortly the organization of Lukiškės building complex was then passed over to a

cultural agency called “8 Days A Week”, who were the only applicants that showed interest in organizing social, cultural and entertainment activities in latter complex. Despite a rather positive image of the conversion in the media, this paper shows that the assessments on the topic are not one-sided and include multi-layered problematics related to establishment of the memory of convicts, approach to heritage industry, history and utilization of unused buildings.

This study presents two hypothetical conceptualization axes of the former prison as well as a chapter on “Heterotopic Spaces”: the theoretical frameworks were built based on the data collected during the study. The first axe, called “The Deprivation of Freedom” constitutes of Jeremy Bentham’s panopticon concept, subsequently used by Michel Foucault. The theoretical framework of panopticon helps to distinguish the concepts of prison, physical and metaphysical aspects of its organization. The latter axe is further developed with ideas about heritage connections with today’s consumption trends; the consequences of commercialization. The second hypothetical axe called “The Freedom Celebration” is constructed from paradoxical principles of popular culture, related to the celebration of freedom in a prison, the concept of carnival, developed by John Fiske and the heritage industry’s trends. As some of the data collected during the study did not fall into any of the latter axes, an additional chapter, called “The Component of Heterotopic Spaces” is presented – theoretical frameworks were built using Foucault’s ideas on “Other Spaces”.

The main aim of this paper is to look into the conversion of the former Lukiškės prison and analyse the conceptualization axes among those who chose not to visit the new version of Lukiškės as well as those who visit the former prison and assess the change positively. In order to achieve the objective of this thesis, interviews were conducted with latter persons and collected data was analysed. The study has shown that the evaluation of Lukiškės conversion is not homogeneous, as part of society believes such choice is reducing and denigrating the historical memory. Furthermore, the respondents claim that this decision illustrates the issue of not representing prisoners, or even parallels with the tools of formulating historical memory carried out by the Soviet Union. On the other hand, those who believe that transforming Lukiškės into a place of entertainment was the correct decision, claim that in modern society, progress and the use of old buildings are inevitable. In this side of the conceptualization, the prison was called a cultural centre, Lithuania’s version of Soho – these arguments relate to the functionality of cultural resistance described by Fiske.

All in all, this study shows that the inclusion of different groups of society is essential when discussing the new use of old and no longer serving buildings, especially those with a historical and cultural value. It has also shown the unwillingness of a part of the society to talk about the transformation of Lithuanian prison institutions, the representation of prisoners, and the improvement of imprisonment conditions.